

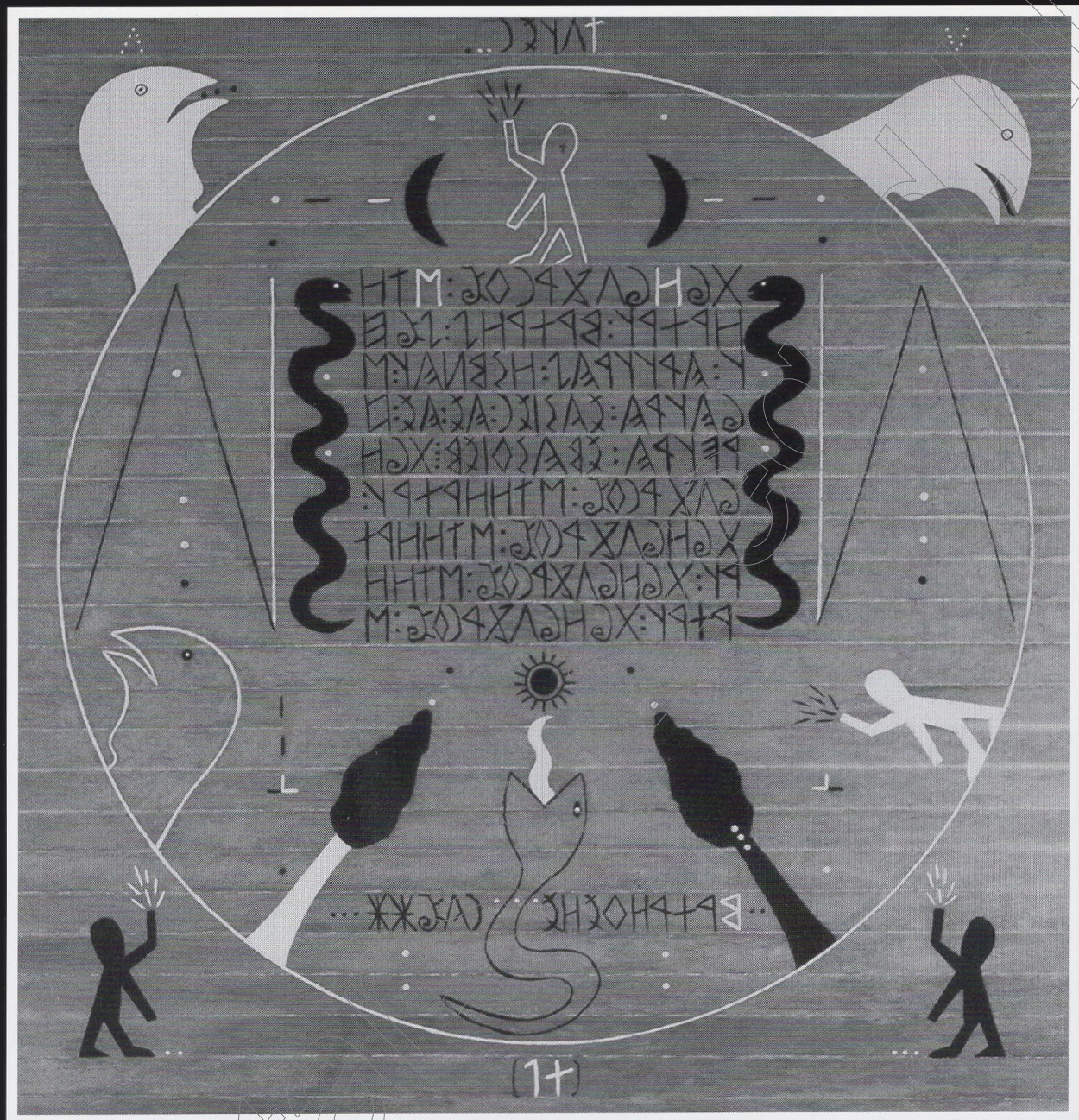
SZEGED

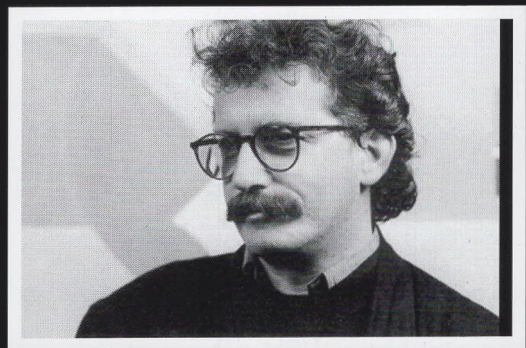
A város
folyóirata

19. évfolyam 1-2. szám
2007. január-február

Madárkerengő

Darázs József
(1955)

SZEGED

Várostartörténeti, kulturális
és közéleti magazin
19. évfolyam, 1–2. szám
2007. január–február

Tartalom

MAGYAR KULTÚRA	2	Hazaszeretet – vezényszóra? (Gondolatok Kölcsey szobránál) – <i>Balog József</i>
INTERJÚ	3	Holland tiszti rangban a megyei bíróság élén (Dr. Czene Klárával bíráskodásról, egyetemi képzésről, Szeged szépségéről) – <i>Bátyi Zoltán</i>
SZEGED TUDOMÁNYOSSÁGA	6	A minőség műhelye (Nyolcvanöt éves az egyetemi oktatás Szegeden) – <i>Csákány Béla</i>
	9	Oktatás és kutatás (Az európai egyetemek szerepe a középkortól napjainkig) – <i>Keczer Gabriella</i>
	12	A Straub-örökség (Alapítvány a biológiai kutatásokért) – <i>Vigh László</i>
	14	A város rendje (Logisztika – citylogisztika és a településvezetés összefüggései Szeged példáján) – <i>Takács Máté</i>
	16	Önvédelem vagy öngól? (A szépsziszről) – <i>Mándi Yvett</i>
	18	Ábránd és valóság (Lisszaboni nemzeti reformprogram) – <i>Farkas Beáta</i>
SZÍNHÁZ	28	A kommersz felé? (Színházi szemezgető félidőben) – <i>Pacsika Emília</i>
MÚLTUNKBÓL	33	Sajtóházi legendárium (Bocskay Kató házassága) – <i>Péter László</i>
TANULMÁNY	35	Médiakapcsolatok és a média bulvárosodása (Szegeden is) – <i>Pölös Zsófia</i>

A címlapon *Darázs József* **Metafizikus képeslap**, a borító 2. oldalán
a **Madárkergető** című festménye látható. A hátlapon és a borító
harmadik oldalán *Szamoskövi Sándor* **Szegedi tornyok** című
sorozatából válogattunk.

SZEGED

a város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Szerkesztő: **Balogh Tamás**

Szerkesztőbizottság: Benyik György, Gaskó Béla,
Gyémánt Iván, Gyüdi Sándor, Lengyel András,
Koczor György, Sándor János,
Szuromi Pál, Veréb Simon (fotó), Zombori István
Kiadja a Szeged Ifjúsági Ház

Kulturális, Fejlesztő és Média-központ Kht.

6721 Szeged, Felső Tiszapart 2. Telefon: 423-638.

Felelős kiadó: BOROS GYULA

Szerkesztőség: 6721 Szeged, Dózsa György utca 2.

Telefon és fax: 62/540-811, e-mail: szegedszerk@freemail.hu

Készült az E-Pressz Nyomdában

6722 Szeged, Jósika u. 27. Tel.: 62/424-964

Felelős vezető: Engi Gábor

ISSN 0239-1384

Hazaszeretet – vezényszóra?

Gondolatok Kölcsey sírjánál

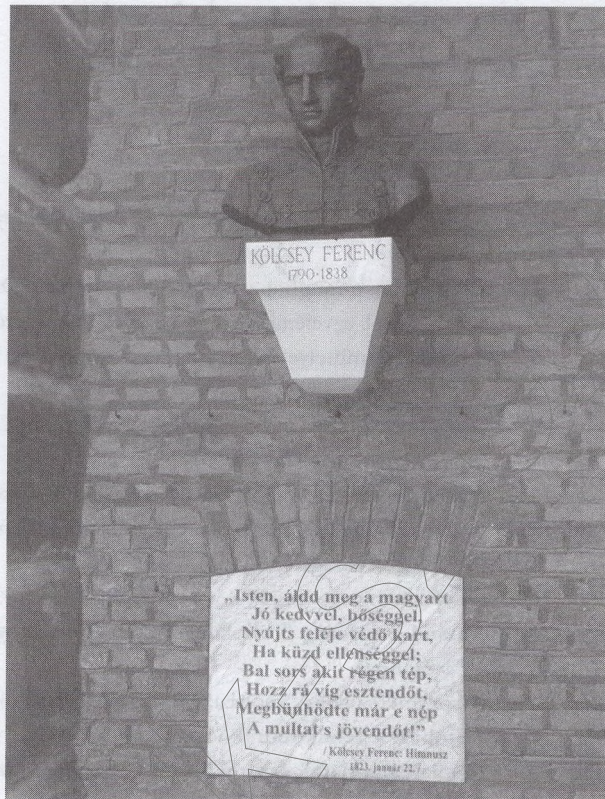
Alig néhány perc, és vigyázban állunk majd. Sarkaink összezárva, állcsúcsunk megemelve, egyenes tartással, kissé mereven és kényelmetlenül. Mert már gyermekkorunkban is lopva lestünk körül, amikor a felnőttek beálltak, hogy, akkor ez most komoly? Tényleg, mi történt ezekkel? Ám, mégis kínos lett volna kérdezgetni vagy éppen szétrohangálni e pillanatok. Inkább megkerestük a megfelelő pózt és azt mondtuk magunknak: hát, nem is tudom, de, akkor ezek most biztosan a tisztelet és az áhítat percei. És akkor az ember nem mozog, nem beszél!

Alig néhány perc és így lesz, de most még Önök kényelmesen, egyik lábukról a másikra állhatnak, a kezek szabadon mozoghatnak, szólhatnak a szomszédjukhoz s hallgathatják, ha a másik úgy valamit. Most ugyan én beszélek, de egyelőre ez még csak nekem fontos, majd ha megragadom Önöket a mondanivalómmal, nos, akkor esetleg fölkapják egy pillanatra a fejüket. Igen, ezt jól megmondta! Vagy ellenkezőleg, na, nemá, közhellyel tele a padlás, ideje söpörni!

De akkor is! Ez még a pihenj! S, ha nincsen éppen diktatúra, akkor afféle civil módon, elég is ez a pihenj. A vigyázz pedig maradjon csak a katonákra, a parancsnokokra, akik elüvöltik, és a közkatonákra, akik összerándulnak a hallatán. Vagy, ez így igazságtalan? Az ünnep, a méltóság, a tisztelet tőlünk, civilektől is megköveteli, hogy kihúzzuk magunkat, és úgy álldigáljunk az ég alatt, mint megannyi egyenes, törhetetlen és büszke figura?

Kultúra nincsen a parancsok nyelvén és nincsen vigyázzállásban sem. Ezt csak halkán jegyzem meg, mielőtt azt hihetnék, a hajdani alaki kiképzések elvették az eszemet. Ám, ha azt mondom, pihenj, akkor a lazítás pillanatai talán feledtetik, hogy micsoda is a dögünk, amikor kultúrát mondunk. Pedig aligha kell, hogy messze legyen a természetes tartástól az, ami felhull reánk, mint a ruha, boldog kultúránkból. Kényelemről és komfortról beszélnek? Arról, hogy a vers és az ének legyen kellemes, finom, fülbemászó? Nem! De az ájult tiszteletről sem! Attól, hogy fáj, karcos, vág, éget, süt, szorít, hogy a lehellét megszégik, s hogy talpra magyar, attól még napra nap a miénk a vers és az ének. Azé is, aki soha egyetlen dallamát, egyetlen sorát maga el nem gondolta, ki nem mondta, arra nem kérdezett rá, azzal nem kelt és feküdt és arra föl nem esküdött. Az övé az övék is, mert valaki körülöttük úgyis mindig tudta, ami következik. A Nemzeti dal. Vagy a Walesi bárdok. Őelőttük pedig a Himnusz. És őutánuk is.

A Tolnai Új Világlexikona 1927-ben, mint a legősibb költői megnyilvánulásról, úgy ír a himnuszokról, s, hogy azok magukon viselik az istenséghez való viszony bélyegét. Nem kevesebbet. Kinek-kinek tehát az istene vagy önmaga mércéje szerint, de ma is ezzel, ezekkel a bélyegekkkel vagyunk viselősek, ha himnuszt mondunk, s még inkább, ha Himnuszt.

Nem néma, hanem nagy „H” vall! Ezt érzi meg a gyerek is, amikor körbenéz, és látja, ezek itt most komolyak lettek, összehúzzák a szemöldöküket, a ráncok a homlokokra feszülnek, hallgatnak, de nem is csak a szövegre vagy a dallamra, sokkal inkább befelé.

A kultúra nem hallgatás és nem is csak beszéd. Belül van, de kifelé mutat. Mutatja magát, ám tud rejtőzködni is. Olyan titkokat is rejt, amit mindenki ismer és kimondja azt is, amiről mindenki hallgatni legszívesebben. Mi, magyarok – hm – igazán behúztunk! Összecsomóztuk Kölcsey versét, Erkel Ferenc kottafejeit, hazával, nemzettel, kultúrával. Nem engedtünk a negyvennyolcból és rávagtuk ugyanakkor, hogy negyvenkilenc! Kettő lelkünk van legalább, ez egyik a mélybe húz, a másik a magasba mutat.

A sorrendet pedig, akár a tánclépéseket úgy váltogatjuk, hogy hol saját lábunkat, hol a másikat tapossuk. Bocsánat – mondogatjuk, elnézést, pardon, szkjüzmi, ilyeneket motyogunk, ahelyett, hogy kipörögnénk, kivágódnánk, kilónénk, mint a rakéta, nagy, szabad ívekkel, suhanásokkal, föl, föl, egészen a csillagokba!

Ottlik Géza regényében, a Buda című könyvben, az 1993-ban a Magvetőnél megjelent kiadásban, annak is a 175. oldalán, Medve Gábor, a regény egyik főszereplője kérde meg a katonatársától, hogy lehetséges-e „hazaszeretet vezényszóra”? Mert hiába, hogy a magyar himnusz a világ legszebb himnusza, ugyanakkor a legszomorúbb is – akkor is utál vigyázban verset hallgatni vagy énekelni. Szóval, hogy éppen ez az! A legszebb és a legszomorúbb, de akkor is! Kikéri magának, hogy a konkrét két lábával kelljen vigyázban állni ehhez! Szerinte a tiszteletet adjuk meg a Himnusznak a lelkünkben, de a konkrét két lábunkat legyünk- legyenek szívesek kihagyni a dologból! Mert vezényszóra nem megy. Nem megy a hazaszeretet! És a többi sem! Van még tovább is, mondják ők a többit is a könyvben, saját hazát, egész emberiséget, jóistent és Jézust, és mondják az édesanyát, a dajkát, aki elringat, óv és ölel, és újra a názareti Jézust, sőt, a csillagos eget is, amit már én is emlegettem az előbb, felelőtlenül és bombasztikusan. Pedig Medve Gábor nem téved. Ha még pontosabban idézném, megértenék az indulatát, a kétségbeesését és, és talán a szabadságát is. Hogy mennyire nehéz és mennyire szép, amikor a lelkünk és a két konkrét lábunk végre illik egymáshoz. És illik hozzánk. S a többiekhez is. Ebben segít, erre való a vers és az ének. Megtalálni az illesztéseket, fölismerni az egyensúlyt, az anyagot, ott, a gyomruk mélyén, azt, ami már nem mozdul, és nem változik. Soha! Tehát, megállni a földön, és elengedni a lelkünket. Ezt és ennyit! De – tudják – ez már az iskola. Az iskola, melynek mindig is a határán vagyunk! A határán, legfeljebb, Barátaim!

Balogh József

Holland tiszti rangban a megyei bíróság élén

Dr. Czene Klárával bíraskodásról, egyetemi képzésről, Szeged szépségéről

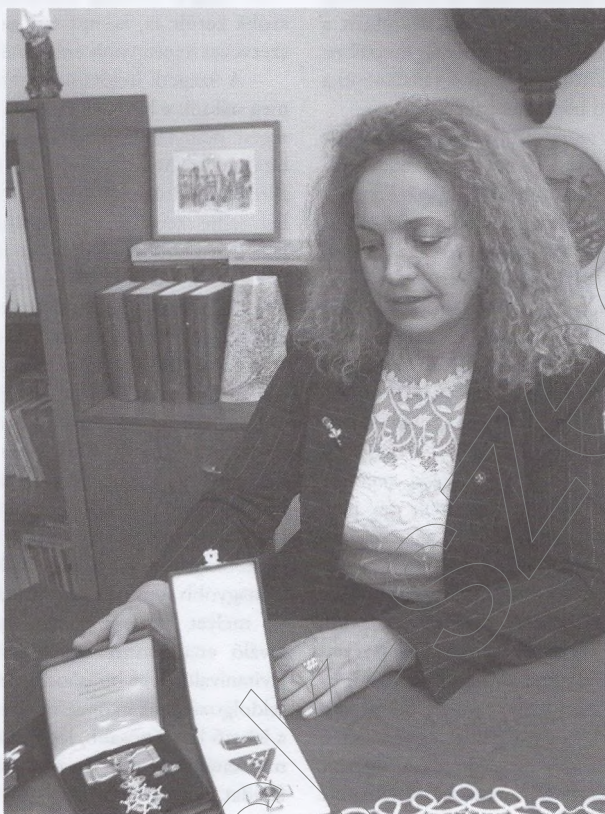
Két jelentős kitüntetéssel is elismerték tehát 2006-ban dr. Czene Klára munkáját. A Csongrád Megyei Bíróság elnöke az október 23-i nemzeti ünnepünk alkalmából a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (polgári tagozat) kitüntetését vehette át. E díj odaítélésének indoklásából az derül ki: több évtizedes igazságszolgáltatási, igazgatási és oktatási tevékenységével érdemelte ki a Szegeden élő jogász a köztársasági elnök által adományozott kitüntetését.

Nyáron, egészen pontosan július 18-án a holland királynő az Oranje-Nassau Rend tisztjévé fogadta dr. Czene Klárát. Ez esetben a díszes oklevél tanúsága szerint a Csongrád Megyei Bíróság elnöke – a Bács-Kiskun Megyei és Pest Megyei Bíróság elnökével együtt – azért jogosult e cím viselésére, mert munkásságával hozzájárult a holland és magyar igazságszolgáltatás közötti együttműködés erősítéséhez, formálta a holland jogalkalmazásban kialakult gondolkodásmódot. Ez a kitüntetés egyben egy gyümölcsöző bírósági testvérkapcsolat elismerése is. A Csongrád Megyei Bíróság és Zwolle-Lelystadi Bíróság között éppen tíz éve, még dr. Heidrich Gábor elnöksége idején kötött együttműködési megállapodást, amelynek keretében a magyar és holland bírák rendszeres találkozásaink cserélhetik ki tapasztalataikat. Dr. Czene Klára e kapcsolat

erősítése érdekében is sokat vállalt magára, s így azon kevesek közé tartozik, akik holland királyi kitüntetés birtokosai.

A megyei bíróság számos társadalmi megbízatást is magára vállaló elnökének nevével nem csupán a kitüntetések átvétele kapcsán találkozhat a híradásokban az olvasó. Ám mielőtt felsorolnánk, milyen feladatok kötik le dr. Czene Klára hétköznapjait, tekintsük át azt az életutat, ami Budapestről (a megyei bíróság elnöke ugyanis ott született) elvezetett a szegedi, Széchenyi téri Igazságügyi palotába, ahol napjainkban dolgozik.

Budapesthez tulajdonképpen nem sok szállal köthető az életem, ugyanis megszületésem után nem sokkal Pécsre, Hódmezővásárhelyre, majd később Szegedre költözött a családom. Érettségi bizonyítványomat a József Attila Tudományegyetem Ságvári Endre Gyakorló Gimnáziumában szereztem meg. Bár édesapám, aki maga is jogi egyetemet végzett ember volt, az orvosi pályára szánt, mégis inkább az ő nyomdokaiba léptem, s a JATE Állam- és Jogtudományi karán folytattam a tanulmányaimat. Egy percre sem bántam meg a döntésemet, ugyanis csodálatos

A Csongrád Megyei Bíróság elnöke, a Magyar Jogászegylet Csongrád Megyei Szervezetének elnöke, címzetes egyetemi docens, a Szegedi Tudományegyetem polgári és polgári eljárásjogi tanszékének oktatója, a Cégbírák és Gazdasági Bírák Országos Egyesületének és az Igazságügyi Minisztérium Jogi Szakvizsga Bizottságának tagja, két gyermek (Márk ügyvéd, Alexandra bölcsész és joghallgató) édesanyja, férje, Kozári József egy szegedi önkormányzati tulajdonú kft. ügyvezető igazgatója. Mindezeket a tényeket dr. Czene Klára életrajzából emeltem ki. Jóval „bőbeszédűbb” portrémből az is kiderül – dr. Czene Klárát össze a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével tüntették ki, s nyár óta élmondhatja magáról: azon nagyon kevés magyar közé tartozik, akik a holland királynő az Oranje-Nassau Rend tisztjévé fogadott, és Tiszti Kereszt kitüntetésben részesített.

éveket töltöttem a szegedi jogi karon, ahol egy remek, családi hangulatú évfolyam közönségnek lehettem a tagja. Tanáraimra ma is hálával és elismeréssel gondolok vissza. Olyan kiváló emberektől tanulhattam, mint Antalfy György, aki akkoriban a JATE rektora volt, Pólay Elemér, a római jog, Both Ödön, a jogtörténet, Fonyó Antal, a büntetőjog, Cséka Ervin, a büntető eljárásjog, Kemenes Béla, a polgári jog, Szilbereki Jenő, a polgári eljárásjog, Kovács István, az államjog, Horváth Róbert, a demográfia és igazságügyi statisztika, Martonyi János, az államigazgatási jog, Meznerics Iván, a pénzügyi jog, Nagy Károly, a nemzetközi jog, Nagy László, a munkajog, Veres József pedig a szövetkezeti jog professzora –, hogy csak néhány nevet említsek a 70-es évek tanári karából. Valamennyiük előadása élményszámba ment számomra. Az gyorsan kiderült, hogy – bár minden tisztelem és elismerésem azoké, akik vállalják a büntető bíraskodással járó hatalmas felelősséget – hozzám, mint volt polgári diákköröshöz a polgári jog jóval közelebb áll. Persze igyekeztem minden tárgyból a lehető legjobban teljesíteni, s végül summa cum laude minősítéssel kaptam meg a jogi diplomát – idézte fel gyermekkorát, diákéveit.

Életemek fontosabb állomásait említve szövegről, hogy jogászai pályája a Szegedi Járásbíróságon indult. Itt fogalmazóként, majd a bírói-ügyészi szakvizsga letétele után bírósági titkárként dolgozott. A nyolcvanas évek elején, ugyanezen a bíróságon közjegyzőként folytatta szakmai pályáját, majd 1982-ben került a Szegedi Munkaügyi Bíróságra, ahol 1990-ig bíróként ítélkezett. Ebben az évben kapott megyei bírói kinevezést a Csongrád Megyei Bíróságra, ahol cégbíróként, valamint megyei első- és másodfokú, gazdasági peres ügyeket intéző bíróként tevékenykedett három évig. 1993-tól cégcsoportvezető megyei bíróként dolgozott a Csongrád Megyei Bíróság Cégbíróságán, majd 2003. január 16-ától az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) hat évre kinevezte a Csongrád Megyei Bíróság elnökének.

– Rendkívül megtisztelőnek találtam, hogy rám esett a választás, holott jól tudtam, egy rendkívül nagy bírói, tisztviselői apparátus munkájának irányítása igazán embert próbáló feladat elé állít engem is, mint minden olyan tisztségviselőt, aki egy megyei bíróság elnöki teendőit látja el – s melyet eddig csak férfiak töltöttek be. Csongrád megye bírósága egyébként sem méreteit,

sem funkcióit, sem az itt tárgyalt ügyeket tekintve nem tekinthető átlagosnak, a Fővárosi- és a Pest Megyei Bíróság után az ország egyik legnagyobb igazságszolgáltatási szervezete. A megye, mint első fokon és fellebbviteli ügyekben is eljáró bíróság mellett Hódmezővásárhely, Szentes, Makó és Csongrád bírósága is éppen úgy része ennek az egységnek, mint a munkaugyi és a cégbíróság, de katonai tanács is működik a büntető kollégium részeként a Széchenyi téri épületben. A Csongrád Megyei Bíróság keretében napjainkban 423-an dolgoznak, közöttük 105 bíró – vállalkozott a Csongrád Megyei Bíróság alaposabb bemutatására.

Elmondta: az általa irányított szervezet éves költségvetése meghaladja az évi egymilliárd forintot, s igencsak tekintélyes számokat említett, amikor a bírósághoz érkező ügyek kerültek szóba. 2005-ben például 5 ezer fölött volt a büntető, meghaladta a 14 ezret a polgári peres ügyek száma, s jól érzékelhető a tendencia, miszerint a perek száma évről évre tovább nő.

– A működés pénzügyi feltételei adottak, ám korántsem lehetünk ennyire elégedettek, ha a munkakörülményeket elemezzük. A Széchenyi téri épület már hosszú évek óta túlszűfolt, kifejezetten szerencsésnek mondhatja magát az, aki csak másod-, netán harmadmagával foglal el egy szobát, holott az ideális munkavégzés azt kívánná meg, hogy minden bíró saját szobát kaphasson. Az egy háztömbnyi Igazságügyi palotára pedig igencsak ráférne a renoválás, hiszen évtizedek óta nem jutott pénz a rekonstrukcióra. Ez meg is látszik az épületen. Szép díszei pusztulnak, a tetőszerkezet is elfáradt már, s így küllemével rontja a városképet. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács előtt sem ismeretlen gondunk: a bírósági központi felújítási programba be is került székházunk, a tervek szerint már 2005-ben meg kellett volna kezdődnie az átépítésnek, ám ez elmaradt. Mivel milliárdos beruházásról lenne szó, egy ideig nem is nagyon reménykedhetünk abban, hogy a palota éppen úgy a Széchenyi tér egyik díszé lesz, mint volt megépítésekor, ugyanis a most életbe lépő pénzügyi megszorítások nem teszik lehetővé a központi épület átépítését. Gondjainkat enyhíthetné, ha a területi városfejlesztés programjához épületünk is csatlakozhatna a mellettünk lévő Szegedi Nemzeti Színházzal együtt, melynek fűtése a bíróság udvarán lévő korszerűtlen kazánokkal biztosított, továbbá ha ebben az épületben csak bíróság működne. Ám jelenleg a Csongrád Megyei Főügyészséggel és a Szegedi Katonai Ügyészséggel élünk társberletben. Igaz ugyan, hogy a főügyészség belátható időn belül elköltözik, a Stefánián álló volt Sajtóház lesz az új otthona, ám az általuk használt szobákba a városi ügyészség költözik át, így a bíróság dolgozói nem igazán érzékelik majd a változást – sorolta a gondokat hangsúlyozva: az ideálisnak csöppet sem mondható munkakörülmények nem mehetnek az ítélezési munka rovására, az igazukat kereső, peres ügyeket intéző állampolgárok joggal várják el, hogy a lehető legmagasabb szinten zajló ítélezés segítse gondjaik megoldását.

– A munkakörülmények terén jelentkező gondok között ugyanakkor komoly eredménynek tartom a vezetőtársaimmal együtt elindított felújítási programot. Ennek keretében az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) és a helyi önkormányzatok támogatásával felújítottuk a Hódmezővásárhelyi Városi Bíróság homlokzatát, ami addig központi elhelyezkedése miatt a városképet rontotta. Ugyancsak az OIT, a Legfőbb Ügyészség és a helyi önkormányzat segítő közreműködésével Csongrádon visszavásároltuk a bíróság addig kórházként használt, leromlott állapotú épületét, melyet teljesen felújítottunk, kulturált, minden igényt kielégítő otthont adva a bíróság és az ügyészség dolgozóinak. Az OIT központi támogatásával és saját megtakarításunk felhasználásával sikerült a szegedi, Tábor u. 4. szám alatti bíróság épületét egy irattárral és garázsokkal bővíteni, és az épületben festési munkálatokat elvégezni. A szegedi Széchenyi tér 4. szám alatti épületünkben a zsúfoltság enyhítésére, a korszerűtlen konyhahelyiséget leírósobákká alakítottuk át, és sikerült a tárgyalótermek bútorzatát korszerűbbé tenni. Előttünk áll azonban még a rendkívül leromlott állapotú és városképet romboló Makói Városi Bíróság, a Szentesi Városi Bíróság és a

Szegedi, Széchenyi tér 4. szám alatti Igazságügyi palota felújítása, amelyekért való küzdelmet természetesen nem adjuk fel, remélve a helyi önkormányzatok előzőekben említett támogatását is – sorolta a bírósági építkezéseket, korszerűsítéseket, az épületmegújítási terveket.

A megyei bíróság munkáját elemézve beszélgetésünk során szóba került az is, mit tart az elnök asszony az általa irányított szervezet legnagyobb erényének, s mi az, amin javítani szeretne.

– A Szegedi Ítéltábla létrehozásával nagy átrendeződés indult meg nálunk a bírói, tisztviselői karban, az előrelépés tekintetében régen nem látott lehetőségek nyíltak meg a Csongrád megyei bírák előtt. Mivel a korábban a megyei, illetve a Szegedi Városi Bíróságon dolgozók közül többen is átkerültek a táblabíróságra, helyzetbe kerültek bíróságainknál a fiatalok. Komoly kihívást jelentett a bíróság új vezetése részére a Szegedi Ítéltáblára szinte egy időben távozó legképzettebb, közel 40 igazságügyi alkalmazott és a több mint 20 bíró kollégánk – több lépcsőben végrehajtott – pótlása, az ítélezési munka folyamatosságának biztosítása mellett. A távozók helyébe lépő fiatalok komoly erőfeszítése, bizonyítási vágya, kitartása és az itt maradó régi kollégák áldozatvállalása, bölcs tanácsai és segítő közreműködése segítségével azonban sikerült a bíróság folyamatos működését biztosítani. Am azt tudtuk, hogy a nagy tapasztalattal rendelkező bírák helyébe csak úgy léphetnek a fiatalok, ha kiemelt fontosságot tulajdonítunk a folyamatos képzésüknek. Úgy vélem, a bíró, a titkár és fogalmazó továbbképzés, a bíróság berkein belül zajló oktatás az egyik legnagyobb erősségünk. Rendkívül szép eredményeket értünk el, melyet az is bizonyít, hogy fogalmazóink a szakvizsgán kiváló eredménnyel szerepelnek, de természetesen akad még javítanivaló. A bíráskodás minőségének emelése, az ügyek feldolgozásának gyorsítása tartozik legfontosabb feladataink közé, a lehető legalaposabb, legprecízebb munkavégzést tűztük ki célul munkatársaink elé. Ez már csak azért sem könnyen teljesíthető feladat, mert – mint már említettem – az ügyszám folyamatosan nő, ugyanakkor a büntető eljárásjogi törvény módosításával nem, hogy egyszerűsödött volna az ítélezés, hanem bonyolultabbá vált. E jogi változások is indokolhatóak, hiszen a jogalkotónak az a célja, hogy az eljárás minden mozzanatában biztosított legyen a demokratikus jogok gyakorlásának lehetősége. Ezért – bár mi, mint jogalkalmazók véleményünkkel megpróbáljuk a lehető legcélravezető irányba kormányozni a jogalkotást –, alkalmazkodunk a megváltozott helyzethez.

A megyei bíróság elnöke elmondta azt is, hogy megítélése szerint a honi bíráskodás színvonala kiállja az összehasonlítás próbáját az Európai Unióban. A gondok nem abból adódnak, hogy a bírák kevésbé lennének képzettek, mint mondjuk a Németországban, Franciaországban, netán Hollandiában dolgozó kollégáik. Sokkal inkább az okoz problémát, hogy az ítélezést előkészítő munkatársak, így a titkárok, bírósági ügyintézők, tisztviselők száma jóval kevesebb, mint Nyugat-Európában, így a bírókra nem egyszer már nehezen elviselhető adminisztratív teher hárul.

Hogy aztán ez a rendkívül felelősségteljes munka milyen elismerésben részesül Magyarországon?

– A legkülönbözőbb felmérések bizonyítják, a magyar bírói kar erkölcsi elismertsége nagyon magas, a megkérdozett állampolgárok döntő többsége jónak minősíti az ítélezési munkát, felkészültnek a bíróságon dolgozókat. Sok-sok éven át viszont az okozott feszültséget a bíróságokon, hogy az igazságszolgáltatásnak ebben az ágában dolgozók – legyen szó bírákról, tisztviselőkről – közel sem részesültek olyan anyagi juttatásban, hogy az vonzóvá tegye ezt a pályát. A közalkalmazotti fizetések négy évvel ezelőtti rendezése változtatott ezen a helyzeten, de ha azt kérdezi, hogy pénzügyi szempontból mennyire lehet összevetni egy nyugat-európai és egy magyar bíró helyzetét, már korántsem lesz olyan megnyugtató a kép, mint a szakmai összevetéskor. Hogy holland példát említsék: az ott dolgozó bírák fizetése közel nyolcszorososa a magyar bírákéknak. Persze, ha körbetekintünk az élet más területein, foglalkozási ágáiban, ez nem egyedi jelenség,

Az sem mindegy, milyen képzettséggel rendelkező, milyen tudásra, ismeretekre alapozott tudással felvértezett jogászok kerülnek ki az egyetem padsoraiból – kanyarodott vissza beszélgetésünk az oktatáshoz. Dr. Czene Klára címzetes egyetemi docens, s miközben 1991 óta folyamatosan részt vesz a bírósági fogalmazók, közjegyzőjelöltek, ügyvédjelöltek szakvizsgára történő felkészítésében, ezen kívül tagja az Igazságügyi Minisztérium Jogi Szakvizsga Bizottságának, 1993 óta a Szegedi Tudományegyetemen polgári jogot, társasági jogot oktat a polgári jogi és a polgári eljárásjogi tanszéken.

– Úgy itélem meg, a Szegedi Tudományegyetem nyújtotta képzés kiváló, jól igazodik a megváltozott körülményekhez. Hogy mást ne mondjak, immár nálunk is természetes a francia, a német nyelvű jogi képzés, a hallgatók rendkívül alapos tájékozottságra tehetnek szert az európai jogrend minden részterületéből. Kinyílt a világ a ma jogot tanulók számára, ám mégsem mondanám, nagyon irigylem azokat, akik most jegyzetelnek az előadásokon. A nagyon megemelt hallgatói létszám oda vezetett, hogy a jogi kar is elveszítette egykor oly családias légkörét, azt tapasztalom, nem hogy az évfolyamtársak, de már az egy-egy tanuló csoportba járók sem ismerik egymást. Tanulás centrikus lett az egyetemi élet, rendkívül sok az elsajátítani való joganyag, s ezt át is érzik a hallgatók. Mert látják, a magyar munkaerő piacon a jogász túlképzés miatt kimagasló tanulmányi eredménnyel is rendkívül nehéz jó álláshoz jutni. Ha pedig valóban uniós polgárként akarnak érvényesülni, élni szeretnének a nyitott határok kínálta lehetőségekkel is, csak tengernyi tudással felvértezve állják meg helyüket – összegezte a jogászképzésről alkotott véleményét.

Az elnök asszony bírósági és egyetemi oktató munkája mellett több egyesület tevékenységében is aktív részt vállal. Több mint tíz éve elnökségi tagja a Cégbírák és Gazdasági Bírák Országos Egyesületének, 1993-ban választották meg a Magyar Jogász Egylet Csongrád Megyei Szervezetében elnökségi tagnak, 2002 óta pedig már elnökként vezeti az egylet Csongrád megyei csapatát. Ennek munkáját így foglalta össze.

– A jogászegylet célja az – megyénkben éppen úgy, mint az ország más területein –, hogy összefogja, közös gondolkodásra készítse a jogi pálya különböző területein, így a jogi egyetemen, a bíróságokon, az ügyészségeken, a rendőrségen, a közigazgatásban és a közjegyzőként, ügyvédként dolgozókat. Ennek érdekében

számos szakmai előadást, konferenciát rendeztünk már. Emellett igyekszünk minél szélesebb körű külföldi kapcsolatrendszer is kiépíteni. Jelenleg két francia és egy holland bírósággal van már gyümölcsöző együttműködésünk, nemrégiben vettük fel a kapcsolatot a Szabadkai Kereskedelmi és a Belgrádi Felsőbb Kereskedelmi bírósággal, s reményeink szerint hamarosan a temesvári bíróságot is partnereink közé sorolhatjuk. Nagy gondot fordít jogászegyletünk a joghallgatók, a fiatal pályakezdő jogászok támogatására, szakmai tudományos konferenciákon való részvételükre, pályakezdésük megkönnyítésére is. A megye városaiban működő helyi jogászegyleti csoportok életét is igyekszünk mind pezsgőbbé tenni. Legrangosabb, leglátványosabb rendezvényünk pedig minden év januárjában a tudományos jogásznapi és jogászbál, amely igazán jó hangulatban telik, s nem csupán mi, jogászok minősítjük úgy, hogy a bál szezont egyik meghatározó eseménye.

Az eddig leírtakból kiderülhetett, a Csongrád Megyei Bíróság elnökeként nem túl sok szabadideje marad számtalan funkciója mellett. A keveset, viszont megpróbálja a lehető leghatékonyabban hasznosítani.

– Igyekszem minél többet tölteni családom körében, akik a mindenkori biztos családi háttérrel és nyugalommal biztosítják számomra. Férjem, Kozári József egy önkormányzati tulajdonú kft. ügyvezető igazgatója, fiam, Márk ügyvéd, Alexandra lányom bölcsész és joghallgató. Nagyon kedvelem a sportot, nagyon szeretek síelni, barátnőimmal – ha csak tehetem –, eljárak tornázni, úszni. És nagyon szívesen sétálok Szeged utcáin is, ugyanis csodálatos helynek tartom ezt a várost. Az általános iskola második osztályába jártam, amikor Szegedre költöztünk, s azóta figyelhetem, hogyan gyarapodik ez a település. Mára igazán élhető, összkomfortos város lett Szeged a maga szépen felújított, csodálatos palotákkal teli belvárosával, gondozott utcáival, parkjaival. Ebben teljesen egyetértetek velem a bíróságunkra érkező külföldi és más magyar városokból ide látogató vendégek is – valamennyien elismeréssel beszélnek Szegedről. Városa büszke polgárként hallgatom szavaikat, s bevallom: el sem tudnám képzelni máshol az életem.

Bátyi Zoltán

A minőség műhelye

Nyolcvanöt éves az egyetemi oktatás

Jeles ünnep alkalmából gyűltünk össze a Szegedi Tudományegyetem legnagyobb auditoriumában. 85 évvel ezelőtt indult meg Szegeden az egyetemi oktatás. Szép új kongresszusi termünkben most erre a 85 évre emlékezünk.

Emberi kultúránk jól megmagyarázható sajátossága, hogy vonzódunk az öttel osztható évfordulós számokhoz, és ezek között a nyolcvanötnek megvan a maga különleges matematikai érdekessége. Aligha várja el bárki is tőlem, hogy erről szakmai részletességgel beszéljek. Azt azonban el kell mondanom, hogy egyetemünk előtörténetéhez egy másik szám is kapcsolódik, amely – érdekes véletlenként – a 85-nek éppen ötszöröse: Báthory István, akkor Lengyelország királya és Erdély fejedelme, 425 évvel ezelőtt, 1581-ben alapított egy jezsuita kollégiumot Kolozsvárott, azzal a kinyilvánított céllal, hogy az új iskola egyetemmé fejlődjék. A tudós pápa, XIII. Gergely, 1583 elején Báthoryval egyetértésben a kollégiumhoz szemináriumot létesített, amely a teológiai kar szerepét töltötte be. Ha nem is tartozik a dolog érdeméhez, nem mulaszthatom el megemlíteni, hogy a pápa e rendelkezését néhány hónappal a maig érvényes naptárreformot elrendelő bullájának kibocsátása után hozta. Ahogyan azt Minker Emil professzor „Szeged egyetemének elődei” című 2003-ban megjelent könyvében megmutatta, a mai szegedi egyetem szerves folytatása a Báthory alapította kolozsvári kollégiumnak. Jegyezzük meg, hogy a helyváltoztatás nem kivételes jelenség az egyetemek történetében: a mai budapesti tudományegyetemet Nagyszombatban alapította az a Pázmány Péter, aki fél évszázaddal korábban a kolozsvári szemináriumban tanult.

Az alapítástól a török kiűzéséig eltel, Erdély számára különösen hosszú évszázad során Báthory iskolája temérdek viszontagságon ment át: tanárait több ízben is elkergették a fejedelmek, épületeit feldúlta a nép. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György toleráns uralma alatt folytathatta működését, egyetemi jelleggel azonban csak az 1600-as évek végétől rendelkezhetett. A nyugodt fejlődés évtizedeit alig törte meg a jezsuita rend eltörlése 1773-ban, mert Mária Terézia már a következő évben újjászervezte az intézményt, az addigi bölcséleti, jogi és teológiai kar mellé orvosi kart is alapítva. II. József megint elvette egyetemi rangját, a felhajtandó pohár keserűségét a „királyi akadémiai líceum” címmel enyhítve. Talán nem véletlenül merül fel itt ez a bibliai metafora. Szerb Antal a második világháború kezdetén megjelent *Keserű pohár* című híres esszéjében írja, hogy a magyar filozófus kidolgozhatná az „és mégis” filozófiáját, amelyet „igazolhatna az egész magyar történelem”. A léptéket megváltoztatva vonatkoztathatjuk ezt egyetemünk elődjének 425 éves történetére is. Sokszor kerültek végveszélybe, és mégis mindig talpra álltak. Sok évtizeden át hivatalosan csak líceum volt Kolozsvárt, de ez mégis egy nagy karú egyetemként

képezte a kiművelt emberfőket továbbra is, amíg végül 1872-ben Ferenc József a kiegyezést betetőző gesztussal egyetemmé nyilvánította. Abban az évben november 10-én tartották a régi-új egyetem megnyitó ünnepségét. Ezért ünnepeljük szegedi egyetemünket – a kolozsvári egyetem utódját – a mai napon. Az első világháború idejére az akkor már Ferenc József nevét felvett intézmény tudományos súlyát tekintve az ország második egyeteme. Tanárai közül 18-an a Magyar Tudományos Akadémia tagjai. A központi hatalmak összeomlása után Kolozsvár román megszállás alá kerül. A megszálló hatóság a professzori kartól azonnali hűségesküt követel. A tanári testület érvényes békeszerződés hiányában ezt elutasítja, mire mindannyiukat elbocsátják és a nem erdélyi születésűeket kiutasítják. A trianoni béke eloszlatja a visszatérés reményeit, s a menekült kolozsvári egyetem két éves budapesti tartózkodás után elfogadja Szeged város szíves meghívását. 1921 október 12-én megindul az egyetemi oktatás városunkban. Szeged a kiegyezés óta folyamatosan küzdött azért, hogy egyetemet kapjon. A helyi polgárság kész volt jelentős anyagi áldozatokra ennek érdekében, ám a harc eredménytelen maradt. 1912-ben vetélytársai, Debrecen és Pozsony értek célba, Szegednek csak jogakadémia vagy műegyetem ígérete jutott, amely azonban a világháború miatt nem válhatott valóra. És mégis lett egyeteme a városnak! Másfelől, magát az intézményt, mint már nemegyszer, 1919-ben is végső pusztulás fenyegette. Székhelyéről eltávolították, menedéket csak egy kivézet, tönkrement anyaország nyújtott számára, és mégis fennmaradt! Egyetemünk nyolcvanöt éves szegedi történetét még vázolni sincs sem felkészültségem, sem lehetőségem, sem időm. Hogy mégis prelegálok róla, arra — kissé rezignáltan — azt hozom fel mentségemül, hogy a 85 évből 55-öt, négy évnyi peregrinációt leszámítva, az Alma Mater kebelén töltöttem. Így talán az is érthető, hogy szubjektív leszek. Egy-egy nagy hatású személyiséget vagy emlékezetes eseményt igyekszem felidézni az egymást követő évtizedekből. Az első közöttük Klebelsberg Kunó, a húszas évek kultuszminisztere, aki életműve egyik legfontosabb alkotásának tekintette városunk egyetemét. Neki köszönhetjük a Tisza-parti klinikasort, a Dóm-téri épületegyüttest, számos más jellegzetes egyetemi épületet, s azt is tudjuk, hogy nemcsak a kormány tagjaként érvényesítette sikeresen a szegedi egyetem érdekeit, hanem a szegediek áldozatkészségét is sok éven át magas hőfokon tartotta.

Szeged törvényhatósági jogú város 1924-ben nem minden rábeszélés nélkül vállalta, hogy „a tudományegyetem állandó elhelyezésének költségeihez ötven éven át évi 24 vagon Tisza vidéki búza árával hozzájárul”. Klebelsberg hozta vissza Cambridge-ből a harmincas évek nagy alakját, Szent-Györgyi Albertet is. Kétségtelen, hogy a város és

* Elhangzott a Szegedi Tudományegyetem 85. születésnapján rendezett ünnepségen.

az egyetem igazi egymásra találását Szent-Györgyi Nobel-díjának köszönhető. A húszas évek vége felé megjelent egy könyvecske, afféle szegedi „Kicsoda”, száz fontos szegedi polgár arcképével és néhány mondatos bemutatásával. Horribile dictu – professzorok nem voltak köztük. A harmincas évek végén ez már lehetetlen lett volna. Szent-Györgyi világhírt hozott önmagán keresztül városának is, felébresztve a szegediek korszerű öntudatát. Azt is érdemének tekinthetjük, hogy sokszínű egyéniségevel, nyugati egyetemeken elsajátított természetes tudósi magatartásával olykor jótékony megbotránkozást keltett szürkébb kollégáiban. 1940-ben az egyetem de iure visszaköltözött Kolozsvárra, de facto azonban nemcsak falai és felszerelése maradtak Szegeden, hanem tanárainak nagyobb része, köztük Szent-Györgyi is, aki a nevében új egyetemnek első rektorává is lett. Az 1944-45-ös háborús tanév nehéz időszakában hárman vezették az intézményt, sorrendben Koltay-Kastner Jenő, Hermann István Egyed és Riesz Frigyes. Mind a három tette a dolgát a sorsa, az egyénisége és a történelem által megszabott lehetőségek között, s hogy közülük Riesz választom a negyvenes évek emberének, annak csak egyik oka, hogy régi nagy tudósaink közül Szent-Györgyi mellett ő a másik, aki munkássága bemutatásával is szerepel az Encyclopaedia Britannicában. (Vagy, hogy korszerűbben mondjam, 556000 találatot produkál a Google-ban.) A nyomósabb ok Hermann professzor emlékirataiból derül ki. Így ír Rieszről: „Talpig férfiú volt. A legkisebb koncessziót sem tette kifelé, hanem megalkuvás nélkül képviselte az egyetem érdekeit.” Hogy ez mit jelenthetett abban az időben, azt egy

anekdota szerű történet mutatja, amelynek levéltári dokumentumára nemrég bukkantam. Ivánovics György 1945-ben már ismert bakteriológus volt, később az első szegedi Kossuth-díjasok egyike. Abban az évben azonban a városi rendőrkapitány egy politikai feljelentés nyomán internálatni akarta, s tisztelve az egyetemi autonómiát, erről tájékoztatta Riesz rektort. Aki is válaszában arról biztosította a hatóság fejét, hogy ez szükségtelen, mert ő már zárható tartózkodási helyet jelölt ki Ivánovics számára. A teljességhez tartozik, hogy ez a hely éppen Ivánovics professzor intézetvezetői dolgozószobája volt.

Az ötvenes évek elején kettévált az egyetem: az orvosi kar önálló intézménnyé vált, majd gyógyszerészakkal erősödött. Mindkét egyetemen gyorsan növekedett a hallgatók és a tanárok száma. Ám egyre többen érezték, hogy a fejlődés és a haladás üteme elvált egymástól. Ez vezetett azokhoz az eseményekhez, amelyekre az elmúlt hetekben emlékezett az ország. És itt, három nagyhírű név után, egy kevésbé ismert következik: Alaksza Helmut, 1956 őszén másodéves szegedi joghallgató. Hogy ezt megmagyarázzam, fel kell idéznem a mai tudomány egy fontos megállapítását, amely egyszerűsített alakban így hangzik: bonyolult rendszerek viselkedése érzékeny a kezdeti feltételekre. Népszerűbb fogalmazásban: egy pillangó szárnya megrebben Pekingben, s egy hónap múlva vihar támad New Yorkban. Hallott erről a pillangó-effektus néven ismert megállapításról Péter László, városunk történetének mindentudója, s azt is tudni akarta, ki volt a pillangó a hazai 56-os tisztító vihar előtt. Meg is találta az említett Alaksza Helmut személyében. Ő mutatta meg évfolyamtársának – Lejtényi Andrásnak

– pesti barátja levelét, amely az orosz nyelvoktatás fakultatívvá tételére hívott fel, október 13-án. Ez a mozzanat volt a szárny-rebbenés: a következő napokban Lejtényi és barátai megalakították az egyetemi és főiskolai ifjúság független szervezetét, s az már történelmi esemény, hogy egy hét múlva ez a szervezet fogadta el nevezetes 12 pontját odaát az Auditorium Maximumban. Tudjuk, hogy a vihart történelmi szélárnyék követte. Így a következő három évtizedhez egy-egy kiemelkedő tudóst kapcsolhatók. A hatvanas évek derekának rektora, Szabó Zoltán nagy tudományos iskolát teremtő vegyész volt, aki elsősorban – bár nem kizárólag – a reakciókinetikára, vagyis a kémiai reakciók időbeli lefolyásának és mechanizmusának vizsgálatára irányította számos nagyívű pályát befutott tanítványát. Betűrendben sorolom itt néhányukat, akik Szegeden indultak vagy itt alkottak. Beck Mihállyal kezdem; őt nemcsak említem, hanem örömmel üdvözlöm is körünkben a mai napon. Következnek Bérces Tibor, Burger Kálmán, Csányi László, Gál Dezső, Görög Sándor, Huhn Péter, Lakatos Béla, Márta Ferenc és Solymosi Frigyes. Közülük többekre, mint az egyetem, a város, az ország közéletének jeles szereplőire is gondolunk, illetve emlékezünk. Jóllehet mindennapos kapcsolata a szegedi egyetemmel már 1949-ben megszűnt, a hetvenes évek embere a szegedi egyetemek számára mégis Straub F. Brúnó volt, Szent-Györgyi Albert tanítványa, az Orvosi Vegytani Intézet egykori vezetője, akinek a kezdeményezése és kitartó küzdelme révén épült fel és kezdte meg működését 1971-ben a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Központja, röviden az SZBK. Az új intézmény Straub gondos irányításával és az UNESCO anyagi támogatásával gyorsan a molekuláris biológia egyik elismert nemzetközi centrumává vált, amely többféle módon fermentálta a biológiai kutatások fejlődését mindkét szegedi egyetemen. Új tanszékek jöttek létre; másrészt a kialakult versenyhelyzet, az együttműködés lehetősége és az SZBK példaadó szelleme a szakmai színvonal további emelkedéséhez vezetett a klasszikus és modern biológia régi tanszékein is. Az egyetemi hallgatók természetes forrását jelentették a SZBK kutatói utánpótlásának, professzortól gyakornokig számos egyetemi oktató kapcsolódott be a SZBK kutatási feladataiba, ugyanakkor az SZBK érett és vállalkozó szellemű kutatói egyetemi előadásokat hirdettek, és alkalmanként eredményesen pályáztak egyetemi tanszékvezetői posztokra. Érthető, hogy Straub professzort mindkét egyetem honoris causa doktorává fogadta. A nyolcvanas évek hozták meg a számítógépek világméretű áttörését. A szegedi egyetemek a technika- és tudománytörténet e kiemelkedő pillanatát felkészülten fogadták, és ez egy olyan tudósnak nevéhez kapcsolható, akinek a pályája ekkorra már lezárult. Kalmár László telepítette Szegedre még 1965-ben az első elektronikus számítógépet, amely egy egész termet betöltött, s működtetése közben 4000 elektroncső hűtéséről kellett gondoskodni. Teljesítménye sem haladta meg a húsz évvel későbbi legendás Commodore 64-ét, amely már egy szűk fél kilogramm súlyú házban lakott. ÉS MEGIS, azon a kezdetleges, de évekig tisztességgel szolgáló monstrumon, meg Kalmár professzor nagyszerű előadásain nemcsak szegedi

utódai nevelkedtek, hanem a következő évtizedek hazai számítástechnikai vezérkarának jelentős része is. (Mint matematikus, ehhez hozzáteszem, hogy a két halmaz közös része nem üres!) Az 1990-edik esztendőre, mint az országunkban végbement politikai rendszerváltás évére emlékezünk. Ami pedig Egyetemünk és a szegedi felsőoktatás történetét illeti, 1990 elején indult el az a folyamat, amelynek betetőzését a tizenegy karú Szegedi Tudományegyetem létrejötte jelentette 2000. január elsején. Az eddigiekben csak a két egyetemről esett szó, de a 85 év alatt főiskolák is keletkeztek, és jelentős szellemi értékeket halmoztak fel városunkban. 1928-ban Klebelsberg telepítette Szegedre a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolát, amely húsz éven át az egyetemmel szoros együttműködésben, azután különválva végezte a polgári iskolai, majd általános iskolai tanárok képzését, 2000-tól pedig Egyetemünk Juhász Gyuláról elnevezett tanárképző főiskolai kara. Időrendben második az ugyancsak nagy múltú Zenekonzervatórium, amely ilyen néven már az 1947 utáni években felső szintű oktatást végzett, majd 1966-tól a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tagozataként működött, s most Egyetemünk Zeneművészeti főiskolai kara. További két főiskolai karunk 1961-ben vált felsőoktatási intézménnyé: az Élelmiszeripari, mely kezdettől fogva gyümölcsöző kapcsolatokat tartott az egyetemekkel, és a hódmezővásárhelyi székhelyű Mezőgazdasági, amely évtizedei során többször tartozott távoli intézményekhez, míg végül természetes módon a szegedi egyetem karává vált. Az Egészségügyi főiskolai kar 1973-ban a budapesti Orvostovábbképző tagozataként nyert főiskolai rangot, és 1989-ben csatlakozott az akkor már Szent-Györgyi Albert nevet viselő Orvostudományi egyetemhez. A dolgok jelenlegi állása szerint legkésőbb, 1999-ben alakult meg a tudományegyetem – akkori teljes nevén József Attila Tudományegyetem – Gazdaságtudományi kara. Ismeretes, hogy a római katolikus Hittudományi főiskola méltánylandó okokból nem csatlakozott az egységessé lett szegedi egyetemhez. Minden hivatalos felhatalmazás nélkül is bátorodom azonban kifejezni azt a jámbor reményemet, hogy az egyetem karainak száma előbb-utóbb meg fogja haladni a mai, nem különösebben kerek tizenegyes számot. Hátra maradt még a legutóbbi fél évtized. Eszembe ötlök, hogy az amerikai Time magazin, amely évről-évre kijelöli az év emberét, a nyolcvanas évek elején azzal lepte meg olvasóit, hogy a személyi számítógépet jelölte az év emberének. Csodálkoztak rajta, de gyorsan elfogadták. Kérem, Önök is fogadják el, hogy az egyetem eddig eltelt kétezres éveit számomra nem emberi lény, nem is esemény, hanem egy műszaki alkotás személyesíti meg. Amelyet éppen úgy mindennap és sokféle céllal használhatunk, mint a számítógépet. Mi több, ebben a percben is mindannyian használjuk. Tanulmányi és Információs Központunkra gondolok, amelynek most gazdái és vendégei is vagyunk. Ez az épület méltóképpen jelképezi univerzitásunk fejlődését, és haladását is, amellyel a világ kiváló egyetemei közé emelkedett. Éljen, gyarapodjék és virágozzék továbbra is! Vivat, crescat, floreat Universitas Szegediensis!

Csákány Béla

SZEGED

Oktatás és kutatás

Az európai egyetemek szerepe a középkortól napjainkig

Bevezetés

Az európai egyetemek szerepe folyamatosan változott 800 éves történetük során. A középkori universitasok a teológiai és filozófiai eszméket örökítették tovább filozofok újabb és újabb generációinak. Később, eltérő szerepük alapján néhány jól elkülöníthető intézmény-típus alakult ki: az angliai magánegyetemek az úriemberek nevelését tartották elsődleges feladatuknak, a francia állami felsőfokú iskolák elsősorban állami tisztviselők képzését látták el, míg a német egyetemeken megvalósult az oktatás és kutatás egysége. A modernkori európai egyetemeken azonban már a tömegképzés kerül előtérbe, ahogyan egyre több és több hallgató lép a felsőoktatásba a formálódó tudástársadalom igényeinek megfelelően. A kutatás, különösen az alap kutatás ennek megfelelően háttérbe szorult. A 20. század végén az Európai Unió vezetői és szakértői még mindig a tömegképzést tekintik a „Tudás Európája” és az európai felsőoktatás legnagyobb kihívásának. Ez a szemlélet jól tükröződik mind a Bolognai Nyilatkozatban, mind a Lisszaboni Stratégiában. Néhány évvel ezelőtt azonban felismerték, hogy a kutatás legalább annyira meghatározó Európa versenyképessége szempontjából, és hogy az egyetemek (két egyenrangú tevékenységük, az oktatás és kutatás révén) meghatározó szerepet játszanak környezetük gazdasági fejlődésében.

1. A középkori egyetemek

Az első valódi egyetem Párizsban keletkezett 1200 körül: a Notre Dame tanárai hozták létre; ennek megfelelően az intézményben a teológiai és filozófiai tudományok domináltak. Másodikként a Bolognai Egyetem alakul meg a 13. században egy 11. századi jogi szakiskola alapjain, így itt a jogi tudomány volt az uralkodó. A később egymás után alakuló európai középkori egyetemek (1249 Oxford, 1348 Prága, 1365 Bécs, Krakó) e két mintát követték. Feladatuk az elme iskolázása volt, de ez akkoriban még szinte kizárólag az öröklött tudás továbbadásában nyilvánult meg, új tételek megállapítása nem volt jellemző a korai egyetemeken. (Barakonyi 2004 p. 25-26)

2. Az újkori egyetem kialakulása:

Az évszázadok során a középkori egyetemek gyökerein az államhoz való viszony és ennek következtében az egyetem-irányítás tekintetében kétféle újkori intézménytípus alakult ki: az államtól független, testületi irányítású angolszász és az erősebb állami befolyás alatt álló kontinentális európai modell. Ha azonban azt tekintjük az elhatárolás alapjának, hogy miként határozták meg az egyetem alapvető funkcióját, társadalmi szerepét, küldetését, akkor jóval árnyaltabb és differenciáltabb képet kapunk:

Az angol magánegyetem (pl. Oxford, Cambridge) tevékenységének középpontjában a tanítás áll. A tudományról ezekben az intézményekben úgy vélekednek, hogy az nem öncélú, arra való, hogy az emberi életet tökéletesítse. Az egyetem alapvető célja az úriemberek számára általános

műveltséget adni, vagyis a nevelés a tanításnál fontosabb. A képzés elit jellegű, az oktatás döntően kiscsoportos keretek között folyik.

Az angol állami egyetemek jóval gyakorlatiasabbak, bár a tudomány művelését nem engedik kivonni az egyetem működési köréből. De ezt a hallgatók már csak akkor művelik, ha már végeztek alapvető tanulmányaikkal.

Franciaországban a forradalom söpörte el a középkori egyetem intézményét, szakiskolákat állítva a tudományegyetem helyébe (Napóleon oktatási reformja). A szakiskolák az egyes szakmákra képezték (orvosi, jogi, tanári stb.), a hivatalnoki státuszú tanárok fő feladata az oktatás, vizsgáztatás volt, de nem vártak tőlük tudományos igényű kutatást. A 20. század elejének tudományegyetemi rangú intézményei (pl. a Collège de France, a Sorbonne, az École Pratique des Hautes Études) is életpályákra készítették fel, a racionalitás jellemezte őket.

Közdetben Németországban is az volt az egyetem feladata, hogy az állam számára magasán képzett funkcionáriusokat biztosítson. A 18. századtól azonban a német egyetem „fellázadt” az ellen, hogy a hivatalnokok előkészítő iskolája legyen. Továbbra is hivatásra nevelt ugyan, de már a tudománnyal való foglalkozás által. Eszményképe a tudomány öncélú művelése volt minden gyakorlati cél-távoltartásával. Tisztán a megismerés kedvéért kutatta az igazságot, és nem az életben való gyakorlati felhasználás céljából. A német egyetemen valósult meg az oktatás és a kutatás egysége: a hallgató a tudást a tudomány kiemelkedő művelőjétől kapta (Humboldt modellje). Ilyen modellt valósított meg a múlt század elején Svájc, Ausztria, Hollandia, Magyarország és a cári Oroszország is. (A szovjet hatalom azután átalakította ezt a struktúrát. A szovjet modell hasonlít a franciához: leválasztotta az egyetemekről a kutatóintézeteket, a szakmákra való képzést állította előtérbe. Az 50-es évektől kényszerűségből Magyarország is erre az erősen centralizált szovjet modellre állt át.)

3. Az egyetem szerepének változásai a 20. sz. második felében

A 20. század közepétől a világban olyan folyamatok játszódtak le, amelyek megkérdőjelezték az egyetemek addigi feladatait, működését, társadalomhoz való viszonyát, és ezek újradefiniálására készítették. Az ez irányba ható folyamatok közül témánk szempontjából a legfontosabb, hogy az új társadalmi-gazdasági igényeknek megfelelően a népesség mind nagyobb hányada került be az egyetemekre, így még a korábban a tudomány fellegvárának számító egyetemek tevékenységében is az oktatás lett a meghatározó. A tömegoktatás keretei között (különösen azért, mert az oktatói létszám növekedése nem tartott lépést a hallgatói létszám növekedésével) már nyilvánvalóan lehetetlen volt ragaszkodni olyan, egyébként helyesnek tekinthető elvekhez, hogy az oktatók végezzenek magas színvonalú kutatási tevékenységet, foglalkozzanak az „originális igazságok” keresésével, valamint, hogy az oktatók saját kutatási eredményeiket oktassák, a hallgatók pedig a „tudományt”, annak művelését is elsajátítsák az egyetem falai között. A kihívásokra az európai kormányok technokrata jellegű választ adtak: gomba

módra szaporodnak a kizárólag gyakorlatias ismereteket nyújtó, pragmatikus és utilitarista szemléletű intézmények, szakegyetemek és szakfőiskolák (Angliában az ún. vöröstéglás egyetemek vagy a német Technische Hochschulen), ahol a hallgatók túlspecializált szakmai képzést kaptak. „A szovjet modell az egyetemeket nyíltan a technikai-társadalmi igényeket kielégítő „tudás-erőművekként” értelmezi.” (Barakonyi 2004 p. 54.) „A neokonzervatív oktatáspolitikai a felsőoktatási intézmények alapvető funkciójaként a teljesítményképes és társadalmilag hasznos tudás biztosítását igényelte.” (Polgár 2003 p. 5.)

Az egyetemen szembeni megváltozott elvárásokat az állami szerepvállalás fokozódása is segítette érvényre juttatni, mely az 1960-as években érte el a csúcspontját. A megnövekedett hallgatói létszám képzésének jelentős részét az állam finanszírozta, amely így nagyobb beleszólásra tett szert az egyetemek működésében. Hasonló folyamatok játszódtak le a kutatásban: a modern kutatások finanszírozása meghaladta az egyetemek erejét, így ez a feladat is részben az államra hárult. Az állam így, a pályázati úton történő projekt-finanszírozás révén beleszólást nyert a kutatás tartalmába.

Az ezt követő évtizedekben azután a jóléti államokat is érintő gazdasági kényszerek hatására az állami szerepvállalás csökken ugyan, ám az oktatás és kutatás finanszírozását az államtól részben átvállaló érdekháló tagjai, a gazdaság és társadalom képviselői (a piac) ragaszkodnak az egyetemek átlátható működéséhez, az elszámoltathatósághoz, az oktatási és kutatási támogatás hatékonyságához, a társadalom igényeit kielégítő felhasználásához (transparency, accountability, efficiency). Az államtól kapott (alapvetően alap)kutatási támogatás visszaszorulása, a külső források bevonásának kényszere, a felhasználói szféra nagyobb beleszólása, a tudomány megítélésének változása a társadalomban eltolódást eredményezett az egyetemi kutatásban az alkalmazott kutatás és fejlesztés irányába. A humboldt-i eszmény, mely szerint a kutatás, a tudomány művelése az eredménytől függetlenül is értékes tevékenység, már régen a múlté; a társadalom a tudománytól is egyfajta hasznosságot vár el. A vállalatok konkrét kutatási igénnyel jelentkeznek, az egyetemek pedig kész kutatási, fejlesztési modelleket dolgoznak ki számukra és tudományos szempontból irányítják azok gyakorlati megvalósítását is. „Az egyetem már nemcsak létrehozta a tudást, ... hanem megkísérli azt eladni a felhasználóknak. ... nagyobb teret kap az alkalmazott kutatás, valamint a felhasználói szférának nyújtott szakértői tevékenység.” (Barakonyi 2004 p. 70.)

4. Új kihívások: az egyetem szerepe az európai versenyképesség növelésében:

A 20. század utolsó éveiben olyan új folyamatok indultak el illetve korábbiak erősödtek fel, amelyek – különösen Európában – megkérdőjelezik az egyetemekre vonatkozó korábbi elvek helytállóságát, fenntarthatóságát.

Barakonyi (Barakonyi 2004 p. 65.) a következő megatrendeket említi:

információs és kommunikációs technológiák forradalma
globalizáció, melynek hatására a piacok világméretűvé válnak
tudásalapú társadalom

Ezek a jelenségek, mint említettük, különösen Európában késztetnek az egyetem szerepének és működésének újragondolására. Az Európai Unió pozíciója a globális versenyben nem túlságosan kedvező; szinte minden téren lemaradni látszik a világ másik két vezető régiójának (az USA és Mexikó, valamint Japán és a „kistigrisek”) fejlődési ütemétől, és a fent említett megatrendek is Európa felzárkózása ellen hatnak. Az európai felsőoktatás nem képes betölteni azt a szerepet, hogy a világgazdaság centrumához történő felzárkózás motorjává váljon. Az európai felsőoktatás reformja azonban nemcsak az általános versenyképesség növelése miatt elengedhetetlen, hanem azért is, mert egyetemünk versenyképessége önmagában is elmarad az Egyesült Államokétól. Intézményeink alulmarad a hallgatókért folytatott versenyben: az USA nemcsak Ázsia, Afrika, Dél-Amerika tanulni vágyóit csalogatja magához eredményesebben,

de elcsábítja a tehetséges európai hallgatókat is, miközben a nagy múltú európai egyetemek az amerikai hallgatók szemében nem képviselnek jelentősebb vonzerőt. Hasonló a helyzet az oktatókkal és kutatókkal: esetükben is jellemző a tengerentúrra történő agvesszívás.

Míndezek alapján a 20. század végére nyilvánvalóvá vált, hogy az európai felsőoktatás és ezzel összefüggésben a kontinens versenyképességének fokozásához elengedhetetlen a felsőoktatási rendszerek modernizálása. Az erre vonatkozó elképzelések és szándékok azonban kezdetben még határozottan az oktatás prioritását tükrözték; csak a képzéssel kapcsolatos feladatokra koncentráltak, a tudástársadalom tömeges szakemberigényéből kiindulva és mintegy megerősítve, de legalábbis helybenhagyva az egyetemek szerepének eltolódását az oktatás felé a kutatás (különösen az alap kutatás) rovására. Igaz ez az 1999-ben induló úgynevezett Bologna-folyamatra (mely 2010-re 30 ország részvételével az Európai Felsőoktatási Térség kialakítását tűzte ki célul) és a 2000-ben megfogalmazott Lisszaboni Stratégiára (mely szerint az EU gazdasági versenyképesség tekintetében 2010-re kívánja beérni az USA-t), illetve az ehhez kapcsolódó oktatási modernizációs programra.

A Bologna- és a lisszaboni folyamat „félidőben” történő értékelésekor azonban már nemcsak a megkezdett reformok gyorsítására hívják fel a figyelmet, hanem jóval komplexebb megközelítésben, árnyaltabban határozzák meg az egyetemek szerepét is. Az oktatás mellett a kutatás is hangsúlyos szerepet kap, és megjelenik az egyetem harmadik funkciója: a helyi gazdaságfejlesztés elősegítése.

A) A Bologna-folyamat:

Indulásakor, 1999-ben a Bologna-folyamat fókuszában az oktatás állt. A Bolognai Nyilatkozat („The Bologna Declaration on the European space for higher education”) hat fontos stratégiát emel ki:

Átláthatóság
Kétciklusú képzés
Kreditrendszer
Hallgatói és oktatói mobilitás
Minőségbiztosítás
EU identitás, EU ismeretek, EU kultúra

Az Európai Egyetemek Szövetsége (EUA) által 2003-ban megfogalmazott, az egyetemek szerepvállalását taglaló Grazi Nyilatkozat („Berlin után: az egyetemek szerepe 2010-ig és azt követően”) azonban amellett, hogy megerősíti a Bolognai Nyilatkozat célkitűzéseit, már egyértelműen „rehabilitálja” a kutatást az európai felsőoktatás modernizálását célzó folyamatban. Kijelenti, hogy „a tudás Európája...erős, egyedi vagy partneri viszonyon nyugvó kutatási kapacitáson és kutatás alapú egyetemi oktatáson alapul. ... alapérték a magas akadémiai minőség, valamint az az elv, hogy a kutatás és oktatás minden diszciplínában szerves része a felsőoktatásnak. Az európai egyetemek globális szinten tevékenykednek, hozzájárulnak az innovációhoz és a fenntartható fejlődéshez. A versenyképességet és a kiválóságot egyensúlyba kell hozni a társadalmi kohézióval és hozzáféréssel.”

A kijelölt feladatok között több is utal a kutatás jelentőségének felismerésére:

Meg kell szilárdítani a kutatási tevékenységet, mint a felsőoktatás szerves részét

„A felsőoktatás és kutatás közötti integrált kapcsolat központi jelentőségű az európai felsőoktatás számára, és az európai egyetemek meghatározó vonása. A kormányoknak figyelembe kell venniük ezt a kölcsönhatást, segíteniük kell szorosabb kapcsolat kialakítását az EFT és az EKT között, ezzel egy olyan eszközt teremtve, amely megerősíti az európai kutatási kapacitást, egyben javítja az európai felsőoktatás minőségét, vonzerejét. Az egyetemeknek nyomást kell gyakorolniuk annak érdekében, hogy az európai egyetemeken az oktatás és tanulás alapja a kutatás legyen. A végzetek minden szinten érezzék a kutatási környezet jelenlétét, hogy kielégíthessék a tudásalapú társadalom igényeit.”

Ennek az elvnek megfelelően a doktori képzést beemelték

a Bologna-rendszerű felsőfokú képzésbe annak harmadik ciklusaként.

Felismerve az EU hátrányát a tudományos karrierlehetőségek és ezzel a tehetséges kutatókra gyakorolt vonzerő terén, a Nyilatkozat leszögezi: „Javítani szükséges a fiatal oktatók és kutatók karrierlehetőségeit, beleértve olyan intézkedéseket, amelyek bátorítják őket, hogy Európában folytassák tevékenységüket, illetve ide térjenek vissza.”

Szintén a kutatás jelentőségének felismerését jelzi, hogy az Európai Oktatási Térség mellett hangsúlyozzák az Európai Kutatási Térség létrehozásának fontosságát és e két folyamat összehangolásának szükségességét.

B) A lisszaboni folyamat

Annak érdekében, hogy biztosítsák az oktatás hozzájárulását a lisszaboni célkitűzésekhez, az oktatási miniszterek 2001-ben Stockholmban jelentést fogadtak el az oktatás és képzés jövőbeli feladatairól, melyben a 2010-re elérendő közös célokat fogalmazták meg. („The concrete future objectives of education and training systems”) A jelentés kizárólag az oktatás szerepével foglalkozik a lisszaboni folyamat megvalósításában; a miniszterek által megfogalmazott három fő célkitűzés a következő:

Az oktatás, képzés minőségének és hatékonyságának növelése

Mindenki számára hozzáférhetővé tenni az oktatást és képzést

Nyitottabbá tenni az oktatási és képzési rendszert egy szélesebb világra

Az Európai Közösségek Bizottsága 2003-ban közleményt adott ki az egyetemek szerepéről a Tudás Európájában („The role of the universities in the Europe of knowledge”) Ebben már az egyetem hármasszerepéről beszélnek: „Az egyetemek egyedülálló

intézmények ... hiszen kulcsszerepet játszanak a kutatásban és a kutatási eredmények hasznosításában... az oktatásban és képzésben, különös tekintettel a tudományos képzésre... valamint a regionális és helyi gazdasági fejlődésben.” Az európai egyetemeket érintő kihívások és az ezekből következő feladatok azonosításánál is egyenlő hangsúlyt kap az oktatás, kutatás és a gazdaságélénkítő szerep. A közlemény leszögezi, hogy továbbra is számolni kell a képzés iránti igény fokozódásával egyrészt a növekvő graduális hallgatói létszám, másrészt az élethosszig tartó tanulás miatt. Hangsúlyozza azonban azt is, hogy az IT révén a hi-tech vállalkozások ma már rugalmasan oda települnek, ahol a legkiválóbb egyetemek működnek. Határozott célként fogalmazza meg, hogy az egyetemek legyenek a helyi, regionális gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés motorjai, technológiai központok, tudományos parkok, egyetem-ipar kooperáció és hálózatok létrehozása révén. Kijelenti, hogy a határok egyre inkább elmosódnak az alap- és alkalmazott kutatás között, ezért nem szabad az alapkutatást feláldozni az alkalmazott kutatás érdekében. Elvárásként fogalmazza meg a kormányok felé, hogy a kutatás állami támogatása érje el a GDP 3%-át.

Az európai versenyképesség növelésével és a felsőoktatás reformjával foglalkozó legújabb dokumentumokban tehát már egyenlő hangsúlyt kap az oktatás, a kutatás és a helyi gazdaság fejlesztésében játszott szerep. Az európai vezetők és szakértők felismerik, hogy, mint Dinya fogalmaz: „a felsőoktatás társadalmi szerepe egyre kevésbé egyszerűsíthető le pusztán kvalifikált szakemberek tömegének kibocsátására. A teljesség igénye nélkül két további szerepet mindenképpen ide kell sorolni: a tudás tartalmának kiépítése az innováció, a kutatás növekvő prioritását jelenti, amelyben a felsőoktatás az egyik főszereplő, illetve a regionális fejlesztések előtérbe kerülésekor ezek egyik húzóereje a régiókban levő felsőoktatási szakemberállomány.” (Dinya 2002 p. 24.)

Keczer Gabriella

HIVATKOZÁSOK

Barakonyi Károly: Rendszerváltás a felsőoktatásban felsőoktatásban, Akadémiai Kiadó, 2004, Budapest

Berlin után: az egyetemek szerepe 2010-ig és azt követően, EJA, Graz, 2003

Dinya László: A „Bologna-folyamat” – a duális képzési rendszer szemszögéből I. Magyar Felsőoktatás 2002/7.

Polgár Tibor: A felsőoktatás változása az Európai Unió országaiban, Magyar Felsőoktatás, 2003/4-5-6, Budapest

The Bologna Declaration on the European space for higher education, Confederation of EU Rectors' Conferences, Association of European Universities, Bologna, 1999

The concrete future objectives of education and training systems” Report from the Education Council to the European Council 5980/01

The role of the universities in the Europe of knowledge COM(2003) 58, Commission of the European Communities, Brussels, 2003

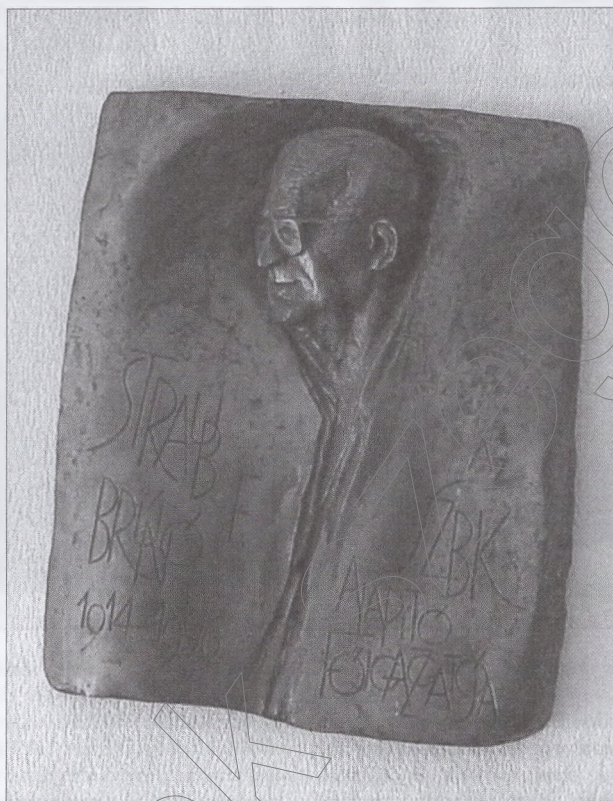
A Straub-örökség

Alapítvány a biológiai kutatásokért

Az MTA Szegedi Biológiai Központban 10 évvel ezelőtt jött létre – mintegy Straub F. Brunó, az intézet alapítója emlékének tisztelegve ezzel – a "Straub Örökség" Alapítvány a Biológia Különböző Területein Végzett Kutatások Támogatására nevű alapítvány, melynek alapítója a BIOCENTER Laboratóriumi Szolgáltató Kft. A kuratórium elnöke: dr. Vígh László akadémikus, tagjai: dr. Hámori József akadémikus, Róna Péter, Nyíri Lajos, dr. Penke Botond akadémikus, dr. Venetianer Pál akadémikus, dr. Raskó István, dr. Farkas Tibor †.

Az alapítvány célja biológiai kutatások, kiemelkedő tudományos eredmények létrehozásának és a tudományos kutatókonferenciákon való részvételének támogatása; kutatói ösztöndíjak biztosítása, szakmai rendezvények, konferenciák támogatása, Középiskolás Élettudományi Kutatótábor szervezése.

Aktivitásunk első állomása volt, hogy a Gazdasági Minisztérium Pályázatot írt ki új technológia alapú inkubátorhá-

Szathmáry Gyöngyi domborműve az SZKB előterében

zak infrastruktúrájának megvalósítására. Az alapítvány kuratóriumának döntése értelmében az Alapítvány elhatározta a részvételét ezen a pályázaton. A pályázat előkészítését komoly munka és szervezés előzte meg. Fel kellett mérni a szóbajhető projekteket, potenciális cégeket, beruházókat. Ebben a munkában nagy segítséget jelentett a szegedi székhelyű Laser Consult Kft és személy szerint Mogyorósi Péter szervezési munkája. A magyar Kockázati Tőketársaság és az Institute of East West Studies meghívására Vígh László egy nemzetközi konferencián ismertette a szegedi inkubátor tervét (elsőként körvonalaztuk a mai Biopolisz elképzeléseket) voltan kockázati tőkések és már sikeresen működő inkubátor vezetők előtt. Elkészült és beadásra került a gazdasági minisztériumi pályázat, mely tartalmazta a megvalósítandó inkubátor szerkezetét, megvalósíthatósági tanulmányát, üzleti és beruházási tervét. A Gazdasági Minisztérium levélben értesítette az Alapít-

"Straub Örökség" Alapítvány a Biológia Különböző Területein Végzett Kutatások Támogatására

Az alapítvány alapítója: BIOCENTER Laboratóriumi Szolgáltató Kft.

6726 Szeged, Temesvári krt. 62.

Az alapítvány nyilvántartási száma: 718

Az alapítvány nyilvántartásba vételéről rendelkező jogerős bírósági határozat száma:

Pk.60224/1996/2, 1996. 11. 21.

Az alapítvány székhelye: 6726 Szeged, Temesvári krt. 62.

Az alapítvány célja: Az innovatív alap- és alkalmazott élettudományi kutatás-fejlesztés, a hatékony technológia transzfer elindítása Szeged régióban; a kiemelkedő tudományos eredmények létrehozásának és a kutatókonferenciákon való részvételének támogatása; kutatói ösztöndíjak biztosítása, szakmai rendezvények, konferenciák támogatása; Középiskolás Élettudományi Kutatótáborok szervezése

Az alapítvány célja szerinti besorolása: kutatási tevékenység

Az alapítvány közhasznúsági fokozata: közhasznú

Az alapítvány kezelő szerve: kuratórium

A kuratórium: Dr. Vígh László a kuratórium elnöke

Tagok: Dr. Hámori József

Róna Péter

Nyíri Lajos

Dr. Penke Botond

Dr. Venetianer Pál

Dr. Raskó István

Dr. Farkas Tibor †

Az alapítvány titkára:

Könyvelés, pénzügyi tanácsadás:

Jogi tanácsadás:

Zámbori Ferencné

Csamangó Imre

Dr. Halasi Szilveszter

ványt, hogy a pályázatot megvalósításra érdemesnek tartja és megkezdi a direkt tárgyalásokat.

Sajnos ezen próbálkozásaink akkor, az ígéretes kezdés ellenére sem jártak sikerrel. Az alapítványi munkánk eredményeképpen számos nemzetközi kapcsolatot is teremtettünk Turktól, Karlsruhe-ig, Manchester-ig. A Manchesteri Egyetem, amely Lord Wade ur, a manchesteri Science and Enterprise Center igazgatójának vezetésével delegációt küldött Szegedre (Egyetem, SzBK), egyenesen egy science-manager tanszék felállítását is vállalta volna a szegedi Egyetemen, angol tanszékvezető ill. anyagi támogatás biztosításával. Sajnos, azonban hiányzott a megfelelő szintű és nyitottságú fogadókészség Szegeden. Valószínűleg korai volt a témafelvetés a hazai tudományos-szakmai ill. döntéshozó elit felé is (Olvasásra ajánlanám a Népszabadság 2001/ nov. 21-i számában (9. oldal) Chikán Ágnes idevonatkozó cikkét: Pecsétekre vár a szeged modell).

Sikeres előadássorozatot szerveztünk Eötvös Esték címmel, melynek az Eötvös Loránd Kollégium adott helyet. Az esték közös címe: Beszélgetések a biológia évszázadáról volt, ahol neves tudósok tájékoztatták az érdeklődőket nemcsak a jelenlegi kutatások újdonságairól, hanem a biológia forradalmának szerteágazó társadalmi, politikai, környezetvédelmi és egyéb hatásairól is (pl. Venetianer Pál: Géntechnológia: áldás, vagy átok?, Raskó István: A humán genom projekt orvosi következményei, Wollemann Mária: A kábítószerek hatásának biológiai alapjaié Falus András: Genomika, stb.)

Az alapítvány legsikeresebb „vállalkozása” a Középiskolás Élettudományi Kutatótáborok (KÉK) megszervezése volt. Első alkalommal 2002-ben került meghirdetésre a kéthetes, bentlakásos tábor, melyen az eltelt öt év alatt az ország területéről 105, határon túlról 50, Szegedről pedig 42 középiskolás vett részt. A táborok költségeit az alapítvány fedezte, a Szegedi Tudományegyetem

kedvezményesen biztosított szállást az intézet szomszédságában lévő Herman Otto Kollégiumban. Délőttönként előadásokat hallgattak, melyeket az SZBK vezető kutatói, akadémikusai és a Szegedi Tudományegyetem előadói tartottak a biológia legkorszerűbb kérdéseiről, délutánonként laborgyakorlatok alkalmával a kísérleti munkába pillanhattak bele a résztvevők. A táborokban nem csak tudományról esett szó, a kutatói életvitellel, életpéldákkal is megismerkedhettek a középiskolások és a szabadidejük tartalmas eltöltéséről is gondoskodtak a szervezők, kirándultak Ópusztaszerre, a Vadasparkba, a Fűvészkertbe, megismerkedtek a város nevezetességeivel és emlékezetes, szép órákat töltöttek együtt.

Az Alapító Okirat szellemében hozzájárultunk a 2006 szeptember 5-10-ig Pécsen megrendezett 47. Nemzetközi Lipidtudományi Konferencia szervezéséhez, melynek sikere lehetővé tette, hogy legalább még egy Középiskolás Élettudományi Kutatótábor finanszírozni tudjunk.

Az alapítvány részben magánszemélyek adományából, a részünkre juttatott adó 1%-okból és néhány cég eseti támogatásaiból (BIOCENTER Laboratóriumi Szolgáltató Kft., Merck Kft., SOLVO Biotechnológiai ZRt., Sigma-Aldrich Kft., Határon Túli Magyarok Hivatala) gazdálkodik.

A kuratórium szívügyének tekinti, hogy a „Straub Örökség” Alapítvány az elhunyt Farkas Tibor akadémikus emlékére létrehozza és meghirdesse a Farkas Tibor Plakettet, fiatal (35 év alatti), magyar anyanyelvű lipid és/vagy membránkutató számára, amely két évente kerül kiosztásra (legközelebb 2007-ben). Pályázni lehet elfogadott közleménnyel, Ph.D. munkával, szabadalommal.

A Farkas Tibor Plakett díjazottjának kiválasztásáról a „Straub Örökség” Alapítvány felkérésére egy három tagú Bizottság dönt. A díj nettó értéke 200 ezer Ft.

Vigh László

Az inkubátor gondolat kronológiája

1996 Megalakul a Straub Örökség Alapítvány.

A jogi alapító a Biocenter Kft. Az Alapítvány célja kettős, egyrészt a fiatal kutatókat kívánja támogatni (tehetség-gondozás, utánpótlás) másrészt elő kívánja segíteni a kutatási eredmények gyakorlati hasznosítását. Az alapítvány kuratóriuma induláskor: Farkas Tibor, Hámosi József, Nyíri Lajos, Penke Botond, Róna Péter, Venetianer Pál. Vigh László a kuratórium elnöke. Az Alapítvány pénzügyi (Kánalás Józsefné), jogi (Dr. Halasi Szilveszter) ügyeinek intézéséhez az SZBK minden támogatást megadott.

1997 Az Alapítvány kuratóriai közül Nyíri Lajos (akkor OMF B főtitkár) majd Róna Péter (bankár) az SZBK-ban kutatói fórumot tart melyben kifejti elképzeléseiket az alap- ill. alkalmazott kutatás egymáshoz közelítéséről.

1998 Az Alapítvány elhatározza egy biotechnológiai inkubátor felállításának támogatását am a módosított alapító okiratban is rögzít. Az Alapítvány kapcsolatba kerül az Institute of East-West Studies (Eugene Spiro) non-profit szervezettel, mellyel közösen megfogalmazza az első inkubátor tervét. Ezt követően az Alapítvány számos fórumon előadja elképzeléseit. Az ötletet az SZBK is támogatja. Vigh László ismerteti az elképzelést az Akadémia vezetésének, a volt és jelenlegi szegedi polgármestereknek, az EMBO felméréseknek, az SZBK dolgozóinak a főigazgatói beszámoló keretel között és a sajátján.

1999 Az egyetem Jelzi, hajlandó az Alapítvány rendelkezésére bocsátani a közben bírtokba került volt orosz laktanya egyik jó állapotban levő épületét az inkubátor megvalósításának céljából jelképes bérleti díjért.

A Dow Chemicals kifejezi érdeklődését, mint potenciális stratégiai befektető. Tárgyalások indulnak a Dow-val Budapesten (Dudits D., Spiro G., Török ZS., Vigh L. és a Dow C. részvételével), majd Szegeden, ahol a Dow delegáció megátogatja az SZBK-t, az Orvosegyetemet és az orosz laktanyában kijelölt épületet.

A Gazdasági Minisztérium Pályázatot ír ki új technológia alapú inkubátorházak infrastrukturájának megvalósítására. Az alapítvány kuratóriumának döntése értelmében az Alapítvány elhatározza a részvételét ezen a pályázaton és javasolja Eugene Spiro felvételét a kuratóriumba. A pályázat előkészítését komoly munka és szervezés előzte meg. Fel kellett mérni a szóbaeső projektet, potenciális cégeket, beruházókat. Ebben a munkában nagy segítséget jelentett a szegedi székhelyű Laser Consult Kft és személy szinten Magyarosi Péter és Török Zolt szervezési munkája.

A magyar Kockázati Tőkefinanszírozás és az Institute of East West studies meghívására Vigh László egy nemzetközi konferencián ismerteti a szegedi inkubátor tervét kockázati tőkés és már sikeresen működő inkubátor vezetők előtt. Elkészül és beadásra kerül a gazdasági minisztérium pályázat, mely tartalmazza a megvalósítandó inkubátor szerkezetét, megvalósíthatósági tanulmányát, üzleti és beruházási tervét.

2000 A német Oktatási és Tudományos Minisztérium (BMBF) felajánlja együttműködését a projekt megvalósításában. A BMBF meghívására Karlsruhe-ban az Alapítvány és a BMBF képvisellete memorandumban rögzíti a kezdeményezést és egyben megkezd a tárgyalásokat egy EU támogatás lehetőségéről. A Gazdasági Minisztérium levélben értesíti az Alapítványt, hogy a pályázatot megvalósításra érdemesnek tartja és megkezdi a direkt tárgyalásokat.

A város rendje

Logisztika – citylogisztika és a településtervezés összefüggései Szeged példáján

Ha lexikonokban, szótárakban keressük a „logisztika” szó értelmét, akkor azt találjuk, hogy az vagy a matematikával, vagy a logikus gondolkodással van összefüggésben.

A mi esetünkben – nagyon leegyszerűsítve – a logisztika: módszer, amivel egy tárgy – áru vagy eszköz eljuttatható egyik helyről a másikra a rendelkezésre álló időn belül a lehető leggazdaságosabban. A logisztika eszköze – infrastruktúrája – a közlekedési pályák, járművek, ahogyan az egészségügynek a rendelők, kórházak, gyógyszertárak, vagy az oktatásnak az iskolák, taneszközök, stb... A településtervezés és a logisztika tehát a közlekedési hálózatok, a településszerkezet tervezésénél találkozunk, amikor a városrendező a sok egyéb szempont mellett a szállítás szervezés útját is egyengeti. Ezt az Építési törvény is megköveteli „...a közlekedési kényszer csökkentését és a megfelelő színvonalú közlekedés kialakítását...” a tervezésnél figyelembe kell venni.

Az emberiség történetében a „logisztika” spontán vagy tudatos használata nyomon követhető. Az életképes települések mindig a különböző szállítási útvonalak mentén, azok kereszteződésében jöttek létre, fejlődésük üteme a mozgatott áruk növekedését követte. A hatalmas kiterjedésű római birodalomban a légiók ellátása tudatosan művelt logisztika nélkül megoldhatatlan feladat lett volna. Szeged is a szárazföldi és vízi utak találkozásának köszönheti létét, megmaradását és a békés időszakban gyors növekedését. A „spontán logisztika” nyüzsgő élettel telítette a Tisza mindkét partját, de különösen a jobb partot, hozta létre a „Makai” piacot a Múzeum előtt, amit egy ideig az ide érkező tanyai vasút is éltetett.

Lechner Lajos nagyárvíz

utáni újjáépítési tervében is látható – a leírásban olvasható – a „logisztika” tisztelete: „...Ezen kívül nem volt szabad megfeledkezni a szegedi népek a kereskedelemre való feltűnő hajlamáról, amit tehát az új tervnek teljes mértékben ki kellett elégíteni. Ezért szerepelt a programban a Tisza partjának teljes rendezése, kiépítése, úgy hogy azon a kereskedelem minden neme kielégíthető legyen; nagyon fontos volt a Tiszán állandó hidat is építeni, amelyet a város az árvíz előtt a legnagyobb erőfeszítéssel sem volt képes létesíteni, bár a Torontál megyével való állandó összeköttetés szükségessége minden oldalról elismertetett. A város beosztását illetően a közegészségi és szépségi követelmények méltatásán kívül a legnagyobb súlyt arra kellett helyezni, hogy a kereskedelem főforgalmi pontjai egymással, a város központjával és a Tiszával lehetőleg rövid és kényelmes utakon át közlekedhessenek: a felső tiszapart a városon keresztül az alsó tiszaparttal, a vasúti indóházak, valamint a szomszéd városok felé irányuló utak végpontjai a központtal és a tiszai állandó hiddal. A mellékutakra inkább a régi állapot határozott, mert a szegedi nép annyira ragaszkodott tulajdonának régi helyéhez vagy legalább annak közeli környékéhez, hogy ezt a körülményt nem lehetett tökéletesen mellőzni...”

Az új sugaras – gyűrűs városszerkezet az egyetlen hiddal a motorizáció ugrásszerű fejlődéséig – 1970-es évek – kiváló feltételeket teremtett az áru- és személyszállítás megszervezéséhez. A város jövőjét tervezők már a XX. sz. közepén látták az új városszerkezet hibáit is: a közlekedés növekedése a városközpontban rövidesen zsúfoltságot, majd káoszt okozhat.

Az 1952-ben készített első szerkezeti terv talán

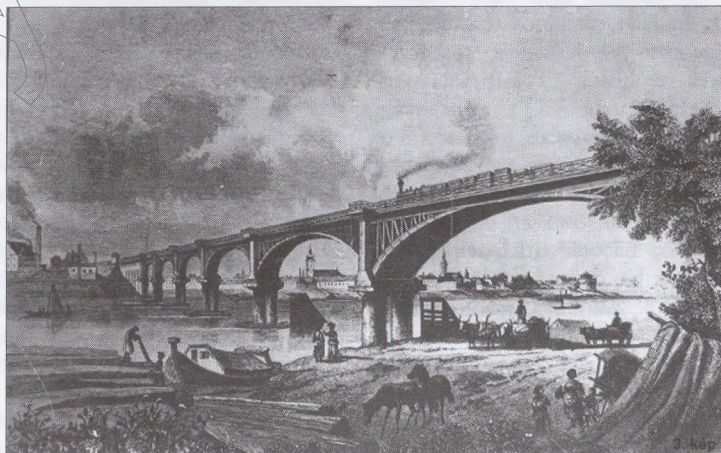
túlzottan is közlekedéscentrikus volt („Arccal a vasút felé!”), de több olyan városszerkezeti elem is megjelent a terven, ami a közelmúltban valósult meg, vagy a legújabb tervekben is szerepel: Bertalan híd, vasúti – közúti híd a Boszorkány sziget alatt, Nyugati elkerülő út a Maty-Fehértói csatorna mellett, medencés kikötő három nagy medencével. És ami a későbbi tervekben már nem látható: Központi pályaudvar az Óthalmi úttól a Bajai útig, feltűnően sok ipari terület (egész Dél-Újszeged).

Az 1968-ban készült első, teljes körű általános rendezési tervben látható először az M5-ös autópálya, a Dorozsma – Zsombó térségébe kitelepített repülőtér, a külső – harmadik – körút, Tiszahíd a Bécsi körút folytatásában (de nem csatlakozik a Temesvári körúthoz!). Az 1952-es tervnél ugyan kevesebb, de még mindig hatalmas ipari területeket jelöl ki: Újszegeden, a repülőtér helyén, a Maty-éren kívül, az egy medencével szereplő kikötő környékén.

Az 1978-as területfelhasználási tervben közlekedési szempontból figyelemre méltó a harmadik körút folytatásában – Alsóvároson keresztül – javasolt Déli Tiszahíd, amely a Kamarás töltésnél csatlakozik a Szőregi úthoz, de a Fűvészkert mellett a Temesvári körúthoz is kapcsolódik. A Fűvészkert melletti út vezet a Szőreg térségében tervezett új főpályaudvarhoz, amely hármas határátkelő is. A két medencés kikötőtől az egyik medence fele épült meg a 70-es évek végén. Az ipari területek itt már visszafogottabbak, a repülőtér helye tartalék lakóterület, a Maty-ér mellett városligettel. A kikötő és a kötő tervezett ipari terület a szabadkai útról a Tompaszigeti kiskerteken keresztül közelíthető meg.

Az 1997-99 között készült, 2000-ben jóváhagyott és jelenleg is érvényes településszerkezeti tervben az M5-ös autópálya mellett az M9 és az M43 is megjelenik, valamint a Nyugati elkerülő út a Budapesti úttól a Medencés kikötőig és folytatódik délen a Tisza parton, az Állomás utcán keresztül, az alsó rak-parti útig.

Északon pedig a kiemelt gazdasági övezetben (volt szovjet laktanya) a Régi-posta utcáig, illetve a Csongrádi útig, (rejtett negyedik fél körút!) A Bécsi körút folytatásában tervezett D-i Tiszahíd a Kendergyáron keresztül a Temesvári körúttal zárja a nagy-körutat. A repülőtér a helyén marad.

Az autópályák és a Nyugati Elkerülő út építése irányította rá a város és a szakemberek figyelmét arra a Dél-alföldön egyedülálló közlekedés-földrajzi adottságra, miszerint a közlekedés négy fő ága egy összekötő útra felfűzhető és ezáltal a logisztika számára páratlan lehetőség nyílik: a térségben jelentkező szállítási igényeket a legcélszerűbben lehet elosztani a vasút, a közút, a légi és a vízi szállítás között. Erre a bizonyos Nyugati Logisztikai Tengelyre felfűzhető az épülő Logisztikai Szolgáltatási központ és a körülötte elhelyezkedő Ipari Parkok, a RO-LA terminál (kamion vasúton), konténer átrakó (vasútról közútra és vízont), a kereskedelmi repülőtér (air-car-go) és a medencés kereskedelmi kikötő (nagy tömegű ömlesztett áruk, konténerek vízi szállítása). A rendszer összességében kiváló, de egyes elemeiben is kedvező feltételeket teremt a citylogisztika számára: a városellátás környezetkímélő, hatékony megszervezésére. Az egyedülálló lehetőség egyetlen eleme sem nulláról indul: a „tengely” középső szakasza – a Szabadkai úttól a Dorozsmai útig – elkészült, rövidesen átadják a Logisztikai Szolgáltató Központ első ütemét, működik a RO-LA terminál, elkészült a repülőtér I. ütemének futópályája, üzemel a medencés kikötő első üteme. A folytatás – a gazdasági-földrajzi lehetőségek kihasználása a város és a térség javára – a hiányzó pénz mellett sok egyéb kérdés megválaszolásától is függ:

Mit, mennyit és hova kell szállítani? Hova kerüljön a konténerátrakó a Tisza pályaudvarról? Alkalmas-e a viszonylag rövid futópálya termékek (primőrök, virág) gazdaságos légi szállítására? Kell-e, szabad-e a futópályát növelni? (Környezetzavarás: Maty-ér, lakóterületek) Fejlődhet-e a vízi szállítás a Csongrádi vízlépcső nélkül? Bővíthető-e a medencés kikötő a környezeti adottságok mellett (szennyvíztisztító telep, főgyűjtő)? Szabad-e az elkerülő utat összekötni az alsórakparti úttal?

A kérdések egy részére a Városfejlesztési Koncepció keretében politikusok, településtervezők, gazdasági-logisztikai-közlekedési szakemberek közösen megadhatják a választ, többségében azonban majd csak a jövő, az „ÉLET” fog dönteni.

A felismert lehetőséget azonban folyamatosan felszínre kell tartani, a településszerkezeti terv felülvizsgálata során a megvalósíthatóság útját egyengetni.

Takács Máté

Önvédelem vagy öngól?

A szepszisről

A szepszis a korszerű antibiotikum terápia ellenére kórosan megoldatlan problémája napjaink orvostudományának. A szepszis szó használata – mint annyi minden más is – az ókorra nyúlik vissza. Rothadó, bűzös, káros folyamatokat értettek alatta, szemben a jótékony erjedéssel, a pepszissel. A definíció igen sokat változott azóta. Sokáig tartotta magát az a megállapítás, mely szerint a szepszis azonos a bakteriaemiával, azaz a baktériumok jelenlétével a vérkeringésben. (Ezt jelzi – a későbbi – „gennyvérűség” kifejezés is). Kétség kívül, a betegek 40-60%-ában sikerül a kórokozót a vérből izolálni, de a szepszis diagnózisának nem feltétlen kritériuma az úgynevezett pozitív haemocultura. A szepszis valódi motorja a szervezet túlméretezett immunválasza a mikroorganizmusokkal szemben, illetve a szepszis tüneteinek kialakulásában elsősorban a fertőző ágens hatására bekövetkező immunológiai válaszreakciók dominálnak.

Realizálnunk kellett, hogy nem önmaga az infekció, hanem a szervezet válaszreakcióinak összessége az, ami a szepszisben tapasztalható gyulladással, anyagcsere, és keringési folyamatok kóros irányba mutató tüneteivel vezet.

Ezt a tünetegyüttest nevezzük az úgynevezett gyulladással válaszreakció (neve is jelzi: válasz (!)) szindrómának, illetve SIRS (Systemic Inflammatory Response Syndrome)-nek.

Ezen betegségek kialakulásának mechanizmusát tekintve, a tünetek kialakulásának hátterében bizonyítható, vagy feltételezhető a gyulladással kapcsolatos folyamatok enormis aktiválódása illetve a gyulladással kapcsolatos mediátorok felszabadulása. A betegségek kiváltó oka, eredete sokféle lehet, (trauma, fertőzés, égési sérülés, hasnyálmirigy-gyulladás, stb) a tünetek viszont a betegség előrehaladottabb stádiumában hasonlóak, minden bizonnyal azért, mert az eredeti kiváltó ágensek végül hasonló módon a gyulladással kapcsolatos folyamatok aktivációját eredményezik. Kísértetiesen hasonlóak a „közönséges” SIRS és a szepszis tünete. Ezek közé sorolható a magas láz, a szapora szív-működés, szapora légzés, a fehérvérsejtszám emelkedése-később csökkenése, majd a kóros anyagcsere változások, végül a szövetek rossz oxigén-ellátása következtében kialakuló több szervi elégtelenség. Ez utóbbi az életfontos szerveket érinti; a tüdő, vese funkciói romlanak, végül a keringési rendszer akár össze is omlik. Ez a legsúlyosabb kimenetele a szepszisnek, a septicus sokkban még manapság is elveszítjük a betegeket. Szepszisben a kiváltó ágens egy súlyos fertőzés, amelyre szervezetünk nem helyi, lokális válasszal reagál, hanem generalizált, általános reakciókkal. Ezek a reakciók természetesen eredetileg a szervezet védekezését vannak hivatva szolgálni, és a betolakodó kórokozókat eliminálni. Sajnos azonban a generalizált válaszreakciók leggyakrabban kontrollálatlan, túlméretezett méreteket öltenek, melynek következménye a szervezetre nézve már inkább káros, mint hasznos. Ez az a helyzet, amikor joggal mondhatjuk: kevesebb több lett volna. Ez a folyamat egy olyan tűzijátékhoz hasonló, melynek gyújtó zsinórját a kórokozók indították be, de a tűzijáték akkor is folytatódik, mikor a baktériumok, vagy akár gombák már régen elengedték a gyújtó zsinórt, a folyamat azonban megy tovább, a maga önpusztító útján. A tűzijáték hasonlat azért sem véletlen, mert ilyenkor önmagát erősítő, gerjesztő ún. kaszkád folyamatok indulnak el. Számos, a gyulladással és a véralvadással szereplő komponens szabadul fel ilyenkor,

melyek a következő résztvevőt aktiválják, stimulálják. Ezek között található az igen fontos közvetítő fehérjék, melyeket citokineknek nevezünk. A citokinek gyakorlatilag valamennyi biológiai folyamatban közreműködnek, így számos tagjuk sorolható az ún. gyulladással kapcsolatos citokinek közé is. Tulajdonképpen aktivitásuk alapvetően védekező funkciókhoz kötött, mint ahogy a gyulladással is önvédelem is egy bizonyos határig. A SIRS-ben azonban a mediátorok, a citokinek, egyes alvadási faktorok és más komponensek mennyisége és hatásai már túlélik a fiziológiai határt, „túllőnek a célon”. Az alvadási, (coagulációs) és gyulladással kapcsolatos folyamatok szoros összefüggése egyik alapvető mozgató rugója a szepszis kialakulásának. Ehhez járul a komplement rendszer aktivációja, ennek komponensei önmagukban is hozzájárulnak a kis erek tágulásához.

A gyulladással kapcsolatos citokinek aktiválják többek közt a fehérvérsejteket, valamint elősegítik kitérésüket a kis erek falához, melyeken ráadásul a fehérvérsejteket „érzékeltető” receptorok is fokozottan kifejeződnek. A kis erek falából nagy mennyiségű nitrogén-dioxid szabadul fel, mely elősegíti az erek tágulását. Ez eddig még mindig a fertőzés lokalizációját, az önvédelmet szolgálja. A lokális gyulladással válasz, amíg önvédelem, hasznos. Mindez korlátozott, szabályozott mederben folyva létrehozza a gyulladással kapcsolatos tüneteket (*tumor rubor cum calore et dolore* azaz duzzadás, pirosság, melegség, fájdalommal...) De mi történik, ha ez a folyamat tovább pörög? Ilyenkor már a fehérvérsejt aktiváció rosszkor, rossz helyen, és már nem a kórokozó ellen irányul. A sejtek által kibocsátott – gyakran mérgező- anyagok nem ott nem akkor és nem oda hatnak, ahova kell, hanem az ereket bélelő sejteket károsítják. Ez vezet majd a keringési, a légzési funkciók súlyos károsodásához. Mindez egy túlméretezett szisztémás gyulladással válaszba torkollik, és a mediátorok hatása már az eredeti inzultus helyéről távol eső, eredetileg egészséges szöveteket és szerveket károsítanak.

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy az immunológiai válaszreakciók hasznosak, és kívánatosak a fertőzés elleni önvédelemhez, az antibakteriális mechanizmusok elindításához, majd a homeosztázis visszaállításához. A bakteriális indukerek először a gyulladással kapcsolatos citokinek szabadítását fel. Aktiválódnak a fehérvérsejtek, és számtalan más mediátor is nagy mennyiségben szabadul fel. Mindezek előnyösek a fertőzés lokalizációját szempontjából, de a mediátorok korlátlan felszabadulása sejt-károsító, irreverzibilis változásokhoz vezet. Ezek közül kiemelendő a kis erek falának károsodása, a vérnyomás és, alvadási problémák, illetve az ehhez társuló keringési és anyagcsere elváltozások, és ez sokkal nagyobb veszélybe sodorja a szervezetet, mint az adott fertőzés maga.

Végül felmerül a kérdés, hogy a betegek egy része miért reagál önpusztító módon a citokin kaszkád ilyen mérvű aktivációjával, míg mások esetében a citokin aktiváció inkább a fertőzés leküzdését, a homeosztázis visszaállítását teszi lehetővé. A kutatások azt bizonyítják, hogy a mediátorok termelését szabályozó gének terén is egyéni különbségek vannak, melyek akár determinálhatják az immunválaszt. Ebbe – ha beavatkozni nem is tudunk – a következményeket ezek ismeretében már jobban befolyásolhatjuk a jövőben.

A szepszis áldozatainak száma kétség kívül drasztikusan csökkent az antibiotikumok bevezetése óta. Ugyanakkor éppen az antibiotikumok alkalmazása ellenére és a korszerű

intenzív terápia dacára is még mindig aggasztóan magas, világ szerte. Miért? Minden bizonnyal azért, mert nem elég a kórokozókat elpusztítani; a fent vázolt válaszreakciók súlyos következményeit is meg kellene oldani. Ráadásul tudjuk, hogy nemcsak az élő kórokozók, hanem az elpusztult baktériumok alkotó részei, sejtfal darabjai is ugyanúgy kiváltják az immunreakciókat.

Kézenfekvő volt a kérdés: nem tudnánk a mediátorok mértékeltelen felszabadulását megfékezni? Ez ma az egyik legizgalmasabb kérdés. Ehhez két problémát is meg kell oldani: először is minél hamarabb fel kell állítanunk a szepszis diagnózisát. Egyre modernebb laboratóriumi vizsgálatok segítenek ebben; a szepszis jellegzetes tünetei mellett a szepszis mediátorait kell kimutatnunk, és természetesen a fertőzést igazolnunk (ami tehát nem feltétlenül sikerül a vérből). Még nehezebb probléma a komplex kezelés, mely tekintetbe kell vegye nemcsak az alapvető életfontosságú szerveket támogatását, hanem a válaszreakciók „csendesítését” is. Ez elméletileg egyszerűnek látszik, sőt, állatkísérletekben sikeres is lehet. Sajnos azonban egy intenzív osztályra bekerülő, vagy súlyos műtéten átesett szepszikus beteg esetében ez koránt sem ilyen könnyű. Számtalan, modern és sajnos méreg drága, antagonista hatású gyógyszer alkalmazásától vártak átütő sikert, melyek többnyire kiábrándító eredménnyel zárultak. Nehéz kérdés hogy mikor hol, hogyan és milyen mértékben avatkozhatunk be ebbe a rendkívül összetett és érzékeny rendszerbe. A mediátorok semlegesítése gyakran visszajára fordul, és egy immunológiai bénulásos állapotba sodorhatja az amúgy is elesett állapotban levő

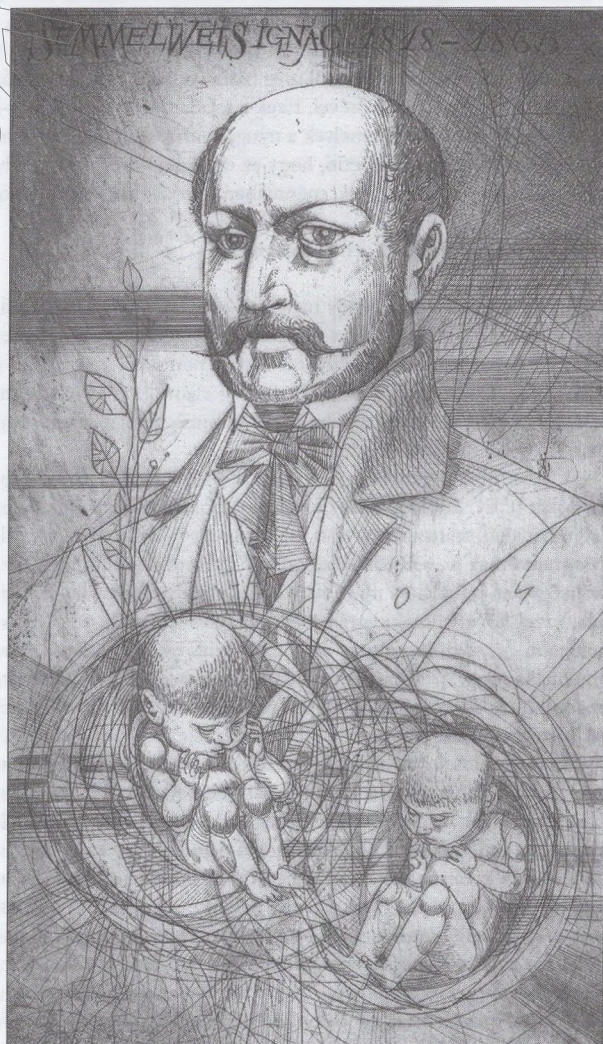
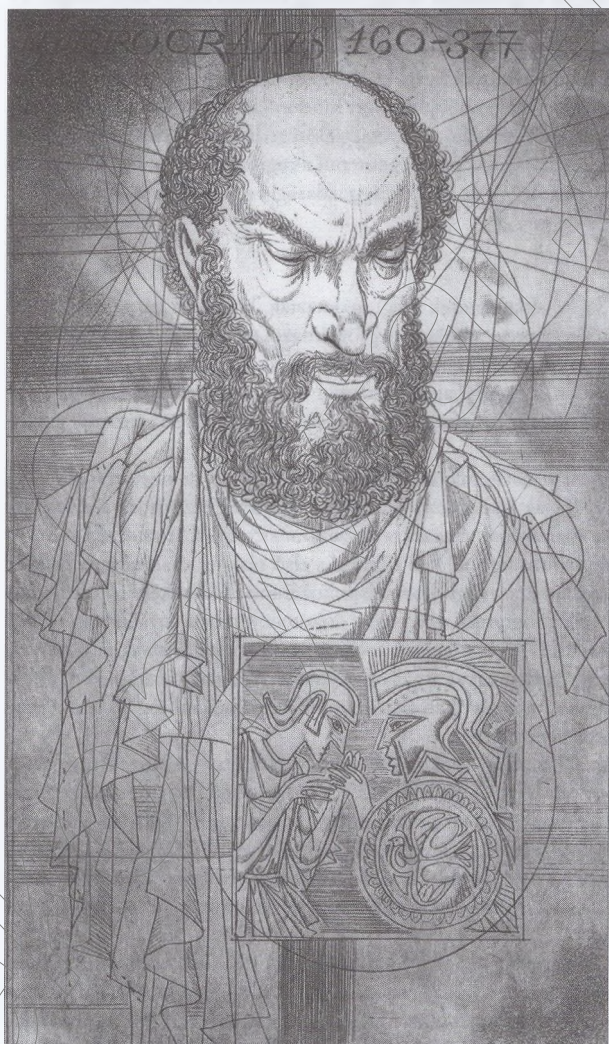
beteget. Elmondhatjuk, hogy Scylla és Charybdis között kell hajóznunk, mikor a szepszikus betegek természetes, de túlméretezett immunválaszát akarjuk befolyásolni. Ez irányban rendkívül intenzív kutatás folyik világszerte. Néhány hatékony gyógyszer természetesen azért ma is rendelkezésre áll, fontos azonban tudni, hogy mikor és mennyit alkalmazzunk ezekből. Már az is nagy eredmény, ha a gyakorló orvosok gondolkodásában némi változás következik be Ezzel kapcsolatban: nem elég, bár alapvető az antibiotikumok helyes megválasztása, nem elég, bár elengedhetetlen a korszerű intenzív ellátás, a jövőben egyre nagyobb figyelmet kell fordítanunk a szepszis folyamatát kialakító kontrollálatlan válaszreakció megfékezésére, azaz azt elérnünk, hogy a kórokozókkal szembeni természetes immunválasz valóban védelmezzen és ne támadjon. Hogy a probléma mekkora, bizonyítja a statisztika is: világszerte az intenzív osztályokon fekvő betegek mintegy 2–11%-a szepszikus beteg. A halálozási arányszám 10-20%, de súlyos szepszisben már 20-40%, és a szepszikus sokkban akár 60-80%-os letalitással kell számolnunk.

Ami pedig a megoldást illeti, akár idézhetjük Churchillt

„We might not be at the beginning of the end in our fight but we are hopefully at the end of the beginning.”, azaz

Bár még nem jutottunk el a befejezés kezdetéhez sem, de remélhetőleg már túl vagyunk a kezdet végén....

Mándi Yvett

Kass János rézkarcai

Ábránd és valóság

Lisszaboni nemzeti reformprogram

1. Bevezetés

A 2000-ben meghirdetett lisszaboni stratégia félidejében az Európai Unió megvizsgálta az addig megtett utat.¹ Közismert, hogy az Unió céljaként azt tűzték ki, hogy 2010-re „a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdasága legyen, amely képes fenntartható gazdasági növekedésre több és jobb minőségű munkahellyel és nagyobb társadalmi kohézióval”. Ugyiszintén köztudott, hogy a lisszaboni (EC 2000) és az azt követő göteborgi (2001. június, EC 2001) és barcelonai (2002. március, EC 2002) csúcs több ponton bővítette, illetve konkretizálta, számszerűsítette a célokat.² Ezek realizását szinte az első perctől kezdve súlyos kritikával illették, maga az Unió is elemzéseket végeztetett az André Sapir (Sapir és szerzőtársai 2003), majd a Wim Kok (EC 2004) vezette bizottsággal. Eltérő mértékben ugyan, de mindkét bizottság jelentése komoly nehézségekre mutatott rá. Az Unió az Európai Tanács 2005. március 22-23-án tartott brüsszeli ülésén a Bizottság előkészítő anyaga alapján (EKB 2005a) mégis a lisszaboni stratégia folytatása mellett döntött (EC 2005b). A világgazdasági versenyképesség miatt az Unió nem mondhat le arról, hogy erőfeszítéseket tegyen pozíciója javítására.

Az uniós célok megvalósítása a tagállamok kezében van, ezért egy olyan eljárást dolgoztak ki, amely a lisszaboni stratégia folyamatos szem előtt tartására készíti a kormányokat. A Tanács a 2005-2008 közötti időszakra integrált iránymutatásokat fogadott el, amelyek már korábban rendszeresen kiadott kétféle iránymutatást, az átfogó gazdaságpolitikai és a foglalkoztatáspolitikai iránymutatásokat egyesítette (EC 2005a). Ezek alapján kellett a tagállamoknak elkészíteniük 2005 őszére a hároméves nemzeti reformprogramjukat, amelynek teljesítéséről évente beszámolnak. A Bizottság a reformprogramokat 2006 januárjában már értékelte (CEC 2006). 2005 júliusában a Bizottság maga is előterjesztett egy közösségi lisszaboni programot, ami a növekedés és foglalkoztatás érdekében közösségi szinten megvalósítandó összes akciói tartalmazza (EKB 2005b). A ciklus harmadik évében, azaz 2008-ban az integrált iránymutatásokat, a nemzeti reformprogramokat és a közösségi lisszaboni programot meg fogják újítani a Bizottság stratégiai jelentése alapján, és egy újabb hároméves ciklus kezdődik.

A következőkben nem vizsgáljuk a lisszaboni folyamat egészének lehetőségeit, a kitűzött célok realizását és a megvalósításhoz hozzárendelt eszköztudomány alkalmazhatóságát. A jelen tanulmányban más országok teljesítményével sem foglalkozunk. Abból indulunk ki, hogy a lisszaboni stratégia olyan feladatokat, cselekvési irányokat jelölt ki, amelyek végrehajtása Magyarország számára döntő fontosságú. Az érdekel bennünket, hogy Magyarország mint az Unió tagállama, mennyire használja ki a lisszaboni folyamatban rejlő ösztönző erőt. Egy konzisztens módon összeállított hároméves reformprogram nagyban elősegítheti azoknak a lépéseknek a véghezvitelét, amelyek a gazdasági átmenet befejezéséből még hátra vannak, és amelyek részben a közszektor reformjával vannak összefüggésben, részben a piacépítés intézményfejlesztésével. Ezek a feladatok - a kelet-közép-európai történelemből jól ismert módon - összetörőként jelentkezők azokkal a problémákkal, amelyek a nyugat-európai országokban is jelentkeznek, például a népesség előregedéséből fakadókkal. A nemzeti reformprogram előrevetíti, hogy az ország a következő években mennyire lesz képes eleget tenni a régi tagállamokhoz történő felzárkózás hön áhított céljának, mennyiben tartozik azon országcsoporthoz, amelyik az Unió világgazdasági versenyképességét erősíti.

2. A nemzeti reformprogramok

A már hivatkozott 2005-ös brüsszeli csúcs nyomán kiadott elnökségi következtetések megfogalmazták, hogy mit várnak el a nemzeti reformprogramoktól. Az integrált iránymutatások alapján kell ezeket a programokat megfogalmazni saját szükségleteiknek és a speciális helyzetüknek megfelelően. A programokról konzultálni kell az érintettekkel mind regionális, mind országos szinten, beleértve a parlamenti testületeket, az adott ország eljárási szabályainak megfelelően. A végrehajtásról azután minden évben kell készíteni egy jelentést, amelyben világosan meg kell különböztetni az akcióprogram területeit, és bemutatni a végrehajtás érdekében az elmúlt egy év alatt megtett intézkedéseket.

A Bizottság dokumentumai tovább részletezik a lisszaboni folyamatban elkészítendő anyagokat, ezek között a nemzeti reformprogramokat (CEC 2005a, 2005b), amelyek a politikák és akciók széles körét fogják át. A mozgósítás és a partnerség biztosítja a reformok legitimitációját, transzparenciáját, hatékonyságát, és hogy egyre inkább a magukénak érezzék a lisszaboni stratégiát. A nemzeti reformprogramoknak a „vezetői összefoglaló” szerepét betöltő bevezetés után három részből kell állnia. Az első résznek makroökonomiai és költségvetés-politikai, a másodiknak strukturális/mikroökonomiai, a harmadiknak foglalkoztatáspolitikai intézkedéseket kell tartalmaznia, ezzel követve az integrált iránymutatások felépítését. A konvergencia programot egy külön dokumentumban továbbra is be kell nyújtani. A mikroökonomiai résznek összhangban kell lennie a strukturális alapok stratégiai programjainak prioritásaival, amelyeket a regionális programokban az uniós támogatásokra nézve határoztak meg minden egyes tagállam számára. A foglalkoztatási résznek támaszkodnia kell a foglalkoztatásról szóló, már létező nemzeti akcióprogramra. A jövőben a strukturális reformokkal foglalkozó fejezet helyettesíti a Cardiff jelentést, a harmadik fejezet a nemzeti foglalkoztatási akciótervet.

Az integrált iránymutatásokról kiadott dokumentum kifejezetten azt állítja, hogy ezek valamennyi tagállamra és a Közösségre alkalmazhatóak. Tehát abból a kimondatlan feltételezésből indulnak ki, hogy a huszonöt tagállamnak adhatóak olyan iránymutatások, amelyek a közöttük meglévő fejlettségbeli, strukturális, intézményi különbségek ellenére értelmezhetőek, sőt megragadják azokat a kritikusi pontokat, amelyek révén az egyes gazdaságok és így az egész Unió dinamizálható. A meglehetősen heterogén Unióra tekintettel ez a feltételezés korántsem magától értetődő. Az első hároméves ciklus egyik legizgalmasabb tanulsága épp az lehet, hogy kijelölhető-e egy olyan gazdaságpolitika, ami mentén haladva a tagállamok gazdasági teljesítménye konvergál, illetve a tagállamok hajlandók-e és képesek-e közös iránymutatások alapján alakítani a gazdaságpolitikájukat.

A hat makroökonomiai iránymutatás három témakör köré csoportosítható: a gazdasági és költségvetési stabilitás biztosítása a fenntartható növekedés érdekében, az erőforrások allokációjának és a bérpolitikának a hozzájárulása a növekedéshez és a stabilitáshoz, az EMU dinamizmusának és jó működésének elősegítése. A tíz mikroökonomiai iránymutatás részben a kutatás-fejlesztés, az innováció ösztönzését, részben a belső piac fejlesztését, részben a kompetitív üzleti környezet kialakítását tárgyalja. A nyolc foglalkoztatáspolitikai

iránymutatás olyan foglalkoztatást, illetve munkapiaci helyzetet akar teremteni, amelyben egyszerre valósul meg a teljes foglalkoztatás és a rugalmas munkapiac.

A Magyar Köztársaság Kormánya ezen iránymutatások alapján 2005 októberében benyújtotta a „Nemzeti akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért, 2005-2008” című dokumentumot³, amelyet a Bizottság az év decemberében véleményezett. 2006 márciusában az Európai Tanács brüsszeli csúcsértekezletén uniós szinten általánosítva kommentálták a nemzeti reformprogramokat. A 2005-ös integrált iránymutatásokon nem változtatottak, ezen belül emeltek ki olyan speciális területeket, amelyek prioritást kapnak a közösségi és nemzeti akciókban. (EC 2006) Az uniós előírásnak megfelelően 2006 októberében elkészült a kormány következő anyaga „Felülvizsgált nemzeti lisszaboni akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért” címmel. A következőkben úgy tekintjük át a nemzeti reformprogramot, hogy összevetjük a 2006. évi jelentéssel.

3. Makrogazdasági stabilitás és pénzügyi egyensúly

Az első fejezet feladata az lenne, hogy megrajzolja a makroökonómiai környezetet, ami meghatározza a következő két rész, a mikroökonómiai és foglalkoztatási fejezetek mozgásterét. 2006 szeptemberében a konvergencia program benyújtásával már maga a kormány felülírta a 2005-ös akcióprogramját, ami azután a 2006. októberi felülvizsgált akcióprogramban is megjelenik. A felülvizsgált akcióprogramban követett eljárás két szempontból megkérdőjelezhető. Egyrészt a jelentés célja a hivatkozott uniós anyagok (CEC 2005a, 2005b) szerint a reformterv végrehajtásáról szóló beszámoló, de semmilyen magyarázatot nem kapunk arra, hogy miért van markáns eltérés a két kormányzati dokumentum között. A hazai olvasó természetesen jól ismeri a választási kampány miatti makroökonómiai adattorzítás történetét, de ezt nem feltételezhetjük egy Uniónak szánt dokumentumban. Másrészt az uniós anyagok nem szabályozzák egészen pontosan, hogy melyik évben milyen mértékű lehet a tervek módosítása. Egyértelmű felülvizsgálat 2008-ra helyeznek kilátásban. A magyar kormány mindenesetre egy év után teljességgel átírta a makroökonómiai fejezetet, aminek természetesen kihatása van a következő kettőre is.

A reformprogram bevezetőjében már megtudhatjuk, hogy a gazdaságot sikerült átállítani egy exportvezérelt pályára. A makrogazdasági kiigazítás eredményes végrehajtásában jelentős szerepe volt az azt támogató költségvetési politikának. A következőkben részletesen kibontják egy kiegyensúlyozottan növekvő gazdaság képét, amelynek elemeit az alábbi táblázatban foglalták össze. (1. táblázat)

1. táblázat A GDP elemeinek alakulása a nemzeti reformprogramban, változás az előző évhez %-ban

	2004	2005	2006	2007	2008
Háztartások fogyasztása	3,1	3,0	3,7	3,0	3,2
Közösségi fogyasztás	0,9	1,4	-3,0	-1,5	-1,5
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	8,4	7,5	7,5	7,1	6,6
Belföldi felhasználás	2,8	2,6	4,2	3,9	3,9
Kivitel (árúk és szolgáltatások)	16,4	10,2	11,0	9,7	9,2
Összes kereslet	8,6	6,1	7,4	6,7	6,6
Behozatal (árúk és szolgáltatások)	13,2	8,1	10,7	9,3	8,9
GDP	4,6	4,2	4,3	4,1	4,1

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2005a)

A felülvizsgált program már jelentős fogyasztás visszafogással számol, mind a háztartásoknál, mind közösségi szinten. Míg a kivitel dinamikájában nincs érdemi különbség a két anyag között, a behozatal csökkenését olvashatjuk ki a felülvizsgált változatban. Mindezek eredőjeként a kereslet növekedési üteme is szerényebb a második anyagban. A gazdasági növekedés üteme már nem töretlen, kétéves visszaesés után remélik a visszatérést a négy százalékot meghaladó szintre. (2. táblázat)

2. táblázat A GDP elemeinek alakulása a felülvizsgált nemzeti reformprogramban, változás az előző évhez %-ban

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Háztartások fogyasztása	1,4	2,4	-0,9	0,0	1,5	2,5-3	kb. 3
Közösségi fogyasztás	-0,9	4,4	-1,7	-4,6	1,1	1,5-2	1,5-2
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	6,6	6,6	2,1	3,7	7,0	5,0-6	5,0-6
Belföldi felhasználás	0,8	2,0	-0,2	0,5	3,1	kb. 3,5	3,5-4
Kivitel (árúk és szolgáltatások)	10,8	12,0	10,9	9,9	9,4	8,0-10	8,0-10
Összes kereslet	5,3	6,7	5,3	5,4	6,5	6,0-7	6,0-7
Behozatal (árúk és szolgáltatások)	6,5	9,5	8,5	8,0	8,8	7,0-9	7,0-9
GDP	4,1	4,1	2,2	2,6	4,1	4,2-4,5	kb. 4,5

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2006b)

A foglalkoztatásra vonatkozó elképzelések még inkább kacskaringós utat jártak be. Magyarországnak 2004-ben Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervet kellett benyújtania, amelyik még egészen kecsesgetető kilátásokkal számolt. (3. táblázat)

3. táblázat A foglalkoztatási ráta a Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervben

	EU átlag 2003 tény		Uniós célki- tűzések EU-25		Magyar- ország	Nemzeti célkitűzések	
	EU-15	EU-25	2005	2010	2003 tény	2006	2010
Foglalkoztatási ráta	64,3	62,9	67	70	57,0	59	63

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2004)

Erre a tervre kellett építeni a nemzeti reformterv foglalkoztatási koncepcióját. Figyelemre méltó, hogy a reformprogram a kiegyensúlyozott gazdasági növekedés mellett is csak 2007-ben és 2008-ban várta a foglalkoztatottság számottevő, egy százalékot megközelítő emelkedését. (4. táblázat)

4. táblázat A foglalkoztatás és a növekedés alakulása a nemzeti reformprogramban

	2005	2006	2007	2008
Foglalkoztatottak számának változása %-ban	0,2	0,3	0,8	0,9
Munkanélküliségi ráta	7,3	7,1	7,0	6,9
Aktivitási arány	61,4	61,6	62,0	62,7
GDP növekedése	4,2	4,3	4,1	4,1

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2005a)

Ezeknek az adatoknak a korrekcióját a konvergencia programban találjuk meg, a kormányzat a reformprogramban felvázolt szerény javuláshoz képest a foglalkoztatás stagnálásával számolt. (5. táblázat)

5. táblázat A foglalkoztatás és a növekedés alakulása a konvergencia programban

	2005	2006	2007	2008
Foglalkoztatottak számának változása %-ban	0,0	0,3	0,0	0,3
Munkanélküliségi ráta	7,2	7,3	7,5	7,4
Aktivitási arány	61,4	61,7	61,9	62,1
GDP növekedése	4,1	4,1	2,2	2,6

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2006a)

A felülvizsgált reformprogramban hasonlóképp azzal szembesülünk, hogy a gazdasági növekedés 2009-től várt újabb nekilendülésé-
től sem remélik a foglalkoztatás érdemleges növekedését. Az Unió egésze sem mutatott fel biztató eredményeket a lisszaboni stratégia
első öt évében. A foglalkoztatási ráta csak 1,4 százalékkal nőtt, s a 63,8 százalékos tényadat jóval elmarad a 67 százalékos felidős céltől,
eleve reménytelenné téve a 2010-es 70 százalékos „álomhatárt”. A 7 százalékos elmaradásunk az uniós átlagtól 2005-ben azonban azt
mutatja, hogy a következő öt évben várt 1,9 százalékos emelkedés mellett a gyengén teljesítő uniós mezőnyben sem tudunk felzárkózni.
(6. táblázat)

6. táblázat A foglalkoztatási és aktivitási ráta a felülvizsgált nemzeti reformprogramban

	EU-25 Átlag		Uniós célkitűzések		Magyar- ország	Nemzeti célkitűzések	
	2000	2005	2005	2010	2005	2008	2010
Foglalkoztatási ráta	62,4	63,8	67	70	56,9	57	58,7
Aktivitási ráta	68,7	69,7	-	-	61,3	62,1	63,3

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2006b)

A fentieknek természetesen kihatása van az inflációra is. A nemzeti reformprogram szerint már 2008-ban elérnék a 2,4 százalé-
kos inflációs szintet. A felülvizsgált verzióban ugyan csak egy évben, 2007-ben lesz kiugróan magas az árszínvonal változása, de 2011-
ben is 2,5-3 százalék között lesz a pénzromlás mértéke. (7., 8. táblázat)

7. táblázat Az infláció alakulása a nemzeti reformprogramban, változás az előző évhez %-ban

	2004	2005	2006	2007	2008
Éves átlag	6,8	3,6	2,0	3,0	2,4

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2005a)

8. táblázat Az infláció alakulása a felülvizsgált nemzeti reformprogramban, változás az előző évhez %-ban

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Éves átlag	3,6	3,5	6,2	3,3	3,0	2,5-3	2,5-3

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2006b)

A reformprogram részletesen bemutatta, hogy a hazai gazdasági folyamatoknak milyen hatása lesz a külső finanszírozásra. A folyó fizetési mérleg hiányának mérsékelt, de folyamatos csökkenésével kalkuláltak, amivel párhuzamosan visszaszorul az adóssággeneráló finanszírozás. (9. táblázat)

9. táblázat A külső finanszírozási igény a nemzeti reformprogramban, a GDP %-ában

	2004	2005	2006	2007	2008
Folyó fizetési mérleg hiánya	8,8	8,2	7,9	7,2	6,7
Tőkemérleg egyenlege	0,4	0,5	0,8	1,7	1,9
Külső finanszírozási igény	8,4	7,7	7,1	5,5	4,8
Adóssággeneráló finanszírozás	4,4	3,4	2,0	1,2	0,7
Nem adóssággeneráló finanszírozás	4,0	4,3	5,1	4,3	4,1
Ebből: nettó működő tőke befektetés	3,0	3,8	3,6	3,5	3,4
ebből: visszaforgatott jövedelem	2,2	2,2	2,3	2,3	2,3

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2005a)

A konvergencia program határozottabb útra lépett. A belső fogyasztás visszafogása lehetővé teszi, hogy a fizetési mérleg hiánya nagyobb ütemben csökkenjen. Ezzel együtt az adóssággeneráló finanszírozás is gyorsabban megszüntethető. (10. táblázat)

10. táblázat A külső finanszírozási igény a konvergencia programban, a GDP %-ában

	2005	2006	2007	2008
Folyó fizetési mérleg hiánya	7,4	7,9	5,9	4,4
Tőkemérleg egyenlege	0,8	0,8	1,7	2,2
Külső finanszírozási igény	7,7	7,1	4,2	2,2
Adóssággeneráló finanszírozás	2,7	2,4	0,8	-1,3
Nem adóssággeneráló finanszírozás	3,9	4,7	3,4	3,5
Ebből: nettó működő tőke befektetés	4,4	4,4	3,0	3,0
ebből: visszaforgatott jövedelem	2,0	2,2	2,3	2,3

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2006a)

Az államháztartási hiány összehasonlításából nyilvánvaló, miért vált szükségessé a külső finanszírozási igény gyorsabb leépítése. (11., 12. táblázat)

11. táblázat Az államháztartási hiány alakulása a nemzeti reformprogramban, a GDP %-ában

	2004	2005	2006	2007	2008
Deficit	5,4	6,1	4,7	3,3	1,9
Deficit (nyugdíjpénztárak nélkül)	6,5	7,4	6,1	4,7	3,4

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2005a)

12. táblázat Az államháztartási hiány alakulása a felülvizsgált nemzeti reformprogramban, a GDP %-ában

	2005	2006	2007	2008
Deficit (nyugdíjpénztárak nélkül)	7,5	10,1	6,8	4,3

Forrás: Magyar Köztársaság Kormánya (2006a)

A felülvizsgált reformprogram 2011-ig tartalmaz előrejelzést, de csak az összevethető éveket vettem ki. 2011-re várják, hogy a deficit 2,2 százalékos szintre süllyedjen, de a bruttó államadósság ekkor is 65-67 százalék lesz, ami meghaladja a maastrichti 60 százalékos küszöböt.

4. Intézkedések a makroökonómiai stabilitás érdekében

A 2005-ös reformprogramban a makrogazdasági helyzet bemutatásából az derül ki, hogy semmilyen erőteljes, rövid távú intézkedésre nincsen szükség, hiszen nincs súlyos egyensúlytalanság. A hosszú távon fenntartható fejlődés és költségvetési stabilitás érdekében kell megreformálni a közszektort, illetve a szociális ellátást.

4.1. A nyugdíjrendszer reformja

A nyugdíjrendszer kapcsán a reformprogram az 1997-es nyugdíjreform érdemeit ecseteli és semmilyen teendőket nem említ. Ez összhangban van az Unió számára 2005 júliusában leadott Nemzeti Stratégiai Jelentéssel a megfelelő és fenntartható nyugdíjakról. A jelentés átfogó képet ad a nyugdíjasok helyzetéről, alapvetően szociális szempontból. A nyugdíjrendszer fenntarthatóságához elegendőnek látják az 1997-es reform lépéseit, amelynek egyes intézkedései még 2009-ben, illetve 2013-ban lépnek hatályba. Felvetik ugyan azt a problémát, hogy a minimálbéren bejelentettek aránya magas, ami jelentősen növeli majd a szegénységi kockázatot a jövőben, de ennek semmilyen konzekvenciáját nem vonják le. A továbbiakban szükséges lépéseket általánosságban említik a következő három területen: a foglalkoztatási ráta növelése, a járulékelkerülés visszaszorítása, az aktív munkában töltött életek növelésének ösztönzése.

Ez az elégedettség azért meglepő, mert kifejezetten hivatkoznak a 2005 februárjában a Közgazdasági Szemle szervezésében tartott „Népesség, foglalkoztatás, nyugdíj” című rendezvényre, amelynek vitaindító előadását Augusztinovics Mária tartotta, és teljesen más képet festett nyugdíjrendszer jövőjéről, mint a kormányzati jelentés. (Augusztinovics 2005, Szabó 2005) Viszont az általa bemutatottakhoz képest több ponton hasonlóképp értékelték a helyzetet az MNB kutatói, akik szintén 2005-ös tanulmányukban kimutatták, hogy a nyugdíjrendszerből jelenértékre számítva a GDP 240 százalékát kitevő nettó kötelezettségvállalás adódik. Ennek háromnegyede a nyugdíjreform óta hozott gazdaságpolitikai intézkedésekből fakad (járulékcsoökkentés, 13. havi nyugdíj és egyéb nyugdíjkorrekciós intézkedések). Rámutattak arra is, hogy ha a tőkefedezeti pillér bevezetésével kieső jövedelmek miatt nő az államháztartás hiánya, illetve az adósságállománya, akkor éppúgy a jövő generációját terheljük meg, csak nem járadékfizetési, hanem adósságtörlesztési kötelezettség formájában. Végül azzal is szembesítettek, hogy a magánnyugdíjpénztárak hozama elmarad a várttól, s ha ez így marad, a vegyes rendszerből nyugdíjba menők még 2050 után is alacsonyabb nyugdíjjal számolhatnak, mint a tisztán társadalombiztosítási ellátottak. (Orbán-Palotai 2005) A Nemzeti Stratégiai Jelentés ez utóbbi lehetőséggel sem foglalkozik, 50 éves távlatban éppen a vegyes rendszer előnyét mutatja ki. (Magyar Köztársaság Kormánya 2005b) Ugyanezek a kutatók a tanulmányuk frissített változatát egy év múlva a Közgazdasági Szemle hasábjain tették közzé. Ebből annyival kapunk kedvezőbb képet, hogy a 2007-től tervezett járulékcsoökkentés elhagyásával a nettó állami kötelezettségvállalás „csak” a GDP 184 százaléka. Köztudott, hogy az adók és járulékok csökkentéséről törvény volt hatályban, amit a választások után a kormány visszavont.

A felülvizsgált reformprogram már öt intézkedést javasol, amelyek a nyugdíjrendszer átalakításának irányát jelentik. A konkrétizálásuk ez év végéig, illetve a jövő év első félévében fog megtörténni, ezért még nem lehet megítélni, hogy mennyire lesznek elegendők a hosszú távú fenntarthatósághoz. Annyit azonban megelölegezhetünk, hogy szociálisan és gazdaságilag egyaránt elviselhető nyugdíjrendszert csak akkor lehet kialakítani, ha ez párosul foglalkoztatás növelésével és a járulékviselők körének kiszélesítésével. Ennyiben helyeselhetjük a Nemzeti Stratégiai Jelentés szemléletét. Azonban azok a foglalkoztatási előrejelzések, amelyekre építettek, már akkor is irreálisak voltak. Ráadásul, ha számíthatnánk a foglalkoztatás nagyobb növekedésére, akkor is fennállnának azok a problémák, amelyeket az MNB-tanulmány a jelentéssel egy időben feltárt, legfeljebb mértékük lenne kisebb.

4.2. Az önkormányzati rendszer és a közigazgatás reformja

Az önkormányzati rendszer reformja kapcsán a reformprogram a luxus ingatlanadó mint helyi adó bevezetésével, az ipar-

üzési adó 2008-tól történő megszüntetésével, a választott regionális önkormányzatok létrehozásával, valamint a kistérségi szintű feladatellátás kötelező előírásával foglalkozik. A közigazgatási reform részben a központi közigazgatás és háttérintézményeinek karcsúsítását, részben a területi közigazgatás regionalizációját öleli fel.

Azóta tudjuk, hogy a 100 millió forint feletti értékű ingatlanok megadóztatása nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, általános ingatlanadó bevezetését tervezik. Amióta az EU a miénkhez hasonló olasz adót elfogadta, az iparüzési adó jövője bizonytalan. Az önkormányzati rendszer átalakítása a kétharmados parlamenti támogatás hiányában elmaradt.

Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy a felülvizsgált reformprogramban már csak a közigazgatás reformja szerepel. Számszerűen számolnak be arról, hogy az intézményi összevonások milyen létszámcsökkenéssel járnak. 2009-re azt várják, hogy közigazgatás kiadásai a GDP 18,8 százalékáról 15,2 százalékra mérséklődjenek.

Az Állami Számvevőszék a 2007. évi költségvetésről írott véleményében arra hívja fel a figyelmet, hogy "a konvergencia programban bemutatott intézkedésekben és a 2007. évi költségvetési törvényjavaslatban is a közszférát illetően a létszámleépítés dominál, körvonalazódni sem látszik az állami feladatellátás és szervezeti kereteinek felülvizsgálata, a feladatellátás teljesítmény követelményeinek meghatározása... Ellenőrzési tapasztalataink azt mutatták, hogy az államháztartási kondíciók javítására a kormányzati létszámcsökkentés megfelelő feladatelemzés és differenciálás nélküli előírása önmagában nem jelent hosszú távon megoldást." Állami Számvevőszék 2006, 25-26. o.)

A magyar közigazgatásban azonban távolról sem csak az intézmények racionális megszervezésével és a létszámmal vannak gondok. A felülvizsgált program utal rá, hogy a közigazgatásban dolgozók teljesítmény követelményének meghatározása, mérése, a rugalmasabb bérrendszer hozhatja meg a közigazgatás professzionálisabb működését. Nézetem szerint először ennél súlyosabb problémát kellene megoldani. Magyarországon a színvonalas közigazgatás kiépítésének legnagyobb gátja az átpolitizáltság, a biztonságos, kiszámítható karriertervezés hiánya. Csak egy stabil, szakmai tudásában elismert köztisztviselői kartól remélhető, hogy a weberi „bürokratikus ethosz” szellemében tevékenykedik. Ebben a közegben van értelme bevezetni a teljesítménymérés közigazgatásban adekvát formáit. A jól működő közigazgatás meglepte döntő gazdasági kérdés. Nagyon zavarba jönnénk, ha az elmúlt húsz évből olyan európai gazdasági sikertörténetet kellene felmutatnunk, amely hatékony, szakszerű közigazgatási háttér nélkül bontakozott ki. Csaba László nemrég megjelent könyvéből rendkívül alaposan és széles körűen dokumentált bizonyítékok alapján győződhetünk meg erről. (Csaba 2006) Nem túlzás megkockáztatni azt az állítást, hogy a hatékony közigazgatás létrehozásán múlik a jelen évtized magyar gazdaságpolitikájának eredménye vagy kudarca.

4.3. Az egészségügy, az oktatás és a szociális ellátások reformja

Az egészségügy reformjánál a nemzeti akcióprogram azokat a „békés”, fejlesztő, tehát senkinek érdeksérelmet nem okozó elemeket sorolja fel, amelyeket a „100 lépés” 2005-ös kormányprogramja tartalmazott. Az olvasó legfeljebb a 2006 második felében történő döntéshozatal említéséből sejtheti, hogy még más típusú intézkedésekre is szükség van.

Az oktatás reformja kapcsán homályos utalást találunk a közoktatás intézményrendszerének a racionalizálására, a szakképzés rendszerének a fejlesztésére. A felsőoktatás reformja azonos a bolognai rendszer bevezetésével.

A szociális ellátások reformja a családi pótlék dominanciájú családtámogatást jelenti, s nem részletezett későbbi változtatásokat.

A felülvizsgált reformprogram ezen a területen is egészen más képet mutat. A szociális ellátásokról nincs mondandója, viszont részletesen csokorba gyűjti azokat az intézkedéseket, amelyeket 2006 nyarán, őszén a kormányzat bejelentett, mind az egészségügy, mind a közoktatás, illetve a felsőoktatás területén.

Az egészségügy esetében a jogszabályok elfogadása folyamatban van, hatásukat még nem lehet megítélni. Sőt azt sem, hogy az orvostársadalommal mit tudnak majd ténylegesen végrehajtani. A változtatások mindig járnak érdeksérelmellel, de az a nyári egy hónap, ami formálisan rendelkezésre állt a társadalmi vitára, biztosan nem volt megfelelő eljárás annyi szakmai támogatás eléréséhez sem, ami lehetséges lenne.

Az oktatási reform problémája markánsabban látszik, ugyanis a közoktatás reformja pusztán takarékosági akció. A felülvizsgált reformprogramban felsorolt kilenc intézkedésből nyolc pénzkivonást jelent. Számtalan felmérés kimutatta a diákok gyenge felkészültségét, ami minőségi gondokra utal, ezek ellen ismét a „csodafegyvert” vetik be, a teljesítménymérést, ami egyúttal az egyetlen tartalmi jellegű reformintézkedés. A minőségi problémákon azonban sem ez, sem az uniós pénzekből majdan várható iskola-felújítások és továbbképzések nem fognak változtatni. Egy érdemleges reformot azzal kellene kezdeni, hogy felmérjük, milyen az a munkaerő-állomány, amelyik a pedagógus pálya több évtizede tartó leértékelődése után az iskolákban maradt, reálisan mit lehet tőlük várni. Ehhez képest még azt a kérdést sem teszik fel, hogy a mostani leépítéseknél hogyan kerülhető el, hogy ne éppen a legértékesebb munkaerő hagyja el az iskolát, s azok maradjanak, akiknek nincs esélyük a munkapiacra. Ebben a szférában ugyanazt elmondhatjuk, mint a köztisztviselőknél, amíg a pedagógus pálya nem lesz egy sokkal megbecsültebb, kiszámíthatóbb, vonzóbb életpálya, addig hiú ábránd a magyar oktatási rendszer teljesítményének javulását várni. Ezt semmiféle minőségbiztosítási csodaszerelemmel nem lehet helyettesíteni. Az iskolarendszer hatékony működésének persze más akadályai is vannak, amelyek bemutatása meghaladja egy közgazdasági tanulmány kereteit. Az egyik legfontosabb, az iskolarendszerben megjelenő esélyegyenlőtlenség, az iskolai szegregáció már túlmutat az oktatáspolitikán a szociál- és foglalkoztatáspolitikára, amire még visszatérünk.

A felsőoktatásban a fogyatkozó gyerekszám mellett óhatatlanul létrejövő felesleges kapacitást az intézmények versenyeztetésével akarja megoldani a kormányzat, aminek valóban lehet jótékony hatása, ha befejeződik az államilag finanszírozott létszámokért folytatott eljárás. A felsőoktatás teljesítményét viszont alapvetően határozza meg a közoktatás minősége, ennek valóságos reformja a felsőoktatás létérdeke. Ennek fényében értékelhetjük azt a vitát, amit közgazdászok két csoportja folytat arról, hogy túlképzés van-e a felsőoktatásban. Kétségtelenül hozhatók fel jó érvek amellet, hogy a felsőoktatás működtethető lenne hatékonyabb szerkezetben. (Polónyi-Tímár 2006) Azonban a felsőoktatási kormányzat véleményem szerint aligha tehetett volna

bölcsebbet, mint hogy a szakterületek belső arányait átigazította a magas beiskolázási szint fenntartása mellett.⁴ Nemcsak azért, mert a diplomások munkapiaci előnyei kimutathatóak (Kertesi-Köllő 2006, Kertesi-Varga 2005), hanem mert ma a felsőoktatás olyan ismereteket és készségeket is közvetít, amelyeket elvileg egy jól működő közoktatásnak kellene. Ha a közoktatás jelentős javítása nélkül csökkentenék a felsőoktatásban finanszírozott hallgatói létszámot vagy a rövidebb képzések (felsőfokú szakképzés) arányát növelnék, az állami kiadások megtakarításánál sokkal nagyobb kár keletkezne.

4.4. *A növekedést és foglalkoztatást elősegítő forráselosztás és bérpolitika, rugalmasabban működő áru- és munkaerőpiac*

Három uniós iránymutatásra adott választ vontunk össze egy pontba. Ezek alatt ugyanis a reformprogram azokat a törvényi rendelkezéseket ismerteti részletesen, amelyek adó-, illetve járuléksökkentést ütemeztek a következő öt évre. Amint már jeleztük, a választások után a törvényt hatályon kívül helyezték. A piacok nagyobb rugalmasságát a kormányzat a kereslethez jobban igazodó oktatással, valamint az egyetemek, kutatóintézetek és a vállalatok kutatás-fejlesztési kapcsolata révén akarja elérni.

A felülvizsgált reformprogram az adó- és járuléksökkentés elhalasztásáról beszél, s a fentebb ismertetett makroökonómiai prognózis megfelelő adatait idézi és kommentálja a növekedésről, fogyasztásról. A tartós gazdasági növekedés előfeltételeként kiemeli a különböző szakpolitikák közti összhang teljes körű biztosítását, amit csak helyeselnünk.

5. Mikrogazdaság

A nemzeti reformprogram második nagy egysége a mikrogazdasággal, a strukturális reformokkal foglalkozik. Szemléletében erőteljesen különbözik a makroökonómiai fejezettől. Ez a terület nem volt kitéve a választás körüli politikai játszmáknak, a prioritásokat, intézkedéseket felvezető, magyarázó helyzetértékelések reálisak. Ez azt is lehetővé tette, hogy a felülvizsgált program beszámoljon a reformprogramban ígért intézkedések teljesítéséről, és megjelölje a továbbiakban tervezett lépéseket. Mindkét jelentés összeállítói azt az elemzési keretet és eszközrendszert használják a mikrogazdasági intézkedésekhez, amelyek az uniós dokumentumokból, illetve a megfelelő szakirodalomból ismertek. Ennél a fejezetnél az a kérdés, hogy a megtett és tervezett lépések vannak-e olyan horderejűek, hogy valóban növeljék a gazdaság versenyképességét.

5.1. *Kutatás-fejlesztés és innováció, azaz a versenyképesség bázisának erősítése*

A reformprogram összefoglalta azokat a köztudott gyöngeségeket, amelyekben a hazai kutatás-fejlesztés szenved: az elégtelen ráfordítást; a szétforgácsolt kutatási kapacitásokat; a műszaki és természettudományos képzettséget szerzők alacsony számát a világviszonylatban szintén versenyképességi problémákkal küzdő régi uniós tagállamok képest is; az elméleti kutatóhelyek és a vállalati szektor közötti csekély együttműködést. Az intézkedések főként támogatási programok meghirdetéséből álltak, amelyek fedezete már beépült a 2005. és 2006. évi költségvetésbe. Mind a K+F-fel, mind az innovációval foglalkozó rész ígérte a szabályozási környezet javítását.

A felülvizsgált reformprogram sorra veszi a bevezetett programokat Pázmány Pétertől Asbóth Oszkárón át Öveges Józsefíg. A jövőre nézve az Új Magyarország Fejlesztési Tervet jelöli meg, amelynek keretében kidolgozzák a következő intézkedéseket. 2006. október végére ígérik a Tudomány-, Technológia- és Innováció-politikai Stratégia elfogadását, amely véglegesíti a K+F ráfordítás arányát a GDP-hez. Átmenetileg 2013-ig 2,1 százalékot irányoztak elő, ami ugyan nem kirívóan alacsony az új tagállamok és a mediterrán országok célkitűzései között (EC 2006, Annex I), de ambiciózusnak se nevezhető.

Ebből látható, hogy a kormányzat maga sem vár áttörést a kutatás-fejlesztésben. A Bizottság már a reformprogram értékelésében szóvá tette, hogy 2010-re nem jelöltek meg számszerű célkitűzést, illetve, hogy a K+F és innovációs kihívást jól szemléltették, de a szakpolitikai válaszok csak egyes esetekben világosak. (CEC 2006) 2002 óta először 2005-ben nem csökkent a K+F GDP-hez viszonyított aránya, a 2004. évi 0,89 százalékról 0,95 százalékra emelkedett. Ezzel még mindig nem érte el a 2002-es 1,01 százalékos szintet, viszont a költségvetés részesedése lecsökkent 49,4 százalékra, a vállalatoké 39,4 százalékra nőtt. (KSH 2006b) Elvileg kedvező, hogy az állam - vállalat kétharmad - egyharmad aránya elmozdult az uniós szinten is kívánatosnak tartott fordított arány felé. Azonban egyrészt ez egyúttal az állam forráskivonását jelentette 2002 és 2005 között, másrészt a vállalatok nem üzleti belátásból növelték a K+F ráfordításukat, hanem az innovációs járulék kivetése miatt. Így aztán kétséges, hogy az innovációs járulék hatékonyan hasznosul-e, eredeti céljának megfelelően.

A K+F finanszírozás története illusztrálja, hogy egy gazdaság adott fejlődési szintjén jelentkező problémákat nem lehet könnyen megkerülni. A magyar gazdaság fejlettsége mellett az állami - vállalati finanszírozás kétharmad - egyharmad aránya normálisnak mondható. Ha az állam osztja el a forrásokat, fennáll a veszélye, hogy pályázat esetén is a kiválasztásnál olyan szempontok kerülnek előtérbe, amelyek miatt nem a legértékesebb pályázatok nyernek, illetve a pályázók elszámoltatása nem hatékony. Alkalmazott kutatásoknál a magánszektor profitérdekeltsége bizonyára eredményesebb elosztást eredményez. Ha az állam a K+F-ben, innovációban valóságosan érdekelt hazai vállalati, vállalkozói réteg híján jogszabállyal, az adott esetben innovációs járulék kivetésével akarja kikényszeríteni a vállalati K+F ráfordítások növekedését, a diszfunkcionális hatások éppúgy megjelennek, mint a közvetlen állami elosztásnál. Az állam elől „megmenthető” pénz, amit az innovációs járulék terhére saját maga költöthet kutatásra, mondvaszínált kutatások fejében - némi kerülővel - könnyen baráti bt.-knél” köthet ki, jobbik esetben egy alulfinanszírozott egyetem villanyszámláját támogatja. Még azt sem lehet megmérni, hogy melyik megoldás mellett szivárogoz-e több pénz a megalapozott, sikerrel kecsegtető kutatások elől. Vagyis egy Magyarországhoz hasonlóan fejlett országban a K+F források felhasználásának hatékonysága nem annyira a finanszírozási konstrukción múlik, mint inkább a közigazgatás szakszerű, tisztességes működésén, valamint azon, hogy melyik az általánosan uralkodó attitűd, miszerint a közpénz szabad zsákmányszerzés tárgya, vagy az embernek vannak erkölcsi kötelezettségei a közpénzek megszerzésében és felhasználásában.

Az infokommunikációs technológiákkal kapcsolatos részről ugyancsak azt írja a bizottsági értékelés, amit minden mikroökonómiai témakörnél, az elvi belátás kifogástalan, de nem látni, hogyan kerül át a gyakorlatba. (CEC 2006) Valószínűleg ezért vá-

lasztották azt a megoldást a felülvizsgált reformprogramban, hogy minden területnél (környezetvédelem, üzleti környezet stb.) külön-külön kijelöljük az infokommunikációs technológiák terjesztéséhez szükséges intézkedéseket.

5.2. Környezetfejlesztés

A reformprogramban a környezetfejlesztés témaköre csekély teret kapott. A problémák pontosan bemutatása után a fő szövegben alig találunk konkrétumot. Ha utánanézzünk a mellékletben, az intézkedések nem számottevők. A Bizottság szakembereinek ugyanez tűnt fel az értékelésében. (CEC 2006)

A felülvizsgált program ennek nyomán megerősítette a környezetvédelmi alfejezetet. Mind a megtett, mind a tervezett lépéseket sokkal alaposabban részletezték. A kilátásba helyezett intézkedések között – az uniós támogatásokra is tekintettel – már fajsúlyosabbakat találunk.

5.3. Az üzleti környezet dinamizálása

Az üzleti környezet dinamizálásával kapcsolatos helyzetértékelés és intézkedések jóval bővebben kifejtésre kerültek már a reformprogramban is, mint a környezetvédelem. Ennél a pontnál megint ismételnünk kell magunkat. A helyzetleírás reális, önkritikus, a megjelölt intézkedési irányok tankönyvszerűen korrektek, csak az a konkrétság hiányzik, amitől a megvalósulás remélhetnénk. A Bizottság elemzői úgyszintén erre a meglátásra jutottak. (CEC 2006)

A problémák és ezekből következően az intézkedések körét három csoportba oszthatjuk, a szabályozási környezet fejlesztése, a pénzügyi eszközök biztosítása a KKV-knak, a KKV-k működési feltételeinek támogatása. 2005-ben a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium égisze alatt jelent meg „A kis- és középvállalások helyzete” című, 1996 óta rendszeresen publikált kiadvány, amely ugyanezt a három fejlesztéspolitikai deficitet emeli ki. (Kállay és szerzőtársai 2005) Ez a kötet is demonstrálja, amit a reformprogramban látunk, nem a szakmai háttér hiánya miatt nem születik átütőbb erejű KKV politika. Román Zoltán éppen a lisszaboni célokkal összefüggésben hiányolja, hogy az Új Magyarország Fejlesztési Tervben sem kap kellő hangsúlyt a KKV-k fejlesztése. (Román 2006)

A felülvizsgált program itt is próbálja menteni a menthetőt. Legfőképp az elektronikus ügyintézés kiterjesztését, az adminisztratív terhek feltérképezését és a finanszírozási források bővülését részletezik. Nagyon kevéssé hihetjük, hogy ezek a tervek érdemi változásokhoz vezetnek. Egy példával érzékeltetve: bőségesen kifejtik, milyen modernizálást hoz az elektronikus közbeszerzés, de szó sem esik a közbeszerzési törvény esetében szükséges tartalmi módosításáról.

Az igazi gondot természetesen nem a reformprogramban felvázolt intézkedések milyensége jelenti. A növekvő adóterhek, a belső kereslet visszaesése olyan kedvezőtlen makrogazdasági környezetet teremtenek a KKV-k számára, ami eleve behatárolja a mikrogazdasági intézkedések mozgásterét. A 2007-től prognosztizált visszaesés terhei nyilvánvalóan jobban sújtják a KKV-kat, illetve alkalmazkodási lehetőségeik kisebbek. A „lex Audi”⁶ története mutatja, hogy az érdekérvényesítési képességük változatlanul sokkal gyengébb, mint a nagyvállalatoké. Ez előrejelíti, hogy a következő években nem fog oldódni a gazdaság duális szerkezete.

5.4. Akciók az energiaszektorban. Az infrastruktúra fejlesztése és a versenyelvű szabályozás erősítése

A nemzeti reformprogram nem foglalkozott kifejezetten az energiaszektorral, csak a hálózatos szolgáltatásokkal általában a nyitott és versenyző piacok biztosítása kapcsán. Az integrált iránymutatások között ugyanis nem szerepelt ez a téma. Amint már utaltam rá, a 2006. márciusi (brüsszeli csúcson az iránymutatások érvényben hagyása mellett speciális akciókról és az európai energiapolitika alapvonalairól) döntöttek. Ennek megfelelően a felülvizsgált program bőven bemutatja a piacnyitást, az energiahatékonyság és az energiatakarékosság javítása és a megújuló energiaforrások használatának növelése érdekében tett és tervezett intézkedéseket.

A hálózatos szolgáltatások teljes piacnyitásához a 2007. július 1-ei határidőig a jogszabályi háttér a jelek szerint elkészül. A megújuló energiahordozók felhasználásának részaránya növekedést mutat, de jelenleg ötéves elmaradásunk van az EU-25 átlagához képest, és 2010-re tűzték ki célul azt a 8 %-os arányt az összes energiateljesítményhez képest, ami a 2005-ös uniós átlagnak felel meg, tehát a különbség nem fog változni.

A nemzeti reformprogram adatokkal alátámasztva mutatta be a közlekedési infrastruktúra hiányosságait, majd általánosságban ígéretet tett mind a gyorsforgalmi utak, mind a vasút fejlesztésére. A Bizottság a költségvetési kihatások feltüntetését hiányolta. (CEC 2006) A felülvizsgált reformprogram az Új Magyarország Fejlesztési Tervhez köti a projektlista és a vele járó kiadások meghatározását. A vasút esetében egyértelműen a privatizációval akarja megoldani a felgyülemlett súlyos nehézségeket.

6. Foglalkoztatás

A foglalkoztatási fejezetben ugyanazokkal a problémákkal találkozunk, mint az előzőekben. A nemzeti reformprogram a hazai foglalkoztatás aktuális helyzetét, súlyos gondjait pontosan leírta. Ugyanakkor olyan makroökonómiai háttérben fejtették ki az alkalmazandó foglalkoztatáspolitikai eszközöket, amely torz számokra alapult. Ez az eszközök használhatóságát, azok hatásosságát nagyban korlátozza. A felülvizsgált program utal is arra, hogy az egyensúlyteremtő intézkedések miatt az akcióprogramban foglaltak egy része csak hosszabb távon valósítható meg.

A reformprogram intézkedések sorozatát ígérte, amelyek teljesítéséről a felülvizsgált program be is számolt: START program a pályakezdeők munkába állásának segítésére, az idősek aktivitásának megőrzésére szolgáló „Prémium évek” program, a kisgyerekes szülők munkavállalásának ösztönzése, a munkanélküli ellátást felváltása álláskeresési támogatással, roma foglalkoztatást segítő program, az Állami Foglalkoztatási Szolgálat tevékenységének fejlesztése stb. Az intézkedések hatását ekkora időtávban

nehéz mérni, annyit mondhatunk el, hogy 2005. I. félévéhez képest 2006. I. félévében a munkanélküliségi és a foglalkoztatási ráta 0,3 és 0,4 százalékkal nőtt. (KSH 2006a)

Ha egy hosszabb idősort nézünk meg a hivatkozott kiadványban (KSH 2006a), akkor szembetűnő, hogy a rendszerváltozás után kialakuló gazdasági struktúra megszilárdulása óta a foglalkoztatás gyakorlatilag stagnál, a munkanélküliség 2005 óta ismét növekedett.

A reformprogram foglalkoztatáspolitikai intézkedéseinek hosszú távú hatásait nem érdemes terjedelmesebben latolgatnunk, hiszen a felülvizsgált reformprogram maga sem fűz semmilyen vérmes reményt a foglalkoztatási trendek érdemleges megváltoztatásához, ahogy ezt a makrogazdasági résznél láttuk. A helyzetmegítélés realitását sajnos nem vonhatjuk kétségbe. Egyetlen momentumot emelünk ki. A Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv 15-20 százalékra becsüli a feketén foglalkoztatottak arányát. (Magyar Köztársaság Kormánya 2004) A csökkentés első számú eszköze, az élömunka közterheinek mérséklése az ismert okokból a felülvizsgált reformprogramból már kikerült. Azok az adminisztratív eszközök, amelyek megmaradtak, a fekete és szürke munka növekedésének megállításához sem lesznek elegendőek, amit viszont az adóterhek emelése miatt okkal feltételezhetünk.

Az egyes foglalkoztatáspolitikai intézkedések további elemzése helyett válasszunk ki egyetlen témát, amely a gazdaság jövője szempontjából kulcsfontosságú. A 15-24 év közötti korosztály munkanélküliségi rátája 19 százalék körül van. (KSH 2006a) A felülvizsgált reformprogramból is tudhatjuk, hogy a munkát kereső fiatalok fele még mindig szakképzetlen. (Magyar Köztársaság Kormánya 2006b) Kertesi Gábor és Varga Júlia már idézett tanulmányukban kimutatják, hogy a magyar foglalkoztatási ráta egyrészt azért alacsony, mert a munkaképes korúak túlságosan nagy része alacsony iskolázottságú, másrészt ezek foglalkoztatási esélyei nálunk lényegesen rosszabbak, mint más uniós országban. A jövőre nézve az az igazán aggasztó, hogy adataik szerint a nyolcvanas évek közepe óta megrekedt a középfokú oktatás expanziója és a tanulók 20 százaléka olyan alacsony képzettséggel kerül ki az oktatásból, ami a munkaerőpiaci esélyeket rendkívül lerontja. (Kertesi-Varga 2005) Tehát a közoktatás fejlesztése, az iskolarendszer hatékonyabb működtetése olyan kritikus pont, amire a legnagyobb megszorítások közepette is koncentrálni kellene, ha legalább közép, hosszú távon erősíteni akarjuk a növekedési potenciálunkat, a foglalkoztatottságot, az adóviselési képességet.

A makrogazdasági résznél szembesültünk azzal, hogy a közoktatás területén nincs készülöben olyan reform, amely az iskolarendszer teljesítményének minőségét érdemlegesen fejlesztené. A másik oldalról, az iskolarendszerbe belépők családi háttérükből hozott nehézségei sem fognak enyhülni. A szegénység, a területi egyenlőtlenségek, az iskolai szegregáció újratermelődik, a várhatóan lanyhuló gazdasági növekedés mellett nem sok javulást várhatunk a következő években. A családon belüli tudásátadás, nevelés hiányosságait a legjobb iskolarendszer is csak részlegesen tudja pótolni. Ebben a helyzetben ígéretes ötlet volt az Útravaló program elindítása a 2005/2006-os tanévben, amelyben a hátrányos helyzetű tanulók nemcsak anyagi támogatást, hanem mentort is kapnak. Csak személyes törődéssel kaphatnak olyan mintát, ösztönzést a diákok, ami esélyt ad a kiemelkedésre. A felülvizsgált reformprogram büszkélkedik is azzal, hogy 20 045 tanuló és 7 739 mentor kapott támogatást. (Magyar Köztársaság Kormánya 2006b) Anélkül, hogy bármilyen eredmény mérhető lenne, a 2006-os költségvetés 1 940 millió forintos támogatását a 2007-es költségvetési javaslat lefaragta 1 600 millió forintra. (2005. évi CLIII. sz. törvény, T 1145/2006 sz. törvényjavaslat) A program futamidejének rövidsége miatt a tetemes megkurtítás okaként csak a megszorításokat feltételezhetjük, hatásvizsgálatra ennyi idő alatt nem kerülhetett sor.

7. Összegzés

Ha a nemzeti és a felülvizsgált reformprogramokat értékelni akarjuk, először az uniós adottságokból kell kiindulnunk. A huszonnégy integrált iránymutatás a gazdaságpolitika széles spektrumát fogja át anélkül, hogy bármilyen rangsort állítana fel közöttük. Ez szükségszerű következménye annak, hogy a huszonöt tagállam adottságai nagyon különbözőek. Most tekintsünk el attól, hogy a lisszaboni stratégia végcéljainak megvalósítását lehetett volna-e jobb módszerrel segíteni. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy az Unió azt semmiképp sem gátolta, hogy maguk a tagállamok súlypontokat, prioritásokat határozzanak meg az integrált iránymutatások között.

A magyar reformprogramban sem az eredeti, sem a felülvizsgált változatban nem rangsorolták az iránymutatásokat, ezért a programok nem álltak össze egy koncepcióvá egyértelműen megjelölt kitérés pontokkal. Inkább házfeladat-szerűen minden feltett kérdésre igyekeztek válaszolni. A Bizottság folyamatosan ismétlődő, megalapozott kifogása, hogy a pontos helyzetleírás után az intézkedések részletes, meggyőző kifejtése elmaradt. A fentiekből azt is láttuk, a politikai hatások miatt nemcsak a nemzeti reformprogram nem szolgálhatott gazdaságpolitikailag releváns dokumentumként. A Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv és a Nemzeti Stratégiai Jelentés a megfelelő és fenntartható nyugdíjakról egyaránt a választási szempontoknak volt alárendelve, ezért nem jelölték meg a valóságos lehetőségeket és teendőket.

A felülvizsgált reformprogram már megszabadult a politikai teherterelektől, ezt a dokumentumot már lényegesen alaposabban állították össze, az egyes fejezetek közötti konzisztencia is erősebb. Most viszont az egyensúlyteremtés kényszere uralkodik, a beszűkült mozgástér jótékonyan elfedi a gazdaságfejlesztési koncepció fentebb említett hiányát.

Összességében az Uniónak beadott anyagok akarva-akaratlanul jól dokumentálják a hazai gazdaságpolitika elmúlt időszakát és ennek következményét. A 2005-2008 közötti időszak mint a lisszaboni stratégia tervezési egysége kettétört, az ország az első hároméves ciklusra nézve elveszítette azt a lehetőséget, hogy egy olyan fejlesztési úton meginduljon, amely a sikeresen felzárkózó országok közé viheti Magyarországot.

A reformintézkedések tanulmányozása azonban azt is mutatja, hogy a problémák túlmutatnak a gazdaságpolitika ciklikusságán. Nem arra a közhelyszerűen emlegetett állításra gondolok, hogy a nagy ellátórendszerek reformja a rendszerváltozás óta napjainkig húzódtott. A jelen tanulmány kereteit messze meghaladná, hogy minden területet végigelemezzünk, csak az oktatás, a K+F és a foglalkoztatás területéről hoztunk fel példákat arra, hogy az állami intézkedések nem ragadják meg a problémák gyö-

kerét. Az elmúlt másfél évtized tapasztalatai után nem várhatjuk, hogy a gazdaság fejlődéséhez szükséges egészséges és képzett munkaerő, a kutatás-fejlesztés kellő szintje, a multinacionális vállalatokra ráépülő, dinamikus kis- és középvállalkozások spontán társadalmi, gazdasági folyamatok eredményeképp rendelkezésre állnak, létrejönnek. Viszont be kell látni, hogy a politikai elszámolás szükséges, de nem elégséges az állam feladatainak megoldásához. Ha az állam szakpolitikai teljesítménye, intézményeinek működése nem javul lényegesen, a gazdasági fejlődést súlyosan, tartósan korlátozza. Ugyanakkor az állam intézményeinek, szakpolitikáinak hatékonysága nagyban függ olyan társadalmi adottságoktól, mint a jogkövetési hajlandóság, a társadalmi, gazdasági szereplők egymással, állammal szembeni bizalma, az egymással való együttműködési készség. A rendszerváltás óta történt fejlemények alapján nem zárható ki, hogy a társadalom többségében a jelenleg tipikus attitűdök rögzülnek, az állami intézmények mai működési módja állandósul, ami viszont lehetetlenné tenné Magyarország sikeres fejlődését.

Farkas Beáta

Jegyzetek:

1. Farkas Beáta, a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi docens, SZTE Gazdaságtudományi Kar Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete (Szeged)
2. A tanulmány az OTKA 63619.2006 sz. A lisszaboni stratégia 2005-2008 c. projektjének támogatásával készült „A lisszaboni folyamat és Magyarország” (SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, Szeged, 2007) című kötet számára készült.
3. A lisszaboni folyamat első időszakáról, a célokról áttekintést ad Gács János tanulmánya (Gács 2005).
4. A magyar dokumentumok az akcióprogram elnevezést használják, az angol nyelvű uniós anyagok többnyire a reformprogramot. A továbbiakban felváltva használom a két kifejezést.
5. A finanszírozott hallgatói létszámok 2007. évi csökkentése az érettségiző évfolyamok 68 százalékára elegendően magas arány, mert az a réteg, amely 1990 előtt a szűk felvételi keretekbe nem fért be, már diplomát szerzett, ez a pótlólagos kereslet „felszívódott”.
6. A MEH számára készült „A Nemzeti Innovációs Rendszer erősítése” című kutatásról lásd Borsi (2005)
7. Ismeretes, hogy az Audi kezdeményezése nyomán a költségvetési egyensúly javítására kivetett szolidaritási adót enyhítendő, a vállalatok a K+F kiadásokat leírhatják az adóalapjukból. Ennek a hasznélvezői alapvetően a nagyvállalatok lesznek.

Felhasznált irodalom:

- Állami Számvevőszék 2006: Vélemény a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetési javaslatáról. Budapest, november
- Borsi B. 2005: A vállalatok és a kutatóhelyek közötti kapcsolatok innovációs hatása Magyarországon. *Külgazdaság*, 49, 11-12, 37-57. o.
- Csaba L. 2006: A fölemelkedő Európa. Akadémiai Kiadó, Budapest
- CEC 2005a: Delivering on growth and jobs: a new and integrated economic and employment co-ordination cycle in the EU. Companion document to the Communication to the Spring European Council 2005 {COM (2005) 24} Working together for growth and jobs. Commission of the European Communities, SEC (2005) 193, Brussels
- CEC 2005b: Working together for growth and jobs. Next steps in implementing the revised Lisbon strategy. Commission Staff Working Paper. Commission of the European Communities, SEC (2005) 622/2, Brussels
- CEC 2006: Time to move up a gear. The new partnership for growth and jobs. Communication from the Commission to the Spring European Council. COM (2006) 30 final
- EC 2000: Presidency Conclusions, Lisbon European Council, 23 and 24 March 2000
- EC 2001: Presidency Conclusions, Göteborg European Council, 15 and 16 June 2001
- EC 2002: Presidency Conclusions, Barcelona European Council, 15 and 16 March 2002
- EC 2004: Szembenézni a kihívással. A lisszaboni növekedési és foglalkoztatási stratégia. A Wim Kok vezetése alatt álló magas szintű munkabizottság jelentése. European Communities, Brüsszel, november
- EC 2005a: Integrated guidelines for growth and jobs (2005-08). Working together for growth and jobs. Communication to the Spring European Council. European Communities, Brussels
- EC 2005b: Presidency Conclusions, Brussels European Council, 22 and 23 March 2005
- EC 2006: Presidency Conclusions, Brussels European Council, 23 and 24 March 2006
- EKB 2005a: Közös munkával a növekedésért és a munkahelyekért. A lisszaboni stratégia új kezdete. Barroso elnök közleménye egyetértésben Verheugen alelnökkel. Az Európai Közösségek Bizottsága, COM(2005) 24, Brüsszel
- EKB 2005b: Közös cselekvések a növekedésért és a foglalkoztatásért. A Közösség lisszaboni programja. A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. Az Európai Közösségek Bizottsága, COM(2005) 330 végleges, Brüsszel
- Gács J. 2005: A lisszaboni folyamat – egy hosszú távú stratégia rejtélyei, elméleti problémái és gyakorlati nehézségei. *Közgazdasági Szemle*, 52, 3, 205-230. o.
- Kállay L. – Kóhegyi K. – Kisné Kovács E. – Maszlag L. 2005: A kis- és középvállalkozások helyzete 2003-2004. *Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Budapest*
- Kertesi G. – Köllő J. 2006: Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke, 53, 3, 201-225. o.
- Kertesi G. – Varga J. 2005: Foglalkoztatottság és iskolázottság Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 52, 7-8, 633-662. o.
- KSH 2006a: Főbb munkaügyi folyamatok, 2006. január-június. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- KSH 2006b: Kutatás és fejlesztés 2005. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- Magyar Köztársaság 2006. évi költségvetéséről szóló 2005. évi CLIII. sz. törvény
- Magyar Köztársaság Kormánya 2004: Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv. Budapest
- Magyar Köztársaság Kormánya 2005a: Nemzeti akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért 2005-2008. Budapest
- Magyar Köztársaság Kormánya 2005b: Nemzeti Stratégiai Jelentés a megfelelő és fenntartható nyugdíjakról. Budapest, július
- Magyar Köztársaság Kormánya 2006a: Magyarország konvergencia programja 2005-2009. Budapest
- Magyar Köztársaság Kormánya 2006b: Felülvizsgált nemzeti lisszaboni akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért, Budapest
- Orbán G. – Palotai D. 2005: A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatósága MNB-tanulmányok, 2005/40.
- Orbán G. – Palotai D. 2006: Gazdaságpolitikai és demográfiai kihívások a magyar nyugdíjrendszerben. *Közgazdasági Szemle*, 53, 7-8, 583-603. o.
- Polónyi J. – Timár J. 2006: A magyar felsőoktatáspolitikai és a diplomás túlképzés. *Külgazdaság*, 50, 4-5, 96-105. o.
- Róman Z. 2006: A kis- és középvállalatok és a lisszaboni célok. *Fejlesztés és Finanszírozás*, 3, 20-29. o.
- Šapir, A. és szerzőtársai 2003: An Agenda for a Growing Europe – Making the European System Deliver. Report of an Independent High-Level Study Group established on the initiative of the President of the European Commission. Commission of the European Communities, Brussels
- T 1145 sz. törvényjavaslat a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről

A kommersz felé?

Színházi szemezgető félidőben

A színházévad útjának felén leszögezhető: nincs híján színházi előadásnak a szegedi közönség. Szinte minden este talál látnivalót, s válogathat a szegedi színház repertoárjából. A nagyszínházi és a kisszínházi produkciók mellett megnézheti a Holdudvar előadásait is, melyekben afféle jutalomjátékokat mutatnak be a szegedi művészek. Dédelgetett vágyaikat megvalósítandó, maguk választotta darabokat állítanak színpadra színészek és rendezők a Korzó moziban, a Millenniumi kávéházban és a kisszínház „stúdió színpadán”.

Van tehát látnivaló bőven, hogy aztán ezek milyen élményt nyújtanak, és mennyire számítanak fontos színháztörténeti eseményeknek, az már más kérdés. A produkciókat követve, íme egy kis szemezgető, a 2006-os repertoárból.

1.

Carmen és Michaela variációk

Carmen az operairodalom örök nője, nőténye, szexbombája.

A Szegedi Kortárs Balett legújabb produkciója a Carmen variációk Uri Ivgyi és Juronics Tamás táncműve mégsem róla szól. Sokkal inkább a nővel kapcsolatba kerülő férfiről, annak féltékenységéről, megbabonázottságáról, birtoklási ösztönéről, egyáltalán, azokról az érzésekről, melyek fölülírhatják az ész alkotta törvényeket, s ezzel akár abszurd helyzeteket is teremthetnek.

A címszereplő környezetében, vonzásában két férfi áll, kettejük Carmenhez való viszonya a két felvonás főszereplője. De, ha úgy tetszik, arról is szól a két koreográfia, hogy az „együgyű” férfinak minimum két éneje van, mellyel a nőhöz viszonyul. S a kettőből az egyiket biztosan az ösztön vezérli.

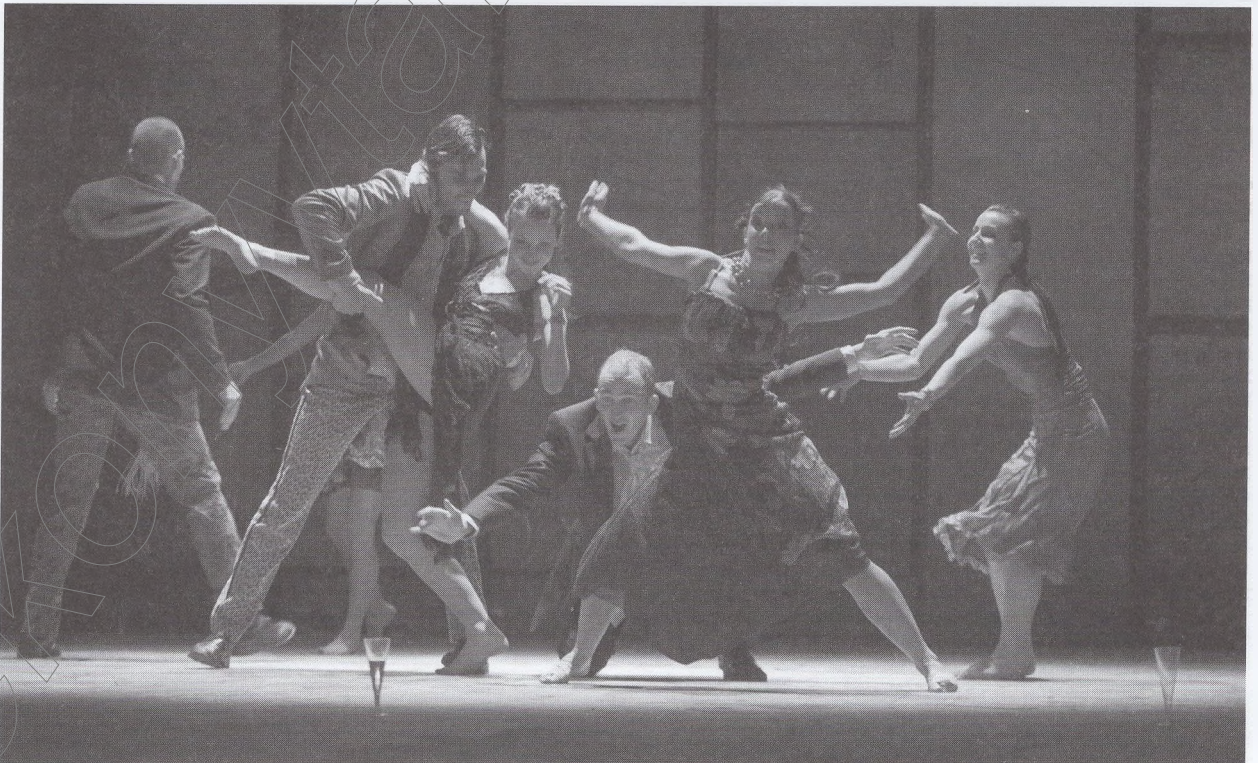
Hogy Uri Ivgyi egy koncentrációs táborba helyezte a cselekményt, azt a műsorfüzetből tudhatjuk, a színpadképből nem igen fejthető meg. Ez erény, a díszlet ugyanis túlmutat a műben megjelölt helyszínen. A látvány tervező nagyon is tudja, hogy a szabadságvágy akkor is ott munkálhat a címszereplőben, ha az nem a haláltábor szöges drótjai között, hanem mondjuk egy földalatti manufaktúrában dagasztja mindennapi kenyerét. A színpadi kenyérgyár eléggé embertelen falanszter ahhoz, hogy megszülethessen benne a dráma, mely igazán nem is a szabadságról, inkább a többszörösen bezárt vágyakról, a vágyak versenyről, vágyak, és érdekek ütközéséről szól.

A liszt-szmozgos színpadon (Rembrandt is megirigyelhetné a fény effektusokat! Díszlet és jelmeztervező Molnár Zsuzsa.) tíz ember robotol. Ők tízen kékes szürke munkaruhában, mint gépek működnek, monoton, néha még munkadalfét is énekelnek.

A barna homályból csak a lisztes zacskók és a kenyértésztaék fehérlenek ki, hatásuk persze nem tud versenyezni a két ventilátort megvilágító fényekével. A monokróm világból egyetlen szín durran be a képbe, az, Carmen ruha alól kivillanó tűzpiros alsóneműje, melyet megpillantva, azonnal sejtí a néző, a történet ekörül fogog majd. (Talán profán lenne a klasszikus színpadi pisztolyhoz hasonlítani.) Nos, az előadás egyik csúcspontján, egy, a szemérmesebb nézőt pironkodásra készítő jelenetben az említett ruhadarab, tényleg az erotika megtestesítőjévé válik.

Sokkal több ennél nem is utal a vérbő spanyol történetre, mely torreadorjáról, bikaviadaljáról, kasztanyettáiról habanérájáról ismert. A zene (Bizet zenéje Schedrin átíratban) persze vérbő és lírai is, amikor és ahogyan az kell. A táncmű azonban inkább mesél, mint felpörget, netán ütköztet. Ereje nem a szubjektivitásban, nem az egyéni teljesítményekben, figurákban van elrejtve, inkább a csapatmunka karakteres tömbjében, a közös mozdulás művészetében, a fojtott dramatikában, a lineáris táncszínház kollektivitásában.

Carmen apró, finom szőke lány (Barta Dóra) a magas termetű rendész-smasszerek között még törékenyebb, mint egyébként. Kiszolgáltatottsága is sokkal erősebb, mint démoni hódító készsége, szándéka. Az előadás végéig az, az érzése a nézőnek, hogy ennek a lánynak a gyengeségében van az ereje. Mintha a finomsága, az áttetszősége tartaná fogva az őt üldöző, majd hozzá vonzódo fiúkat. Valamiféle piciny madárra, vagy halra emlékeztet, amit nem lehet csak úgy pusztá kézzel elkapni, valamiféle hálót kell kifeszíteni neki, hogy befogható legyen. De

itt mégis ő a játékszer, nem a fiúk. Tudjuk, hogy halálra szánt, tehát nem lepődünk meg a végén, mikor José leszúrja. A meglepő inkább az a kutyahűség, amit a gyilkosság után mutat az őrzőfiú, mikor a kenyértésztákat, fogában tartva ráhordja a halott lányra, mintegy betakargatva vele a most már végképp a maga számára megszerzett testet. Megrendítő jelenet, mely messze túlmutat az opera-Carmen librettó, a véget sorsszerűnek láttató közhelyén.

A dinamikus, ám itt-ott leülő első felvonás nagy jelenete Carmen Torreádrorral eltáncolt szex kettőse, melyben Finta Gábor főként a testi erőt, a faragatlan férfiaságot, mintsem a macsóágot mutatva remekül alátámasztja a sejtethető alapgondolatot, miszerint ebben a műben: Carmen préda is, nemcsak férfiakat ujjá kőre csavaró nő, még akkor is, ha látszólag nagyon is közreműködő a bizarr „nászáncban”. Fodor Zoltán előadásmódja közelít leginkább az operából ismert romantikus, megsédült, talán még szerelmesnek is mondható José figurájához, aki itt érzelmi, lelki megmozdulásokat is sejtető magatartásával ellenpontoszza a nyers farkastörvényekre épülő erotika kegytelenségét, a nő férfi viszony csupán ösztönökre retardált minőségét.

Juronic Tamás koreográfiáival kapcsolatban óhatatlanul előítéletes a néző. Természetesen pozitívan előítéletes. Hiszen nemzetközi sztárról van szó, aki tengeren túli publikumokat hódít társulatával, ezért az ember folyton azt várja tőle, hogy mindig valami rendkívülit, valami zsigerien háborzongatót produkáljon újabb és újabb produkcióival. Kemény kihívás ez, és rendre sikerül is.

Ez esetben annyira mindenképpen, hogy a második felvonás színvonalasabb lett az elsőnél. A cselekmény itt a felső tízezer ifjú képviselőinek partiján zajlik. Carment jó ideig (szintén Barta Dóra) túsarkúban táncoltatja a Juronic, a fiúk is feszes öltönyben, nyakkendőben lépnek színre. A színpadkép (díszletkoncepció: Juronic, jelmeztervező: Földi Andrea), inkább csak afféle jeldekoráció, viszont jól működik. A kvadrált háttérrel több mindenre alkalmas, a nyitható négyyszögek egyikében, például

szereplők lépnek időnként színre. Ilyenkor erős csúcspontot kap a belépő, a darab végén pedig, mint afféle vátesz, lecsorgó vér jelenik meg a „bejárat tapétáján”.

Juronic koreográfiájában az Uri Ivgyéjénél sokkal differenciáltabb, sokkal árnyaltabb lélektanilag sokkal több rétegű történetet látunk. A szereplők viszonya egymáshoz bonyolultabb, érdekesebb már csak azért is, mert az előző felvonásból kifejejtett Michaela itt belép a képbe, és hangsúlyos szerepet kap. Azt is mondhatnánk főszerepet, hiszen vívódásaival, érzelmi hullámzásaival, gazdag lelkületől áruklodó nőiességével, mozgásának pianisszimóival és fortisszimóival is operáló dinamizmusával föléemelkedik szinte minden szereplőnek. Így egy különös, izgalmas, új relációkat felmutató „Michaele variáció” keletkezik.

Josét alakító Czár Gergely és Tarnavölgyi Zoltán szerepe is izgalmasabb lesz a két nő vonzásában, hatásrendszerében. A torreádort nem nagyon érinti a dolog, ő itt egy üresfejű hólyag, aki hónaljig rózsaszínben a nárcisztikum és a pénzimádat (nagyra nőtt) élő szobra. No azért vele is lezajlik egy numera, sőt miszter Menő a lány kedvéért, a vízes medencében (milliomosok úszómedencéjében? nagy halakra váró akváriumában?) is megmártózik. De csak úgy a buli kedvéért, a nőnél önnönmaga sokkal jobban érdekli. A fürdőkád nagyságú üvegrekvizitum (szintén az a bizonyos pisztoly a színpadon) a darab végén kap jelentős szerepet, ennek vízébe fojtja bele José Carment. Tiszteletre méltó geg, értékéből mit sem von le, hogy a dolgot sejteti lehet előre.

A Carmen variációk táncprodukció a Szegedi Kortárs Balett epikusabb, ha úgy tetszik a közérthetőbb, könnyebben fogyasztható előadásai közé tartozik, ami alkalmas lehet arra, hogy még több nézőt nyerjen meg e műfajnak, mint az absztraktabb, szürreálisabb, gondolatlalag ennél is több rétegű kompozíciókkal.

Jómagam szívesen megnéznék újra egy Sárember, vagy egy Tojáselmélet felújítást is.

2.

Sztori a kastélyban

Még az is eszembe jutott: nem tán a jó öreg Molnár Ferenc fölött járt el az idő?

Ha a bevezetőmben elemelnék Molnár és a múlt idő viszonyán, tapintatosabban tudnám megítélni a Játék a kastélyban című nagyszínházi produkció színvonalát, gondoltam, mikor a klaviatúrához ültem. De aztán eszembe jutott az ugyanitt pár évvel ezelőtt másorra tűzött, és nagy sikerrel játszott Üveg cipő és pironkodva kértem elnézést Molnártól.

Nem az idő múlásával van a baj. A napokban hallottam éppen egyik jeles színészünk szájából a megállapítást: ki a fenét érdekelné ma, egy középkorban élt dán királyfi története, ha nem lehetne általa elgondolkozni, mondjuk az apa-fiú viszonyon. Tudjuk, a derék William életműve számos művet is sorakoztat, mely nem kíván minket erősen elgondolkoztatni, inkább elfelejtetni igyekszik velünk, azokat a gondolatokat, ami nyomasztanak bennünket.

Molnár Ferenc meg szinte egész életművét szenteli ennek.

A játék a kastélyban például mindössze annyi az üzen a nézőnek, hogy milyen varázslatosan izgalmas a színházművészetben benne lenni. Benne lakni, élni! A színházat összekeverni, szervesen vegyíteni a magánélettel. S talán Molnárnak is „jutalomjáték” lehetett azt megírni, hogyan készül egy színdarab, és milyen is az a kulisszaélet; lásd és irigyeld drága

közönség! S a drága közönség látja és irigyli, csodálja a világot, melyben a művészekkel együtt lubickolhat. Teheti ráadásul mindezt egy frakkos zsákettes kor langyos vizében, melyet a szellem fürdőszójával illatosítottak.

Nos, ilyenkor nem kell más csak egy jó rendező, néhány kiváló színész, aki apropóként kezelve a habkönnyű szüzsét remekül elbolondozik. Ilyenkor kijátszhatja magából a színész az öregedő férfit, a kolléga-barát iránt érzett szakmai féltékenység érzését, a fiórtóló primadonnát, az orránál fogva

vezetett szerelmes ifjút stb. Molnár Kastélya a helyzetkomikumok és sziporkák kompozíciója, melyet, mint tudjuk, jó színészvezetéssel, saját színészi ötletekkel föl lehet habosítani. A helyzeteket az abszurditásig lehet élezni, esetleg az egész darabot idézőjelbe lehet tenni, netán cukormázal jól nyakon lehet önteni, esetleg kis öniróniával is lehet fűszerezni. És még, mit tudom én, mit lehet vele tenni, egyet biztosan nem, a történetet komolyan venni és magát a sztorit eljátszani. Ezt már Molnár korában sem lehetett megtenni, pedig akkor ez a történet akár még életszerű is lehetett (mint ahogy az is volt, tudjuk a szerző memoárjából). Nos, a szegedi Játék a kastélyban rendezője (Kalmár Tibor) nem a „játékot” választotta, csak a sztorit. Egy olyan történetet, melyben a legmerészebb jelenet egy hálósobából kihallatszó dialóg, melyben a kacér primadonna legszexisebb mondata valami ilyesmi: hadd csókoljam meg azt a klasszikus fejedet, a férfi partner pedig ugyanitt bele kíván harapni a művésznő hamvas gömbölyű valamilyébe. Hát ez a jelenet, a Mechanikus Narancs nyers őszintesége után elég anakronisztikusnak tűnhet a „beberlevezett” néző számára. Mondom: akkor, ha a történetet csak úgy aproximatív a nyakába öntik. Ha molnári színvonalon, molnári szabadsággal találják neki, akkor nagyon is veszi a dolgot: in flagranti helyzet ez kérem, ami nagyon is kínos és komikus bír lenni, történjék az a múlt századelőn, vagy a mostanin. No, e felismerés katarzis-élménye itten elmarad. És sajnos később is elmarad sok más olyan élmény, amit mondjuk Márkus Lászlóval, Zenthe Ferencsel a Madáchban átélhettünk cirka húsz évvel ezelőtt. De nem kell Pestre mennünk habkönnyű példákért, jóízű, szellemes játékot számos alkalommal láthattunk itt, a szegedi színházban is, lásd: a Sándor János féle Régi nyár, vagy Tóth János Marica grófnője, Böhm György Csókos asszonya stb., stb.

A szegedi Kastélyban sajnos izgalmas, szellemesen

megformált figurák helyett két unalmas, és egy tökkelütött időződő urat láttunk (Turai: Márton András, Gál: Kis Jenő, Almády: Kovács István), akik egy kezdő színésznőnek (Annie: Csorba Kata), és egy szerepében feszengő ifjú színésznek (Ádám: Járai Máté) megmutatták, milyen is az a vidéki hakni. (Ez is színház a színházban!) Érthetetlen, hogy az egyébként remek, a darabot is jól ismerő vendégművészek előadása (nyáron már játszották itt, szabad téren nagy sikerrel ugyanezt a darabot) miért ilyen érdektelen és nyögve nyelős a nagyszínházi színpadon. Talán az Almádyt megleckéztető, házi-színpadi jelenet az egyetlen, ahol történiük valami olyasmí, amit artisztikusnak lehet nevezni (abban ott kísértett valamiféle molierei szarkazmus). Az előadás többi részét olyannak érezhettük, mintha valamely operett prózai jeleneteit látnánk belépők, kettősök és táncbetétek nélkül.

Kár. Nagyon kár, hogy a neves vendég művészek nem tudták velünk elhitetni, hogy milyen baromira élvezik a szerepük

szerinti civil-színházcsinálás feladatát, s kár, hogy a szegedi fiatal színészek semmit nem tanulhattak az öreg rókáktól. Kár, hogy a snájdig ifjú zeneszerző szerepét éppen Járainak kellett „el-szenvednie”, kár, hogy a feladatot nem inkább Kiszely Zoltánra bízták, akinek az sok-kal inkább szerepköre, és kár, hogy Molnár Zsuzsa gyönyörű díszletei és jelmezei sem tudták az előadást feljavítani.

Volt azért a Kastélynak egyetlen egy igazi játékos, Kocsis György személyében. A kitűnő színész Dvornicekként, a légüres térben is szeretetre méltó kompakt figurát tudott meg-formálni. A messi fővárosból automobillal érkezett, szórakozva dolgozó, laza művész urakat, a munkáját becsülő, tehetséges, és csupa szív vidéki lakáj briliáns színvonalon szolgálta ki.

Igy lett egy hiteles szereplője is az előadásnak.

S e színház a színházban, itti a szegedi színházban így lett nagyon is önazonos.

3.

Személyes történelmi show

Anyám mesélte: a háborúban az volt a jó, hogy a tizenéves unokatestvérek együtt kuncoghattak a földbe ásott bunker sarkában. A szülők rettegve hallgatták a fölöttük vonuló orosz tankok hangját, ők meg hülyéskedtek a kacsaszíros bődön körül.

A történelem nem nagyon foglalkozik azzal, hogy mi éppen hol tartunk saját biológiai növekedésünkben. Az ember meg úgy van kitalálva, hogy ha ifjúsága éppen valamely ország- vagy világ-égés idejére esik, akkor hát annak közepette éli meg saját apró-nagy örömeit.

„Elvezek!”- kiáltja a tizenéves fiú a darab végén, s a közönség pontosan érti, nem egy önmagáért való pornográf közlést hall. A főhős örömteli bejelentése egy olyan nézőpontot jelöl ki, ahonnan a dráamákkal terhes történelmi korszakot kicsit máshogyan láthatjuk. Mondjuk úgy, ahogyan a történelmi emlékezés illetéktankönyve még nem szívesen engedélyezi nekünk. Mert hát az intimitás kukucsalkyakán keresztül, ráadásul egy serdülő fiú szemüvegén át a dolgok nem mindig látszanak feltétlenül nagyívűeknek, heroi-kusaknak s a helyzetek sem mindig vegytisztán drámaiak. Ilyenek is meg olyanok is, pontosabban, olyanok amilyenek. Az érzések kicsit slamposak, az események rendezetlenné, a történetek logika nélkülülék, a jelenvalóság sete is meg suta is. S különben is, a felnőttök nyavalyáit a nem kell mindig értenie egy tinédzser fiúnak. Lefogadom: számára a testi érettség felfedezésének újdonsága, a középkorban is fontosabb volt az ágyúdörgésnél.

No ja!

Horváth Péter Csaó bambinó című tragikomédiája (családi revűje) új dimenziót hoz be az ötvenes évek és az 1956-os eseményekhez viszonyuló írói szemléletbe, olyat, amelyet nem a távolságtartó tisztelt, vagy a moralizálás/jellemez, hanem az emlékek egyfajta szeretetteljes vulgarizálása. Fennkölt historizálás helyett, az emlékek hétköznapivá „oldásának” szándéka.

Az eseményeket nem megélt szerzőtől, '56-nak - a népléleken ma még feldolgozatlan történelmi konglomerátumnak - illetően kezelése deheroizáló szándékra is utalhatna. Horváth mondandóját azonban éppen a privát profánitás hitelesíti. Miközben a szerző a családi szennyest tereget, a háttérben fölsejlik egy politikailag zűrés korszak sok-sok elűntmondása. A rendező (szintén Horváth Péter) a film forgatókönyvszerű darabot, úgy állította színpadra, hogy a jelenetek laza láncolatából, a „snittekbe” dobozolt emberi viszonylatokból kacsint ki ránk, nézőkre a hétköznapit történelem. Ebben a cinkos szövetségében lesz az eseményeknek valamiféle hamvas bája, így derül ki a szereplők esendősége, így lesz a helyzeteknek életszagú komikumuk, és persze kesernyés tanulsága is.

A rendező az előadásban többet kíván a kiválasztott korról „megénekelni”, mint amennyit szerzőként a darabba beleírt, nyilván ezért hívja segítségül a kor dalait. Ezek nem mindig illeszkednek szervesen a történehez, inkább afféle elválasztójelként működnek, de a nosztralgia érzését kiváltják nézőből, és ennél több nem is kell. A show-szerű táncos énekes megszólalattak igen hatásos, s az ifjú generációnak is nagyon tetszik, a tánckar és a zenekar kitesz magáért. A színpadkép is szellemes. Egyik főszereplője az a rekvizitum, melyben a szerző-rendező generációját ringatták. A stepelt anyaggal bevont babakocsikból egy égisz erő hóféhér oszlopot rakatott a színpadra Juhász Katalin, a díszlettervező.

A szerző-rendező egykori Enjét Borovics Tamás alakítja. Éniróniája üditő. Ő nem a kor kisdobosa, úttörője, hanem csak egy kishű a sok közül, akit a sors éppen az ötvenes években szerencsétlen eszmélni. Serdülni pedig nagyon hasonlóan szoktak a fiúk, akkor is, ha nem mindegyiknek „nemzeti hős” a papája és ünneplott színész nő a mamája. Borovics Horváthja láthatóan jól

érez magát e színörinabellás, csoko-csoko-csokoládés világban, mikor folyton részket a hold a tó vizén, és beléphet a técszcsébe (tviszt), semmi depi, pedig apa sitten van, a nagy rendre lecsavarja a fűtést, anyuka pedig összeáll egy pasival. Borovics attitűdje mindvégig laza marad, hiszen a dolgok majdnem maguktól érted-tődnek, ha az ember tizenéves.

A nagypapa sem izgatja magát különösebben, ő kivarázsolja magát a korból. Király Levente időtlen mesebeli manó alakít, aki tudomást sem vesz a körülötte dúló „történelemről” (talán a családról sem igazán) bár politikai fogoly vejére haláláig rendíthetetlenül büszke. Mintha az aranykorban élne, kártyázni vágyik és jó meleg szobára. „Kicsit szomorkás hangulatát” pedig hatvány mozdulatokkal táncolja el a közönségnek, az unásig ismert dalt így magasan a föld és színpad fölé „emelve”. Meghatóan éteri alakítás.

Fekete Gizi nagymamája ennek a pandanja. Két lábbal fogja a talajt, keserű pragmatizmus jellemzi. Családot megmentő öngyalt formál, aki szeretetét nagyszájúsággal leplezi, fogat össze-szorítva vigyáz, nehogy a gyöngédség, vagy a gyász erőt vegyen rajta. A „tűz piros virág” és a férjével lejtett tánc az összes érzelmi luxus, amit ilyen időkben megengedhet magának. Plasztikus, erős szerepformálás az övé, a „szűk levegőt” körülötte érezzük leginkább. Szabó Gabi is remekel az anya szerepében. Sokszínű, árnyalt nőalak, remek külsejével a szexis, vonzó divát hozza, ugyanakkor a meleg szívű anya, és a túlélésre született nő is benne lakik. Ki-ábrándult és kőkemény, kiszolgáltatott és törekeny egyszerre. Színeszi játéka a filmszerű, kompakt jelenetek meghatározó pillére, mellelesleg gyönyörűen mozog, és remekül énekel.

Rác Tibor, az apa legszebb jelenetei a börtönben zajlanak le, mikor egy beszélő-látogatás alkalmával felesége bejelenti, elvállik, mert élni kell, s amikor rádöbben, hogy kishia valójában semmit sem tud arról, mi is történik. Rác a fölösleges áldozat, a szelíd, balek értelmiségi, aki észre sem veszi, hogy ügynöknek szervezik be, úgy meghatódik az orosz tiszt angol nyelvtudásától. Az elegáns, arisztokratikus entellektüel tisztet Harsányi Attila alakítja, snájdig, magabiztos fiatalember, aki a nyugati milícia álcázott képviselője is lehetne. A megtévesztés azonban csak addig tart, míg es el nem kezd énekelni, oly virtuozitással, mint a Mojszsejev együttes legkitűnőbb tenora.

Gömöri Krisztián a tőle megszokott groteszk felfogást hozza. Jelen esetben (máskor nem mindig) indokoltan, hiszen az enyhén debil testvéröcsit alakítja, aki úgy tűnik, komoly kárvallottja a zaklatott kornak. Üldözési mániája miatt folyton utazni akar, maga sem tudja hová, csak el, jó messzire. (Az örültek is világosan látták akkoriban, hogy el kell menni innen?)

Jakab Tamás a „kétlétű” bárzongorista-színész (felemás jelmeze telitalálat) és a Marx-Engels-Lenin képében kísértő dzsinn- trió (Szűcs Lajos, Kolozsi Kilián, Janik László) szürrealisztikus megjelenése látványosnak is csemege (jelmez: Csík Gyögy). Cseh Zsuzsa merilinmonros franciataánrnője is kellően libatyúk, Megyeri Zoltán Lacijában talán egy hangyányival több a bika a kellenél. Rendező - színészi sziporkákat szorogat Markovits Bori, Somló Gábor Melkvi Bea, Bokor Noémi, Papp Gabriella és Szívós László is. Dobos Kati szárazbugyit is kivillantó, patentharisnyát igazító mini jelenete több, mint fehérnemű „reklám”, a Galkó Bencével lejtett rüveltes tánc pedig a bebetonozott lehetőségek torokszó- rító koreográfiája.

Jeles évforduló van, s görcsösen igyekszünk jól megemlékezni.

A színdarabról azzal, hogy színdarabot ír.

Igy gondolnánk.

Aztán kiderül, hogy a színdarabíró nem megemlékezni akar, inkább csak úgy emlékezni.

Őszintén, könnyek és pátosz nélkül.

Zenével, táncsal, mint a természeti népek a tűz körül.

Jó ez.

Azt is tudja, nem kell mindig tablót készíteni, elég egy jó kép ahhoz, hogy magunkra is merrjünk benne. Csak a képnek mindnyájunkra kell hasonlítania.

Azokra is, akik csak most eszmélnék, és mondjuk, innen gereblyéznék össze a tanulságot: milyen az, mikor a jelenből múlt lesz. Kiderül számukra például, hogy a háború után született fiúk (lányok) nem biztos, hogy csak talpig gyászban tudnak visszagondolni az ötvenes évekbeli mindennapjaira. (Már csak azért sem, mert a rendes szülők akkor is igyekeztek velük feledtetni a drámákat, más részt, mert „gyerekből” voltak, s mint tudjuk, a gyerekek tudnak teremteni maguknak egy másik világot az igazi mellé, lásd: Kertész Imre).

Horváth Péter Csaó bambínója a hétköznapiokról szól, és egy nem pesti srácról, aki a gondviselői véletlen folytán éppen a huszadik század közepén kezdett cseperedni. Akkor, mikor Magyar-

ország valamilyen abszurd színházhoz volt hasonlatos ugyan, de a benne „játszó” ember-szereplőknek akkor is volt minimum két fülük, felnőtt korukra négy bölcsességfoguk nőtt, s a hormonjaik is ugyanúgy működtek, mint a mai homosapiensnek, vagyis hát: ők is szerettek, gyűlöltek, csaltak megcsalattak, éltek, haltak egymás.

Nos Horváth, azt hiszem, ennyit akar mondani, s ez nem is kevés.

Jeles történelmünk mondja valahol, hogy a Csárdáskirá-

lyárból többet tudunk meg a monarchiáról, mint a kort kutató valamely szakembertől. Tisztességes „krónikáséneket” hallottunk, láttunk a szegedi kisszínházban is, zenés táncos történelmi parabolát, olyat, melyet a személyesség hitelesít. (koreográfia: Bóbis László, zenei vezető: Kovács Gábor, vezényelt: Hevesi András). Nagy ínség van ebben a műfajban, már csak ezért is üdvözlönnünk kell a vállalkozást.

Szóval: Csaó Bambínó!

Engedd el magad! - sugallja az előadás.

Nem kell olyan komolyan venni a múltat, csak egy kicsit hal-
tunk bele.

4.

Orgon és a többiek

„Minél aktuálisabb egy darab, annál kevésbé kell a színpadra állításakor napi politikai aktualitásokra törekedni.” nyilatkozta a sajtónak Hargitai Iván, a kisszínházi Tartuffe bemutató előtt. Igaza van a rendezőnek, Molière örökbecsű műve mindig aktuális.

Mert hát melyik társadalomban nincsenek alszentek, becsapottak, kis és nagytűl szélhámosok, hiszékenyek, számítók, bordást elkövetők, egzisztenciájukat veszítők, felkapaszkodók, hatalmaskodók, vagy kétszínű szemforgatók. Melyik társadalomban nincs ember és ember között, hatalommal bíró és mások hatalmát elszenvető csoportok között ellentét, esetleg morális értelemben különbség.

A kisszínházi előadásban Orgon hajlékában sajátos nagypolgári ízlés uralkodik, a huszonegyedik századi posztmodern villa falfülkéjében aranyozott egzotikus istenszobor (?) üldögél, a szemközti falra hieroglifára emlékeztető képet akasztottak. E miliőben a túlbuzgó keresztény vendég, Tartuffe szobájának bejáratát egy méretes feszülettel jelölte meg a díszlettervező (Horgas Péter).

Vizuális alaphelyzet? A néző úgy tudja Molière egyetlen sorával sem állítja ebben a művében, hogy a konfliktusok valamilyen kulturális különbségekből fakadnának? Vagy éppen a kultúrák jótékony kapcsolódásáról szól a díszlet? Vajon milyen is lehet majd ebben az előadásban Orgon és Tartuffe? És főleg milyen a viszonyuk egymáshoz Ezt latolgatja a színpadképet fűrkésző felnőtt néző (kinek már többféle Tartuffe-öt is volt alkalma látni). A fiatal, aki a kötelező olvasmányt jött közelebből megismerni, inkább a cselekményt várja, az irodalom órán alszentnek, betolakodónak emlegetett Tartuffe-öt, a megtévesztő alszentet, aki fondorlataival majdnem romba dönti Orgon, a derék polgár házat és családját.

A címszereplő sokáig nem lép színre Molière emblematisz darabjában. Már mindent elverseltek róla a szereplők (jelen esetben Vas István veretes fordítása), mikor Tartuffe megjelenik

szenteskedő álarcában. Addigra már tudjuk, a házban, ahol vendégeskedik, igen sok a bújtatott feszültség a család tagjai között. Elég nagy a kavar vendég nélkül is, hát még mikor Tartuffe oda-költözik. Orgon hívja meg a vallásosságáról, erkölcsösségéről híres, elszegényedett fiatalembert, mondván legyen példaképe a családnak. Bizarra helyzet. Főként azért, mert a vendéget Orgonon kívül mindenki utálja (megérik rajta a hazugság és képmutatás szagát), a ház urának azonban láthatóan minden gondolata Tartuffe körül forog. Mariane lányát neki szánja feleségül, egy gyenge pillanatában, megharagudván övéire még a házat is ráírta a bigott vendécre, sőt egykori „politikai” botlásának bizonyítékait is rábízta. A magát mindig jó színben feltűntető címszereplőnek Orgon teljesen kiszolgáltatja magát, míg ki nem derül számára, hogy kegyeltje kész őt mindenéből kifosztani, feleségét elszeretni, házából kitűrni, valamint az udvarnál felségárgulással megvádolni.

A művet, mint tudjuk, Molière mester a Napkirály uralkodása idején írta, (egyházi körökben nagy felháborodást kelte vele) s melynek happy endje végül is afféle afféle deus ex rex lett: a király egy huszárvagással megbocsátja Orgon botlását és végül Tartuffe-öt viszik el bilincsbe verve, mert kiderül róla, hogy évek óta körözött szélhámos.

Olyan történet ez, mely ma is korszerű lehet. Ám annyira talán mégsem, hogy napi aktualitások közlésére használódjék. A szegedi előadásban a nézőnek olyan érzése támad: a rendező –fent említett nyilatkozata ellenére- mintha azért helyezné korszerű környezetbe a cselekményt, hogy a darab végén minél nagyobbat durranhasson a megtalált magnókazetta (ezen vannak a titkos információk, melyek Orgonra nézve terhelőek lehetnek). Nem lenne akkora a gond az áthallással, ha ez a poén a darab többi jelenetéhez, üzenetéhez is szervesen kapcsolódna. Mert van ugyan még néhány jelenkori rekvizitum a színpadon (például egy plazma tv), az öltö-zékek (tervező: Nagy Fruzsina) is a jelen időre utalnak. De, míg

SZÍNHÁZ

a jelmezek (Valér Krisztus-fejes és Che Guevarás pólója, Mariane szögecselt rocker öltözéke, Dorine marketing menedzserkosztümje stb.), a mondanivaló és a karakterek korszerűségét erősítik, addig a cselekmény kimenetelét elődöntő magnókazetta itt az előadás egyik aktuálpolitikai főszereplőjévé lesz. Ezzel a direktívával a rendező a mondanivalót a morális kérdések mélyrétegéből a fecsegő felszín gondolati terébe helyezi át. Innentől a veszélyes ideológiák szimbólumai is konkrét politikai emblémává silányulnak (Tartuffe nyakára tetovált Krisztuskereszt, a kilakoltató brigád egyen-kitűzője). Kár.

Amúgy pedig kérdés: a néző (főként az ifjú néző) vajon azért megy e színházba, hogy ott azt fürkészsze: hova, milyen-félségjelekkel megjelölt táborhoz tartozzon (vagy ne tartozzon)?

S vajon a színházművészet segítségével kell e válaszokat keresnie tévéhíradókban feltett kérdésekre? Nem lehet, hogy, jobban érdeklik a nézőt a szélesebb mezőt befogó értékek: milyen is az ember valójában? Milyen ő maga? Magára ismer-e az előadás láttán? Hasonlít-e kísértetiesen, mondjuk Tartuffe-höz, vagy Orgonhoz?

Az önismeret művészetéhez jól jönne a tükör mostanában. Meg a szellemi mankó a morális sántaság leküzdéséhez. Az iránytű: eljutni vele a másik emberhez. Egymáshoz.

Tudjuk: a drámák igazi üzenete az emberi viszonyokban, az ellentetekben, a vonzódásokban és taszításokban, a személyes nyilatkozásokban, s főként a jellemek működésében van-élvejtve. A mondanivalót a szereplők, (jobb esetben karakterek) egymás felé fordulása, szándékainak kinyilvánítása, az érzelmi és a gondolati reakciók tudják legjobban kifejezni.

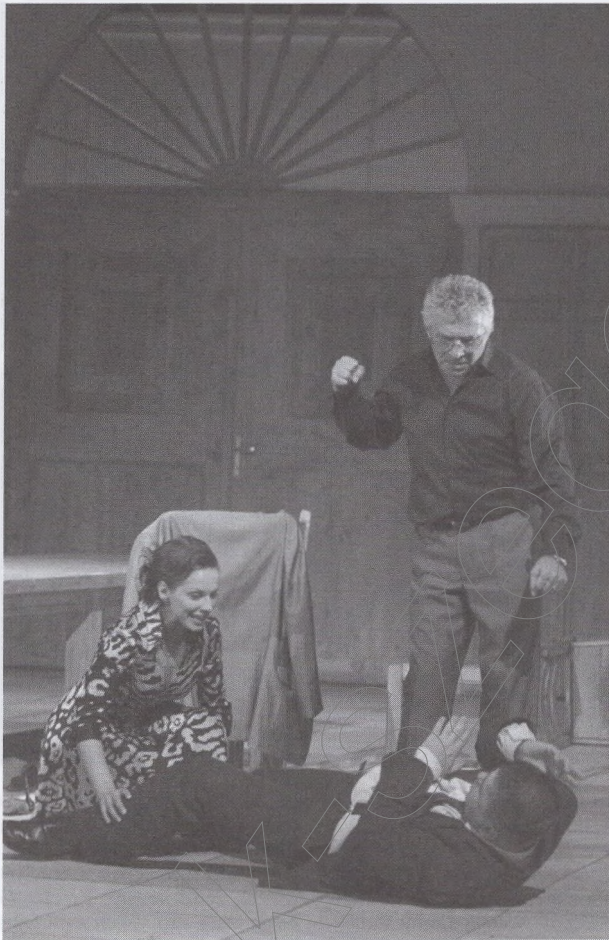
Ezzel sajnos adós maradt ez az előadás.

A más darabokban kiegyenlítően játszó színészek itt mintha már az előadás egyharmadánál befáradtak volna a „szövegelésbe”. Alig van közülük egymáshoz, mindenki a maga monológját mondja, ki hadarva, ki ágálva, ki mechanikus kántálással. A néző érzése az, hogy a szereplők „szerepzavarral” küzdenek, kínlódnak, mert nem tudják, hol vannak, mi a dolguk, mi történik velük. Azért vélhetjük, hogy ez műértelmezési, vagy színészvezetési probléma következménye, mert láthatóan minden színész előkapja a maga automatizmusát, „modorát, amit máskor, más szerepben is felvilant ugyan néha, de csak egy-egy leszálló „kizökkent” pillanatában.

Nem könnyű feladat persze a darab nyelvezetével megküzdeni. Ha a rendező a mai mindennapok, vagyis az aktuális felszín tartalmait is keresi, akkor még zavaróbb lehet a „vivőanyag” veretessége. Parti Nagy Lajos Tartuffe magyarítását elolvasva bebizonyosodik:

az aktualizálás egyik legjobb formája a nyelv jelenkorra való transzponálása. Hiszen hiába is tagadjuk (a könyvkiadók és a nyelvészek is elismerik), a több évtizeddel ezelőtt fordított remekművek nyelvezete (minden tisztelet persze a szeniális Vas Istvánnak) a mai pörgő világunkban, nehezen tud örökérvényű tartalmakat jól közvetíteni.

Pásztor Erzsébet (Pernellné), aki mindent tud a szakmáról, s aki a szerepekben való lubickolás páratlan művésze (s kinek megjelenésével biztatóan indul ez az előadás is), akitől megszoktuk a gyönyörű beszédet, most túlhangsúlyoz minden szót, talán, hogy maga is jól értse, miről is kell beszélnie? Janik László (Cléante) rendre nyeglén hadarja el a szerző legfontosabb üzeneteit, mintha azok a rendező sem tartaná annyira fontosnak (?). Pedig a szabad gondolkodás szentenciái igen csak aktuálisak (még jó, hogy láttuk Janikot mondjuk a Reviczky remek főszerkesztőjeként, a rendező szintén Hargitai!). Cseh Zsuzsa (Mariane) egy rocker

ruhába öltöztetett Barbý baba figuráját kénytelen előkotorni valamelyik emlék-rekeszéből, nyilván, mert nem játszhatja el az apjának is szót fogadni akaró, az extravaganciát, de a fülíg szerelmet is vállalni tudó tincdzsért. E komplex magatartás pedig, bármily furcsa, a mai ifjú lányokra éppúgy jellemző, mint a háromszáz évvel ezelőttiükére (a szüfrazsettséget, és a szerelmet egyszerre vagyó nő kettősségét milyen jól tudta hozni a művész Emmaként a Reviczkyben). Pataki Ferenc Valérjára alig emlékszik a néző, mert figyelmét elterelik az egyébként nagyon is „elgondolkodtató” jelmezek. (Pedig Pataki nem olyan színész, akinek a jelmezére szoktunk csupán emlékezni egy előadás után). Szilágyi Annamária (Dorine) a l'art pour l'art fortisszimót húzza elő eszköztárából, mindent kiabálva közöl mindenkivel, bár ez a „modor” az elegáns vonalú, sötét hostessz kosztümjéhez nem nagyon passzol (mennyivel jobb volt e hangos nagyszájúság mondjuk a Dollárpapában). Márkus Judit (Elmira) sem tudja, kacérnak kellene e lennie, vagy férjéhez hűséges mostoha anyának. (Mondjam, hogy szexis táncosnóként, majd a nyomorban élő Reviczky társaként, milyen érzékenyen és sokrétűen tudott

nő lenni?). Harsányi Attila (Damis), aki egyik legértékesebb tagja a prózai társulatnak, most is legfeljebb szenvedélyességét tudja elővenni színészi túlélési csomagjából. (Milyen remek volt néhány éve a Falstaffban!). Megyeri Zoltántól pedig, kitől az álszent, megtévesztő, a jó embert megjáró, majd az álcárcat nagyon is levető főszerepet várjuk, egy durcás, nagyra nőtt fiúbaba figuráját kapjuk. (A Beszélő fejekben ez - durca nélkül is - kiváló volt!)

Az előadás legjobb pillanatait a kilakoltatók hozzák (kiváló alkalom ez a csoportos szereplésre a Katedrás színinövendékeknek). Mellbevágó a jelenet, Orgon és a néző is megdöbben, mikor a fekete kosztümös végrehajtók megjelennek, s módszeresen elkezdik kirámolni a házat. Kár, hogy e jelenetnek a végjátékban egyetlen parádésan komikus pandanja sem született. Helyzetkomikumok garmadáját kínálja tálcán a mű (ott van, mondjuk a klasszikus asztal alá bújós jelenet), ezekből itt egy sem tudott igazán átütő lenni.

Az előadáson láthatóan egyetlen színész érzi jól magát szerepében, ez Székelyi József. (A néző nem is érti, a nagyra nőtt vákuumban, hogyan tud egy színész ilyen jó alakítást nyújtani?) Minden gesztusa, mozdulata helyén van (néhány túl pantomímelt pillanatot kivéve), nála minden arról szól, amiről kell. Olyan Orgon az övé, aki függ, tapad, kapaszkodik Tartuffe-be, a példaképbe, mint valamiféle utolsó szalmaszálba, ami még megmenetheti őt valamilyen titkos szorongásától. Van mitől szorongania, hiszen családi élete konfliktusoktól hangos, nem tudja szereti-e még egyáltalán valaki az övé közül, a cseléd is úgy beszél vele, mint a kutyával. És a múltja sem tiszta, félhet valami magasabbról jövő lelepleztéstől is. Ez mind-mind kiderül Székelyi kiváló alakításából, aki példát mutathat beszédtechnikából néhány kollégájának, mert leghalkabb suttyósa is remekül átjön a riváldán.

Orgon tehát a főszereplője ennek a Tartuffe-nek.

Ez egyáltalán nem baj, hisz nagyon fontos a néző számára, hogy szembesüljön a „helyes irányba” kapaszkodó, az i konfliktusoktól elmagányosodó ember érzelmi, identitásbeli problémáival. Maga is hasonlókkal küzd. Az azonban elgondolkodtatja a produkciót szakmailag is vizsgálható nézőt: vajon miért marad ennyire egyedül a színpadon egy színész a maga játékaival? Vajon miért lett ebből az előadásból, amolyan több szereplővel „illusztrált” monodrámá? Mitől, hogy itt a társulatnak csak az árnyéka van jelen?

Miféle színházi Tartuffe-titkok húzódnak a jelenség mögött?

Pacsika Emilia

Sajtóházi legendárium

Bocskay Kató házassága

Azt kérde a szegedi múzeum főrestaurátora, Szabó Tamás, hol írtam én arról, hogy a nemrég elhagyott sajtóház, a Vajda-palota (Stefánia 10.) Albrecht főherceg feleségéé, Bocskay Katóé volt...

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal ugyanis a házat följújtató tulajdonos, a Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészségének gazdasági főigazgatósága megbízásából az esetleg lappangó falfestmények, -díszítések megmentése végett megkérte Szabó Tamás restaurátorművészt az épületfalak szondázó kutatására. A följújtással megbízott szolnoki Tervező és Innovációs Mérnöki Iroda, a Premiterv Kft. hatástanulmányában hivatkoznak rám és állításomra.

Nem emlékeztem, s most sem tudom, bár kerestem régebbi írásaim között. De megtaláltam néhány cédulát, amelyek segítenek eligazodni az egyébként valóban érdekes ügyben. Mint érdekesség a háttér mindenképpen följegyezésre méltó.

Ott kezdődött, hogy a Délmagyarország 1938. április 13-i száma megírta a szóbeszédet: Bocskay Kató, a fiatal szegedi tanító kisasszony Albrecht főherceg felesége lesz. A *kismarjai* előnévvel ellátott Bocskay Katóról annyit mondott, hogy Szegeden végezte iskoláit, s tanítói oklevél birtokában sokáig állástalan volt. Beiratkozott ugyan a tanárképző főiskolára, de félbehagyta. Végül egy Debrecen környéki, Hortobágy melléki faluban kapott állást. A pletyka szerint Albrecht főherceg egy-két éve a Hortobágyra járt vadkacsára vadászni, s így ismerte meg a szép fiatal tanítónőt. Apró Ferenc úgy tudja, hogy a lány bátyja gépkocsivezetőként vitte vadászni a főherceget; innen az ismeretség. Bocskay Katót hamarosan a fővárosba helyezték, és szolgálatételre berendelték a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba.

A Délmagyarország másnap, 14-én már hitelesen közölte, hogy Albrecht főherceg házassági szándékát bejelentette

Horthy Miklós kormányzónak. Az nem derül ki, miért volt erre szükség, de mindenesetre a hír ezzel hivatalossá vált. Ez a közlemény Bocskay Kató nemesi előnevét *felsőbányainak* írta. Ez akkoriban nem volt jelentéktelen mellékkörülmény. Mert bár a főherceg házassága így is *rangon aluli* lett, a nemesi származás enyhített az arisztokrácia részéről várható elítélés mértékén. Állítólag Albrecht jó pénzen kutatókat fogadott, hogy költséget, fáradságot és adatokat nem kimélve bizonyítsák a szegedi vízmű gépészenek, Bocskay Bélának (1869–1932) és az erdélyi fejedelemnek legalább oldalági rokonságát.

Albrecht főhercegnek már nem ez volt az első házassága, s azaz érdekes, hogy már az első is rangon aluli volt.

Albrecht a Habsburg-család tescheni ágából származott. 1897. július 24-én született Alsó-Ausztriában, Weilburg bei Badenban. Teljes neve Habsburg-szokás szerint kegyetlenül hosszú: Albrecht Ferenc József Károly Frigyes György Hubert Mária.

Első feleségét a szabadkai születésű Lelbach Irén Dórát (1897–1985), Lelbach János és Skultéty Ilma lányát, Brightonban vette el 1930. augusztus 16-án. Ilyen nevű város a világtalasz szerint van Angliában, az Egyesült Államokban, Coloradóban és Trinidadben. Akármelyik volt az esküvő színhelye, meglehetősen különc megoldás lehetett.

Házasságuk gyermektelen maradt, és nem tartott soká: 1937. június 1-jén kimondták a válást. Lelbach Irén Bécsben hunyt el 1985. december 1-jén, és a budakeszi temetőben temették el 27-én. Miért ott? Amikor ezt az adatot Gudenus János József hatalmas mennyiségű adatot fölhalmozó művében (*A magyarországi főnemesség 20. századi genealógiája*. 1. k. 1990. 493–494.) fölfedeztem, leestem a tantusz. Kevéssel halála előtt meglátogattam budakeszi házában (Petőfi u. 18.) Mezei Mária színművésznőt. Oxigénpalackhoz kötve élt

már akkor, nála jóval fiatalabb férjének, Lelbach Jánosnak szerető gondozásában. A Magyar Nemzet gyászjelentése szerint Lelbach János (1930–2007) 77 éves korában a napokban: január 19-én hunyt el. 26-án búcsúztatták el – a budakeszi temetőben. Róla írta Mezei Mária:

„A bácska Lelbach család legfiatalabb sarját Pásztornak nevezte el, mert mindig minden védtegen állatot hazahordott – a rókát is. Tízéves, amikor a Hungária Szállóban reggel rátörök az ajtót, és az ágyára kirakott képeimre borulva találják. Tízennyolc éves, mikor leszólit a villamoson, és én életemben először keztem nyújtok a riasztóan fiatal, nyurga fiúnak. Hét évig, mint egy hűséges szép nagy kutya kísért [...] Háromévi próbáházasság után a pasareti református templomban dr. Jóó Sándor összeeskötött vele szegényel. 1958. III. 8-án. Hála legyen érte az Istennek!” (*Vallomástörédekek*, 1981. 118.)

Nem kell hozzá nagy merészség, hogy következtethessem: Lelbach János Albrecht főherceg első feleségének öccse, tehát Albrecht sógora lehetett.

Az nem derül ki, ez a házasság egyházi házasság volt-e egyszersmind. Abból, hogy a másodikat magas egyházi méltóság előtt kötötték, kénytelen vagyok arra következtetni, hogy nem, hiszen a katolikus kánonjog még főhercegek számára is szigorú. Ha az első egyházi házasság lett volna, a második nem lehetett volna az.

Április 15-én a Délmagyarország jeles publicistája, Juhász Gyula és József Attila barátja, Magyar László *Fenséges asszony* címmel színes cikkben méltatta az eseményt. A mesékben és a filmekben van ilyen, írta. „Bocskay Katónak – úgymond – hálások lehetünk kicsit valamennyien, hiszen ő a bizonyosság, hogy nincsenek megvalósíthatatlan álmok, elérhetetlen meseországok.” Április 17-én heti pletykarovatában (*En is csak ballottam*) név nélkül, minden bizonnyal a lap másik kitűnő munkatársa, Vér György arról számolt be, hogy Bocskay Kató legutóljára ősszel járt Szegeden. A Hungária Szállóban (a régi Kassban) bordóbarsony estélyi ruhájában nagy föltűnést keltett. Hatalmas fekete luxusautóját napokon át lehetett látni Szeged utcáin. Akkor még szenzációszámba ment egy-egy ilyen gépkocsi. Korábban, írta a riportert, Katónak vajsárga sportkocsija volt. Gondolom, nem sokkal korábban; csak mióta Albrecht udvarolt neki...

Április 20-án a szegedi napilap már tudta, mikor lesz az esküvő, ki esketi a párt, és kik lesznek a tanúk. Pannonhalmán Kelemen Krizosztom/bencés főpát adja őket össze. Albrecht tanúja Perényi Zsigmond koronaőr és Khuen-Héderváry Károly felsőházi tag, Katóé Hóman Bálint kultuszminiszter.

Április 21-én arról tudósít az újság, hogy Bocskay Kató Szegeden járt. Mint utóbb, 26-án, kiderült, nagypénteken, azaz 15-én, édesapja sírját látogatta meg. Fölkereste Bakó László református lelképásztort, és másfél óráig elbeszélgetett vele. Bocskay Kató református volt, főiskolás korában a Bethlen Gábor Kör lelkes tagja. Rendezvényeiken szavalt is. Elterjedt, hogy a házasság kedvéért elhagyja hitét és katolizál. Ezt cáfolta az újságírónak adott nyilatkozatában Bakó László: a főherceg nem kívánja, hogy ifjú neje a vallását megváltoztassa, s bár az esküvő a katolikus szertartás szerint lesz, ő hű marad hitbéli meggyőződéséhez.

Május 1-jén azt adta híruól a Délmagyarország, hogy Kató meghívta két szegedi barátját az esküvőjére. Sajnos, nem derül ki, kiket.

Május 8-án már az előző napon lezajlott polgári esküvőről tudósított a lap *Bocskay Kató – főhercegné* címmel. Az ünnepélyes házasságkötés a főherceg Esterházy (ma Bródy Sándor) utcai palotájában zajlott le. Oda szállt ki a főváros polgármestere, Szendy Károly, és adta össze a feleket Ugron Gábor ny. belügyminiszter és Khuen-Héderváry Károly főrendiházi tag tanúskodásával. Kató szürke délutáni ruhát, Albrecht huszár őrnagyi egyenruhát viselt. (A főherceg utolsó rendfokozata ezredes volt.)

A *fényes* egyházi esküvőt, ahogyan tervezték, május 9-én a pannonhalmi főpátság templomában tartották, hercegek, grófok, arisztokraták jelenlétében. Teleki Pál volt a násznagy, Perényi Zsigmond és Khuen-Héderváry a tanúk. A főherceg Mátyás korabeli díszmagyart viselt, nyakában az Aranygyapjas Rend. Bevonuláskor, orgonazúgás közepett, ők mentek elől. „Négy lépéssel utánuk jött a menyasszony hófehér selyem, aranyhímzésű ruhában. Fejéről a barokk diadém, alul halasi csipkéből készült menyasszonyi fátyol omlott alá. A vállán magyaros mente díszlett fehér rókaprémmezéssel.”

Május 10-én az arisztokrácia nevében Hunyady József gróf nyilatkozatban határozta el magát a főhercegi *mesalliance*-től, mondván, hogy ezzel Albrecht kirekesztette magát a Habsburg-családból, és elveszítette címeit. A Délmagyarország 13-án közölte a főherceg visszautasító válaszát. „Öfensége házassága ellenére is tagja marad a Habsburg-Lotharingiai családnak, és címeit továbbra is viseli.”

Utolsó hírlapi adalékom a szegedi lap szeptember 10-i számából való. Arról tudósított, hogy a főhercegi pár az előző napon Szegeden járt. Föltűnést keltett a későbbi sajtóház előtt egész nap parkoló világosszürke autójuk. „Itt lakik a ház földszintjén Albrecht főherceg feleségének, Bocskay Katalinnak rokonsága.” Itt lakott özvegy édesanyja és testvérnénje, Szepess Mihályné.

Adataimból nem derül ki, kié volt ekkor a ház. Ozsváthné Csegezi Mónika a *Csongrád megye építészeti emlékei* (2000) című gyűjteményben írta meg az 1910-ben Spiegel Frigyes és Márkus Géza tervei alapján épült Vajda-palota vázlatos történetét. 1926-ban a Szegedi Lloyd Társulat vette meg, és klubnak, kaszinónak, könyvtárnak rendezte be. 1945 után a Nemzeti Parasztpárt, az 50-es évektől a Magyar Dolgozók Pártja Nagyszegedi Bizottságának székháza, 1956 után pedig a Délmagyarország szerkesztősége, majd több más szerkesztőség, könyvkiadói kirendeltség, MTI ide költöztetésével sajtóház lett. A Délmagyarország 2006. június 6-án költözött innen el új, modern palotájába, a Szabadkai út 20. sz. alá.

Csak szájhagyományból tudom, hogy a házat Albrecht – nászajándékul? – megvette Bocskay Katónak, ő pedig használatra és jövedelemszerzésre családjának engedte át. Ennek a telekkönyvben volna bizonyítéka. Erre azonban csekély a remény: a régi telekkönyvi iratok több pincében, víz alatt vannak...

Ami Bocskay Kató ezután életereletét illeti, keveset tudunk róla. A Délmagyarország 1941. április 24-i száma adott hírt édesanyjának, „Albrecht főherceg anyósának”, özvegy Bocskay Béláné Farkas Eszternek (1880–1941) két nappal előbbi elhunytáról.

A *Magyar életrajzi lexikon* (1981) a főherceg dicstelen politikai szerepléséről, legitimista, majd szélsőjobboldali tevékenységéről számolt be. Az újvidéki vérengzés irányítói 1942-ben az ő birtokáról és közreműködésével szöktek Hitler védőszárnyai alá, Németországba. A jobboldali Magyar Megújulás Pártjának 1943-ban ő lett a kormányzójelöltje. 1945-ben Nyugaton maradt, majd kivándorolt a nyilasok menedékhelyére, Argentínába.

Állhatatlan természetű volt. Bár második házasságából még Budapesten két lánya született (Sarolta Izabella Mária Krisztina Eszter Katalin Pia 1940-ben; Ildikó Katalin Izabella Henriette Alice Mária 1942-ben) 1951-ben a mexikói Maralesban elvált Bocskay Katótól. Amikor Gudenus János József könyvének adatait gyűjtötte, Bocskay Kató San Franciscóban élt. Mivel Szelevényben (Jász-Nagykun-Szolnok vm.) 1909. november 1-jén született, azóta nyilván elhunyt.

Albrecht harmadszor is megházasodott. Buenos Airesben bizonyos Strauss Lydiát vette el. Róla Gudenus sem tudott többet. Albrecht ott halt meg 1955. július 23-án. Állítólag Gömbös Gyula őt akarta magyar királynak...

Péter László

Médiakapcsolatok és a média bulvárosodása

Szegeden (is)

1. Bevezetés

Magyarországon a rendszerváltást követően megváltozott a sajtópiac; megjelentek és elterjedtek a bulvár médiumok. Dolgozatomban különböző típusú szervezetek sajtókapcsolat-tartási szakembereinek megkérdezése alapján megpróbálom feltérképezni a sajtókapcsolat-tartás eszközeit, stratégiáit.

Alapfeltevésem szerint, a bulvár megjelenése és népszerűsége a szervezetek, cégek sajtókapcsolat-tartási eszközeit is megváltoztatta.

Ehhez dolgozatomban először a sajtókapcsolat-tartás fontosságát írom le, majd az általam megkérdezett szervezetek és újságírók adatai alapján megvizsgálom a hazánkban alkalmazott sajtókapcsolat-tartási eszközöket, hogy utána ehhez viszonyítsam a sajtó változásának hatását ezekre. Mivel egyre nehezebb bekerülni a sajtóba, a szervezetek a hirdetési szerződésekkel próbálnak nyomást gyakorolni a sajtóorgánumokra. Azt is feltételeztem, hogy a média visszaél a hatalmával; az újságíró az utolsó szó, így a helyreigazítás csak gesztus, gyakorlati jelentőséggel nem bír. A sajtó változásának hatására, feltételezésem szerint, a szervezetek igyekeznek üzeneteiket leegyszerűsíteni és látványossá tenni, hogy bekerülhessenek a médiába. Azt is feltételezem, hogy a sajtótájékoztató szerepe megváltozott, jelentősége a személyes találkozás lehetősége miatt van, nem pedig az üzenetek vagy információ közvetítésében. Feltételezésem szerint a pr-cikk nem alkalmas arra, a pr alapvető feladatának, a bizalom építésének és fenntartásának elérésére, mert az olvasók nem hisznek neki.

Külön fejezetben próbálom meghatározni a bulvárosodás jelentését és magyarországi jellemzőit. Minthogy a hazai bulvár sajtó, illetve a minőségi újságírás aktuális változásait még nem mérték fel, így ebben a részben az általam megkérdezett újságírók tapasztalataira hagyatkozom.

Végül, az általános sajtókapcsolat-tartási eszközök és a sajtó változásának tükrében arra keresem a választ, hogyan változtak a sajtókapcsolat-tartás eszközei, illetve azt is vizsgálom, hogy a sajtó változásának hatására a szervezeteknek nehezebb-e a pozitív üzeneteket átadni, kell-e az értékes témákat tuszkolni ahhoz, hogy nyilvánosságot kapjanak.

2. A sajtókapcsolatok jelentősége a PR-munkában

Bernays szerint a Public Relations tevékenység a közvélemény tájékoztatását, a közvélemény meggyőzését és törekvést jelent az intézmény és a közvélemény, illetve az intézmény és a közvélemény közötti magatartás koordinálására azért, hogy a szervezet programjait hozzáigazítsa társadalmi környezetéhez, és közvetítse azokat a társadalom felé (idézi: Barát 2000, 6.). Bernays meghatározása is mutatja, hogy a PR-munka egyik kulcsfogalma a közvélemény, illetve a nyilvánosság.

Olyannyira, hogy „a megkommunikációs eszközök aránytalanul és indokolatlanul nagy teret nyertek a (hazai) PR-gyakorlatban” (Sándor 1999, 127). A nyilvánosságunk ugyanis egyre nagyobb hatalmat tulajdonít a közvélemény is, és a szakma is – a közvélemény szeretete omnipotens, a negyedik hatalmi ágként emlegetett sajtó pedig a hozzá vezető út.

Tény, hogy a sajtó könnyen elérhető, hatékony és fontos eszköz egy szervezet és annak környezete vagy közönsége közötti kommunikáció kialakításában, és a közönség szeretete és támogatása nélkül gyakorlatilag semmilyen intézmény nem tartható fenn hosszú távon. Az is egyértelmű, hogy aki nem tart működőképes kapcsolatot a sajtóval, saját közönségét hagyja figyelmen kívül (Nyárády-Szeles 2005, 102.).

A hazai sajtópiac rendszerváltás utáni változásának és a globális trendek eredményeként az információhoz való szinte korlátlan hozzáférés, és így a végtelen mennyiségű bennünket érő és érintő információözönbe belekerülni csak akkor van értelme, ha a kommunikálni kívánt üzenet valóban közérdekű. Ez lehet akár ellentétes is egy szervezet céljaival, mert számukra „a média elsődleges célja nem az információk közvetítését vagy a köz egységének megteremtése, hanem egyszerűen a figyelem felkeltése és fenntartása” (Sipos 2005, 159.) Ha ok nélkül a szervezet vagy annak üzenete folyik a csapból is, a közönség ösztönösen védekezni fog az információk ellen, így könnyen ellenézés alakulhat ki a szervezettel szemben.

A jól működő sajtókapcsolat célja, hogy a cég vagy szervezet termékével, technológiájával, szolgáltatásával vagy a szervezet celebrity személyiségeivel kapcsolatos publicitást elérje, azt pontosan időzítsen és kivitelezze, közvetetten támogassa, elősegítse az üzleti célokat. Ahhoz, hogy ezek a törekvések megvalósuljanak, arra van szükség, hogy a sajtó hitelesen közvetítse a kívánt képet a közönség felé, mert az emberek általában megbíznak a sajtó közvetítette üzenetekben. Éppen ezért értékesebb a szerkesztői hír, mint a pr-cikk – a magyar mentalitás szerint az öndicséret csakis szubjektív lehet, így nem hiteles.

Ahhoz, hogy egy szervezet a számára megfelelő képet alakítsa ki magáról a környezetében és a célközönségben, kétféle kommunikációs mód létezik: egyrészt az egycsatornás út, amikor a cég minden egyes szegmensen maga próbál kommunikálni, valamint a kétszatornás módszer, amikor egy közvetítő – a média – segítségével teszi ugyanezt. Az első módszer legfeljebb kisebb cégek esetén lehet működőképes, de mindenképpen drága, időigényes, és a közönség számára a külső forrásból érkező információ mindig objektívebbnek, így elfogadhatóbbnak tűnik, mint az, amit saját maga állít. A második esetben a sajtó, mint professzionális kommunikátor, juttatja célba a vállalat üzeneteit (Nyárády-Szeles 2005, 103.).

3. Általános sajtókapcsolat-tartási stratégiák

3.1 Adatközlő szervezetek

Dolgozatomban megpróbáltam a gazdasági élet különböző területein tevékenykedő szervezetek sajtókapcsolat-tartási stratégiáit feltérképezni, ezért a DEMÁSZ Rt, a Microsoft, a hőmezővásárhelyi önkormányzat, az SZDSZ, a szegedi rendőrség és a Sziget Kulturális Szervezőiroda sajtókapcsolat-tartási szakembereivel készítettem interjút. Olyan szervezeteket választottam, amelyek véleményem szerint, jellemzőek az egyes szférák gazdasági és kommunikációs tevékenységére szempontjából is.

A DEMÁSZ NyRt. Magyarország déli részén hétszázötvenezer ügyfél villamosenergia-ellátásáról gondoskodik. A Magyar Energia Hivatal 2006. januári felmérése szerint a DEMÁSZ az áramszolgáltató társaságok közül az összevont elégedettségi indexek alapján felültelemesítette a társasági átlagot – a DEMÁSZ a fogyasztók kedvence.

A Microsoft a személyi számítógépekre írt szoftverek legnagyobb gyártója a világon, termékportfóliója igen széles – az operációs rendszerektől és alkalmazásoktól kezdve a multimédiás eszközökig terjed. A cég profiljában kiemelt helyen áll a társadalmi szerepvállalás – az oktatás, a biztonságos informatikai környezet kialakítása és a gazdasági szerepvállalás.

A Sziget tizenhárom éve működő multikulturális esemény, Közép-Kelet Európa legnagyobb fesztiválja, amely a szervezők

elképzelései szerint minden igényt kielégítő szolgáltatásokkal rendelkezik: személyi higiéniát kielégítő szolgáltatások, posta, bank, éttermek, pubok, boltok, csomagmegőrző várja a látogatókat. 2005-ben a rendezvény körülbelül kétmilliárd forintos költségvetéssel bírt, és 385 ezer látogató vett részt rajta. A kezdetben csak a Szigetet szervező Sziget Kulturális Szervezőiroda rendezte az utóbbi években a magyarországi könnyűzenei fesztiválok legnagyobb részét.

A civil szféra tagjainak más szempontból van szükségük a folyamatos sajtójelenlétre, mint a gazdasági élet résztvevőinek, ezért tartottam fontosnak, hogy egy párttal – amelynek alapvető fontosságú a sajtóba kerülés, egy önkormányzattal – amelynek kötelessége a nyilvánosság tájékoztatása – és a rendőrség – amely a média szempontjából kiemelten fontos hírforrás, a szervezet számára viszont a sajtó inkább gátló, mint segítő eszköz – képviselőjével is beszéljek.

A sajtópiac résztvevői közül is megpróbáltam különböző stílusú, szándékú és funkciójú sajtóorgánumokat felkeresni, így az Index.hu, a HVG Online, az MTI és a Délmagyarország szerkesztőivel készítettem interjút.

Szervezet neve	Sajtókapcsolattal foglalkozó munkatársak száma	A szervezettel kapcsolatban lévő újságírók száma
DÉMÁSZ	5 fő	Körülbelül 50 kiemelt médium
Microsoft	1 fő + ügynökség	20-25 kiemelt médium, valamint összesen kb. 300 újságíró
Önkormányzat, Hódmezővásárhely	2 fő	Napi kapcsolatban 3 sajtóorgánum, ami 18-20 újságíró
Rendőrség, Szeged	3 fő	Napi kapcsolatban 35-40 médium, ami körülbelül 100 újságíró
SZDSZ	2 fő	57 médium, ami körülbelül kétszáz újságíró
Sziget	3 fő (a fesztivál ideje alatt + 6 fő)	Kb. 400-500 sajtóorgánum, ami körülbelül 1500 újságíró

1. ábra Az adatközlő szervezetek sajtókapcsolat-tartásával foglalkozó munkatársainak száma, és a szervezettel kapcsolatban álló újságírók, médiumok száma

3.2 Rendelkezésre állás

„A médiumokkal való kapcsolattartás során a legfontosabb a rendelkezésre állás. Ez az, ami ingyen és bérmentve adható számukra, és amelyből úgy gondolják, rögtön ki vannak szolgálva.” – hangsúlyozta Kecse Nagy Sándor, a DEMÁSZ Rt. kommunikációs vezetője. A DEMÁSZ egykapus rendszerben működik – ez azt jelenti, hogy minden média-érdeklődés a kommunikációs vezetőhöz fut be, ha nem őt hívják először, akkor hozzá irányítják az érdeklődőt. Ennek értelmében Kecse Nagy Sándor abban a pillanatban visszahívja az adott újságírót, bemutatkozik, kimegy a helyszínre, amennyiben ez lehetséges, és ott rögtön megpróbál jó benyomást szerezni. Névjegykártyát cserélnek, az újságíró bekerül az adatbázisba, amit a kommunikációs vezető telefonja jelent. „Ez azért nagyon fontos, mert amennyiben engem később közvetlenül hívnak, akkor rögtön tudom, hogy honnan keresnek, ki keres, ha véletlenül valamilyen elfoglaltságom van, és nem tudom felvenni a telefont, akkor az első adandó alkalommal vissza tudom hívni. Rögtön és azonnal.” – összegezte a sajtókapcsolattartás lényegét Kecse Nagy Sándor, a DEMÁSZ kommunikációs vezetője.

Valóban, az újságíró – aki munkájának természetes jellemzője, hogy éjjel-nappal, bárhol és bármikor elérhető – elvárja, hogy a szervezet sajtókapcsolat-tartóját mindig utol tudja érni. Az újságíróknak többnyire sem kedve, sem energiája, sem ideje arra, hogy a szervezet működésének egy-egy részlete után nyomozzanak – a kapcsolattartó feladata ezekkel az információkkal az újságíró rendelkezésére állni. Ha könnyen és gyorsan pontos információk állnak az újságíró rendelkezésére, akkor azokat hozza nyilvánosságra. Ha nincs ilyen információk birtokában, akkor vagy nem készíti el az anyagot, vagy „félinformációk”, hallomások alapján írja meg a hírt, a riportot. Megjelenés vagy adás után lehet javíthatni az elhangzott információkat, helyreigazítást vagy pontosítást kérni, de egyrészt a közönség általában az első információra emlékszik jobban, másrészt, a helyreigazítások nemcsak az újságíróba vetett bizalmat rendítik meg, de az is gyanús, akiről szó van. Két ellentmondásos információ azt az érzést kelti az emberekben, hogy valaki hazudott neki, és hajlamosabb azt gondolni, hogy a cég csapja be a világot, mint hogy az újságíró tévedett.

3.3 Aktív és reaktív kommunikáció

Egy szervezet két módon jelentetheti meg üzenetét a sajtóban: aktív és reaktív módon. Első esetben a szervezet az, aki valamilyen új információt akar közzétenni, ezért kapcsolatba lép a sajtóval, ami jól működő kapcsolat és valóban értékes információ esetén tájékoztatja a nyilvánosságot az adott információról. Reaktív kommunikáció esetén vagy a sajtó keresi meg a szervezetet, hogy reagáljon valamilyen eseményre, véleményre, történetre, vagy ezekkel kapcsolatban a szervezet keresi meg a sajtót, hogy reagálhasson. Tehát első esetben a szervezet generál hírt, a második esetben kívülről generálódik a hír, amire a szervezetnek válaszolnia kell, vagy válaszolni akar.

A kettő professzionális kezelése igen hasonló: mindkét esetben alaposan felkészülnek a várható spontán kérdésekre, elosztják, ki mit nyilatkozhat, mit nem.

A sajtókapcsolat-tartás a legtöbb esetben news release-ekre és sajtótájékoztatókra korlátozódik, bár a szakirodalom szerint ennél jóval bővebb a rendelkezésre álló eszközök tárháza – sajtótálalkozók: mint sajtó reggeli, ebéd, vacsora, sajtó-háttérbeszélgetés, illetve sajtóbejárás, study tour (Nyárády-Szeles2005, 140)

A sajtótálalkozók lényege, hogy a kiemelt sajtópartnernek és a szervezet közötti szakmai és személyes viszony minél szorosabb legyen. Ezek általában szűk körű beszélgetések, ahol a partneri, tehát nem alárendelt szerep érzésének megerősítése a cél. Ilyenkor a sajtó képviselőinek is alkalma nyílik arra, hogy elmondják, a közeljövőben milyen problémákkal, témákkal foglalkoznak, milyen irányvonalat követnek, illetve a szervezetnek is lehetősége van arra, hogy ilyen típusú elképzeléseit ismertesse. A háttérbeszélgetések célja szinte soha sem egy adott üzenet eljuttatása a nyilvánossághoz, gyakran éppen ellenkezőleg: a beszélgetés tartalma a legtöbb esetben nem publikus.

Ezek az alkalmakon többnyire a sajtóorgánumok vezetői, a főszerkesztők, főszerkesztő-helyettesek és a szervezet vezetője, vezetői vannak jelen. A cég ilyenkor olyan háttérinformációkat oszt meg a sajtó képviselőivel – akár üzleti titkokat is –, amelyek abban segítik az újságírókat, hogy megértsék az egyes döntések okait, a cég általános célkitűzéseit. Nagyon fontos, hogy a médiumok vezetői tisztában legyenek ezekkel a kérdésekkel. Egyrészt, ha maga a szervezet oszt meg velük bizonyos információkat, amelyeket nem szeretnének nyilvánosságra hozni, akkor a sajtó – többnyire – méltányolja ezt a gesztust, és valóban nem teszi közzé az információkat. Ha ezeket az információkat a szervezet nagy titokban tartja, és egy újságíró bukkán a nyomára, akkor viszont nagy hírértéke van az információnak, és minden bizonnyal közzéteszik a hírt. Másrészt, ha a sajtó tudatában van ezeknek a tényeknek, akkor pontosabban tudja értékelni a folyamatokat, így kisebb az esélye annak, hogy téves információkat, félremagyarázásokat tegyen közzé. Harmadrészt, az ember nem szívesen támadja hátba azt, aki megosztotta vele a titkait – ösztönösen nyitottabban fordul az ember ahhoz, aki őszinte és nyílt vele szemben.

Sajtó háttérbeszélgetésre nincs szüksége minden szervezetnek. Leginkább azoknak fontos ez, akik ideológiát vagy tudást akarnak „eladni”, átadni. Szolgáltatással vagy termékkel kereskedő cégeknek nem szükséges azt magyarázni, mi történik a cég vezetésében, sőt, az üzleti érdekekkel ellentétes lehet. Arra viszont mindenképpen alkalmasak ezek a beszélgetések, hogy a sajtóorgánumok változási folyamataival tisztában legyen a cég, így üzenetei formáját vagy tartalmát ehhez igazíthassa, ezért sikeresebben eljuttathassa a közönségre.

Az SZDSZ sajtókapcsolat-tartásának szerves részét képezik az ilyen beszélgetések. „Főleg Kunczéval szoktunk csinálni háttérbeszélgetéseket havonta vagy kéthavonta. Ennek is több fajtája van: van, amikor a reszortos újságírókat (mindenhol ki van jelölve egy ember, aki az SZDSZ-re van állítva) hívjuk meg, és akkor egy viszonylag őszinte, jó kétóras beszélgetés alatt Kuncze mindenről elmondhatja nekik, hogy mit kell tudni. Nem ezt fogjuk mondani, nem írhatjátok meg, de tudjátok, hogy mit történik, és mi zajlik a háttérben. Szokott a főszerkesztővel is félévente egyszer találkozni, amikor mi is megérdeklődünk, hogy merre tartanak, mit gondolnak, elmondjuk a mi irányvonalunk, mit akarunk, mit tervezünk, mire lenne jó, ha figyelnének” – mondta el Győri Krisztina, az SZDSZ sajtóreferense.

Ezek a találkozások arra is alkalmasak, hogy a szervezetek kommunikációs szakemberei felmérjék, melyik újságíró, melyik szerkesztő lojálisabb hozzájuk, kitől kell tartani, kitől nem, így a kommunikáció a továbbiakban pontosabban és könnyebben tervezhető.

A sajtóbejárás azt jelenti, hogy a megnyitás előtt egy üzenet, áruházat, bármilyen éppen elkészült épületet, teret megmutatnak a sajtónak. Ennek a legfontosabb előnye egy szimpla sajtótájékoztatóval szemben, hogy míg az asztal körül ülő öltönyös férfiak vizuálisan nem bírnak hírértékkel, egy szép új épület képeinek van értéke, így sokkal nagyobb az esélye annak, hogy nem csak mínuszos hírt, hanem képes anyagot érdekel az információ.

Magyar újságíró ritkán jut el study tour-ra, magyar cég pedig még annál is ritkábban rendez ilyeneket. A multinacionális cégek, az autógyárak, az IT-szektor az, ahol többször van alkalom arra, hogy egy konferenciára vagy ahhoz hasonló többnapos rendezvényre vigyék az újságírókat. Ezeknek az utaknak elvileg az a célja, hogy a szakújságíró minél alaposabban és pontosabban megismerje az adott cég eredményeit, és így pontosabb képet festhessen róla. Gyakorlatilag azonban sokkal fontosabb, hogy az ember általában hálás azért, ha utaztatják, jó szállodában lakatják, jól tartják, így sokkal jobb szívvel fordul majd a cég felé, ha ezek után hírt kap róluk, illetve egy következő study tour reményében nagyobb figyelmet fordít arra, hogy a szervezet kéréseinek eleget tegyen, pontosan adja az üzeneteit. Gyakorlatilag, olyan „korrumpálás” a study tour, mint a sajtótájékoztató, csak hosszabb és szélesebb körű.

Ezek az eszközök a személyes kapcsolat építésére és fenntartására szolgálnak. Minthogy mindezzel az újságírók is tökéletesen tisztában vannak, ezért megfelelő tartalom, információ nélkül nem elegendőek ahhoz, hogy írjanak az eseményről. Attól, hogy olasz körúttal egybekötött studytourra viszeg egy újságíró, az nem fog feltétlenül jótíri az adott termékről vagy konferenciáról, csak akkor, ha az valóban tetszett neki.

3.4 Preferált médiumok

Ha egy szervezet egy üzenetet a sajtó segítségével nyilvánosságra kíván hozni, bármennyire is az a célja, hogy lehetőleg minél biztosabban elérje a célközönségét, szelektálnia kell a sajtóorgánumokat. Egyrészt fizikailag sem lehetséges minden médiumot utolérni, másrészt költségesebb, mint hasznos.

A sajtóorgánumokat lehet szelektálni stílusuk és tartalmuk alapján, tehát hogy bulvár, mértéktartó vagy szakasajtó-e, formájuk szerint – nyomtatott, elektronikus vagy online médium – és terjesztésük, sugárzásuk alapján – helyi és regionális sajtó.

3.4.1 Kiszivárogtatás

A jó sajtókapcsolat nemcsak egy adott sajtóorgánum főszerkesztőjével jelent jó kapcsolatot, de a szervezettel foglalkozó újságírókkal is. A médium vezetőjének jóindulata is sokat számít abban, hogy mekkora terjedelemben, milyen stílusban, milyen hozzáállással foglalkozik egy sajtóorgánum a szervezettel, de ennél többet nyomon kell követni, hogy az az újságíró, aki az anyagot elkészíti, hogyan vélekedik a szervezetről. A cégek sajtókapcsolat-tartásért felelős munkatársa rendszeres, akár napi kapcsolatban is áll az újságírók egy részével, így akarva-akaratlanul is személyes kapcsolat alakul ki közöttük. Ez a kapcsolat – hogy kedveli-e az újságíró a sajtót vagy sem –, akár milyen objektív vagy jószándékú is az újságíró, meghatározó lehet.

Éppen ezért, a korrekt kapcsolat egyik kulcsfontosságú eleme, hogy a sajtókapcsolat-tartó ne kivételezzen egyik médiummal vagy újságíróval szemben. Ez az elvárás a személyes jószándék elnyerése és megtartása miatt fontos, hanem mert egy médium, vagy akár egy lapkiadóeset ellenállását is el lehet nyerni, ha egy közérdekű információt egy médium hamarabb tud meg, mint a többi. Több okból is igen rizikós a híreket kiszivárogtatása, és csak nagyon jó okkal éri meg a kockázatot; egyrészt, a közönség szinte végtelen forrásból képes végtelen mennyiségű információt beszerezni, így egy információ megértésére, megemésztésére egyre kevesebbet idő és energia jut – gyorsan jönnek, gyorsan mennek. Egyre gyorsabban cserélődnek a hírek, a botrányok lefutási ideje egyre rövidebb. A médiumok rosszallása nagyobb kárt okozhat, mint amennyi hasznót a kiszivárogtatott hír által keltett szenzáció. Másrészt, ha a megsértett sajtóorgánumok kezdenek el nyomozni a kiszivárogtatott információk alapján, akkor olyan információk is bukkánhatnak, amelyek talán soha nem kerültek volna a kezükbe, ha készen kapják a hírt.

Az összes megkérdézett szervezet képviselője hangsúlyozta, minden eszközzel azon vannak, hogy a sajtóorgánumok egyforma eséllyel jussanak hozzá az információkhoz. Ebben a technika is egyre nagyobb segítséget nyújt; néhány évvel ezelőtt a rendőrség telefonon értesítette a sajtót az eseményekről, így az utolsóként hívott fél akár fél órával később értesült az eseményről, mint az első. Ez a fél óra egy baleset esetén azt is jelenthette, hogy mire az operatőr vagy a fotóriporter a helyszínre ért, már nem volt mit rögzíteni, így nem tudták adni a hírt. Ma már a rendőrségnél is, de az SZDSZ sajtóosztályán is körsms küldésére alkalmas telefont használnak, így legkésőbb öt perccel minden adatbázisban lévő újságíró értesíthető.

3.4.2 Elektronikus vagy nyomtatott sajtó

Feltevésük szerint, azt, hogy a szervezetek megkülönböztetik a nyomtatott és elektronikus sajtót ez utóbbi javára, a szakirodalommal ellentétben nem támasztották alá a megkérdézett szakemberek.

Dilenschneider és Forrestal véleménye szerint ugyanis a pr szakma élesen megkülönbözteti a média ezen két típusát, mert gyakorlatilag mindenben különböznek. A gyakorlott pr-szakember ezeket a különbségeket előnyére fordítja, és inkább lehetőségnek tekinti az eltéréseket, semmint akadálnak (Dilenschneider – Forrestal 1990, 105).

Az általam megkérdezett szervezetek képviselői azonban a sajtóorgánumokat nem különböztetik meg ebben a tekintetben. A cégek hozzáállását a kérdéshez jól tükrözi Győri Krisztina, az SZDSZ sajtóreferensének véleménye: „Mi nagyjából ugyanúgy kezeljük az elektronikus és a nyomtatott médiát. Hogy mennyivel gyorsabban jön le az anyag, és hogy milyen eredménnyel, az természetesen más kérdés. Az elektronikus sajtó azonnal reagál, a nyomtatott csak másnap, de minden hírt ugyanúgy adunk mindenkinek.”

Az online hírolvasás és a szélesávú internet terjedésével a sajtóorgánumok igényei is egyre hasonlóbbak, minthogy az online médiumok erőssége nemcsak az azonnaliságban van, hanem a gyakorlatilag végtelen felület is – ami helyt ad szövegnek, képnek, és egyre több esetben mozgóképnek is.

3.4.3 Országos és helyi sajtó

Az általam megkérdezett szervezetek eltérően kommunikálnak az országos és a helyi médiumokkal, illetve azokon keresztül. Általában elmondható, hogy a szervezetek számára a helyi, illetve a szaklapok a kiemelten fontos közvetítő, az országos médiával ritkább és felületesebb kapcsolat. A vidéki szervezetek számára nagyobb a különbség az országos és a helyi médiumokkal való sajtókapcsolattartás között; a fővárosi szervezetek számára az országos sajtó is némiképp helyi, mivel az országos magyar médiumok mind budapesti székhelyűek. Minthogy a hírérték egyik meghatározója a földrajzi távolság, vagy inkább közelség, így az országos médiumok számára is nagyobb jelentőséggel bírnak a budapesti hírek, mint a távolabbiak. Másrészt, ezek a sajtóorgánumok vidéki tudósítói rendszerrel dolgoznak – egy megyében egy-két tudósítójuk van, így kapacitásuk sincs ugyanakkora energiával foglalkozni a vidéki ügyekkel, mint a fővárosiakkal. Harmadrészt, az országos print média olvasóinak jelentős része fővárosi, így őket próbálja kiszolgálni a lap. Nem mellesleg, azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a vidékieket jobban érdeklik a fővárosi ügyek, mint fordítva – így ilyen híreket hozni valamivel biztonságosabb, mint vidékieket.

Az általam megkérdezett szervezetek közül a Microsoft az, amelyik a legkevésbé foglalkozik sem a helyi, sem a vidéki sajtóval, gyakorlatilag egyáltalán nem tartanak vele kapcsolatot, fókuszuk az országos média. Mivel a cég rendkívül széles termékportfólióval rendelkezik, így számukra gyakorlatilag szinte minden ember valamelyik célcsoportjuk potenciális tagja – „Gyakorlatilag mindenkinek kommunikálunk, a diáktól kezdve, akiket a játékok, a kutyák, a vicces egerek érdekelnek, az IT Pro rendszergazda-fejlesztőig, vagy a középvezetők vezetőinek, akiknek vállalatirányítási rendszereket kínálunk. Nagyon sok az információ, és egyre kevesebb ideje van mindenkinek, tehát nagyon kell küzdeni azért, hogy megjelenjen, és azért is, hogy aztán azt el is olvassák. Nem vagyok meggyőződve, hogy a sok IT lapot olvassák, a napi híreket pedig ebben a szférában mindenki online nézi.” – mondta Szűcs Julianna, a Microsoft sajtóreferense.

A DÉMÁSZ, mint regionális szolgáltató mind a helyi, mind az országos sajtóorgánumokkal tart kapcsolatot, de az első helyen a helyi lapok, tévék és rádiók állnak. Teljesen más a kommunikáció az országos és a regionális vagy helyi médiumok között, mert más típusú problémák érdeklítik őket, és mással lehet felkelteni az érdeklődésüket. Ha a szervezet akar hírt generálni, és azt szeretné, hogy a célközönséghez az az információ, az az üzenet jusson el, akkor, ha ezt országos médiában teszi, óriási a meddőszórás. Ha a Népszabadságban vásárol a cég egy hirdetést vagy egy pr-cikket, az olyanokhoz is el fog jutni, akikre ez az üzenet nem is tartozik. Ha valamelyik olyan országos lapnak van dél-magyarországi, dél-alföldi mutációja, akkor érdemesebb ott megjelentetni az anyagot, mert biztosabban éri el ugyanazt, vagy szélesebb közönséget. A megyei napilapokat többen olvassák a szervezet ügyfelei közül – így a DÉMÁSZ-nak azt kell megversenyeztetni, hogy vagy a Népszabadságban olvassák, és ahhoz a szűk Népszabadság-olvasó táborhoz jut el, de csak egyszer kell fizetni a megjelenésért, vagy meg kell jelentetnie egyszerre három napilapban - Petőfi Népe, Békés Megyei Hírlap és a Délmagyarország -, mert csak akkor tudja a szolgáltatási területét teljesen lefedni. Ennek más a költsége, de még mindig hatékonyabb, mint ha meddőszórással együtt országosan adná az üzenetet.

Ha megfigyeljük a mostani trendeket, a helyi és regionális médiumok hallgatottsága, olvasottsága növekszik, ezért a DÉMÁSZ számára Hódmezővásárhelyen a Rádó7, Békéscsabán a Csaba Rádió vagy a Start1, Szegeden a Rádió88 és a Rádió Plusz kiemelten fontos. Több embert érnek el velük, mint egy országos rádióval – fejtette ki Kecse Nagy Sándor.

A rendőrség és az önkormányzat kommunikációját a helyi sajtóval tartott szoros kapcsolat kialakítása és fenntartása jellemzi. Az országos sajtóval inkább passzív, mint aktív kapcsolatban vannak – ha valamilyen országos érdeklődésre számot tartható esemény történik náluk, akkor az keresi őket, és a sajtóreferens szívesen áll rendelkezésükre. Fordított eset azonban nem jellemző, a szervezetek nem keresik az országos sajtó kegyét.

„Az országos médiával tartott kapcsolat lazább, ennek ellenére szinte minden héten történik egy-két olyan esemény, amiről az országos médiát is tájékoztatjuk.” – mondta el Aszódi Éva, a hódmezővásárhelyi önkormányzat sajtószóvivője. „A jól bevált, személyes kapcsolat a döntő – az országos napilapok, magazinok, televíziók, rádiók főszerkesztőségéből nagyon kevés embert ismerek, de napi kapcsolatot próbálunk kiépíteni például a Magyar Nemzet szegedi tudósítóival. Az mégiscsak sokkal emberközelibb, mint ha én állandóan a főszerkesztőt vagy a napi szerkesztőt hívogatnám, aki a füle botját nem mozdítaná egyébként. A Magyar Nemzettel szorosabb a kötelék, de a Népszabadsággal is ideálisnak mondható kapcsolat alakult ki. A Magyar Televízió körzeti stúdiója szinte hetente jön hozzánk, a rádió körzeti stúdiójával is nagyon jó a kapcsolatunk, az MTI-vel példászerű. Kereskedelmi csatornákkal talán három-négy havonta egyszer találkozunk, mert ők teljesen más vonalat képviselnek, mint ami az önkormányzat sajátja.”

Az általam megkérdezett szervezetek közül speciális helyzetben van az SZDSZ, mert nemcsak egy kommunikációs központtal rendelkezik, hanem minden megyei iroda maga szervezi a sajtókapcsolatait. Így az országos iroda feladatai közé csak az országos sajtóval tartott kapcsolat tartozik, illetve a vidéki irodák kommunikációjának koordinálása.

„A helyi sajtóval a helyi szervezők foglalkoznak, miénk az országos.” – részletezte Győri Krisztina. „Az országos kampány mindig jobban pörög – itt sokkal több hír gyártódik, és inkább az a problémánk, hogy mire vidékre érnek, ott már MTI-ből feldolgozzák az újságok. Szerintem, az online sajtótájékoztató lesz erre a megoldás.”

3.5 Sajtóanyag – szájba rágni, segíteni

A napilapok és a hírügynökségek napi rutinjának jelentős részét teszi ki a sajtótájékoztatók látogatása, a sajtókapcsolat-tartás ezen eszközeit a cégek is kiemelten preferálják. A sajtótájékoztató egyik legfontosabb eleme a sajtóanyag. A jó sajtóanyag rövid, ritkán hosszabb két oldalnál. Pontos adatokat tartalmaz – azoknak van hírértéke, a becsléseknek nincs -, a közölni kívánt üzenethez háttérinformációkat csatol, könnyen áttekinthető, tartalmazza a sajtótájékoztató résztvevőinek nevét, beosztását. Eredetileg a sajtóanyag nem arra szolgált, hogy az újságíró átmásolja azt vagy annak részleteit, és így „megírja” a tudósítást, de ez a sajtótájékoztatók elszaporodása és az újságírók túlterheltsége miatt egyre inkább bevált gyakorlattá lett. Ezért fordulhat elő az, hogy különböző médiumokban szinte szóról szóra ugyanaz a szöveg jelenik meg, hangzik el.

Az általam megkérdezett sajtókapcsolat-tartók egyöntetű véleménye szerint igen nagy gondot kell szentelniük a sajtóanyagokra.

Szűcs Julianna, a Microsoft sajtószóvivője így mesélt erről a kérdésről; „Sok háttéranyag kell. Két kezemen meg tudnám számolni, melyek azok az újságírók, akik annyira önállóak, hogy nincs szükségük jól előkészített háttéranyagokra. Általában, ami nagyon fontos, azt nagyon előkészítjük, gyakorlatilag az újságírók ölébe tesszük, szájrágós módon. Ha témafelvetésről van szó, akkor ahhoz rengeteg háttéranyagot biztosítunk, de a közleményeket általában full készen adjuk. Az sokkal egyszerűbb: abból copy+paste-tel összevágja a cikket, így nincs tévedés.”

Mindenki ugyanazt a sajtóanyagot kapja, aminek olyannak kell lennie, hogy abból a leglustább, legkevésbé tájékozott újságíró is pontos, korrekt hír tudjon írni.

„Nagyjából azonos kör, mondjuk, száz ember az, aki jár hozzánk sajtótájékoztatóra, őket személyesen ismerjük, és pontosan tudjuk, ki az, aki vagy lusta, vagy nem ért hozzá, vagy nem érdekli – arra mindig figyelünk, hogy ha ők nem kaptak sajtóanyagot, mert elkéstek, nem figyeltek, és nem rakták el, akkor utólag kiküldjük emailben. És lehet tudni, kik azok, akik nem ebből dolgoznak. Általában az írott sajtó az, ami használja az anyagunkat, egy kereskedelmi híradó a harminc másodpercéhez megkeresi azt az egy mondatot, ami neki oda való, és üt – ők nem annyira használják az anyagainkat.” – mondta el Győri Krisztina, az SZDSZ sajtóreferense.

3.6 PR-cikk

A sajtókapcsolatok egyik legismertebb eszköze a pr-cikk – ami ránézésre szerkesztőségi cikknek tűnik, csak az anyag alján lévő x különbözteti meg azoktól, ám ez valójában fizetett hirdetés. Az általam megkérdezett szervezetek képviselői szerint a pr-cikk idejétmúlt eszköz, mert azt az emberek sokkal inkább érzik átverésnek, mint a reklámnak látszó reklámat, ezért egyre ritkább alkalmazzák. A megkérdezett újságírók viszont szeretik a pr-cikket, mert pénz hoz a konyhára, és első ránézésre nem az látszik a lapon, hogy eladták. A pr-cikk sikerességében viszont ők sem hisznek. Amint rájön az olvasó, hogy reklámanyagot olvas, abbahagyja, és az igaz információkat is hazugságnak tartja.

Bizonyos esetekben nagyon nehéz megtalálni a határvonalat a pr-cikk és a közszolgálati hír között, főleg hírgenerálásnál. Az olvasók mindenben bújtatott reklámat éreznek, ahol egy cég neve szerepel, kivéve, ha teljesen negatív tartalmú az anyag. Ezzel kapcsolatban szakmai viták országos szinten is vannak; például az ORIT megbüntette az egyik televízió-csatornát, mert egy karitatív típusú támogatásról szóló tájékoztatás után bemondták, hogy az adott rendezvényt egy nagy mobil-szolgáltató cég támogatta. A megbízói oldal viszont úgy gondolta, hogy ha a társadalmi felelősségvállalás részéről megjelenik a nevük, az nem elsősorban reklám, mert nem minden esetben a pozitív megítélés az elsődleges cél, hanem maga a karitatív tevékenység. Nagyon érzékeny a határvonal, aközött, hogy egy cikk fizetett hirdetés, vagy hír egy fejlesztésről vagy beruházásról, tehát adott szervezet sikereiről.

Az általam megkérdezett szakemberek szerint, ha egy pr-cikkről kiderül, hogy az pr-cikk, nem jó. Az az ember, aki megérzi, valami öndicséret? – ami mindig büdös –, nem olvassa el, ezért csak akkor érdemes pr-cikket íratatni, ha abban olyan információt tud a szervezet közölni, amely felkeltheti az érdeklődést.

Vagy úgy kell becsomagolni. Ez egyébként a kommunikációs osztályok egyik legfontosabb feladata a sajtóval kapcsolatban – olyan hírt tudni generálni, amely közérdeklődésre számot tart. Kecse Nagy Sándor tapasztalatai szerint az újságírók olyan szempontból szeretik ezt a műfajt, hogy általában egy pr-cikk megírása nekik külön bevétel. „A szerkesztők egyértelműen azt mondják, hogy ennek fizetett hirdetésnek kell lenni, tehát olyan már nincsen, hogy lepaktálok egy újságíróval, és akkor titokban ír rólunk valamit, majd elsütik. Ezt a szerkesztők azonnal átlátják, sőt, az újságírók nagyon vigyáznak már, ha rólunk írnak, a lehető legkevesebbszer szerepeljen a DÉMASZ neve, amennyiben pozitív a cikk. Ha negatív, minél többször.” – tette hozzá a DÉMASZ kommunikációs vezetője.

A megnövekedett igény szintű nagyközönség viszont igen érzékeny erre, egyszerűen nem olvassák.

Éppen a fent említett ellenérzés miatt a Microsoft sem szívesen írat pr-cikkeket, a bevett gyakorlat szerint inkább keretmegállapodást köt a cég egy-egy lappal, tehát havi PR felületet vesznek, majd a cég sajtóreferense megbeszéli a rovatvezetővel, miről írnak adott hónapban, mi a Microsoft fő témája, és ezek alapján közösen kitalálják, miről szóljon a cikk, majd a lap újságírója megírja. Vagy keretesként jön le, vagy nem – az újság keretkötöttsége szabályozza ezt. A legjobban annak örül a Microsoft is, a lapok is, ha a cég felajánl egy témát, amit aztán a médium saját szája íze szerint kezel – ha kell, megkérdezi a versenytársat, összehasonlítja a termékeket, vagy ügyféltől kérnek referenciát, esettanulmányt csinálnak. Ha ugyanis mások beszélnek a termékről vagy a szolgáltatásról hitelesebb.

A Sziget kommunikációs eszközei között sem szerepel előkelő helyen a pr-cikk. Kéveset alkalmazzák, akkor is csak beharangozóként. Ugyanis, ha egy lap szponzorál egy színházi előadást, ami rossz, akkor nagyon nehéz arra rávenni a médium mérvadó kritikusát, hogy jót írjon róla. Egy kulturális eseménnyel kapcsolatban pedig a kritika az a műfaj, ami valóban mondani tud valamit a rendezvényről, a többi műfaj nem alkalmas arra, hogy magát az eseményt mutassa be, ne csak a szervezeteket vagy a körülményeket. Éppen ezért, a kritikát el kell fogadni. Vető Viktória, a Sziget sajtóosztályának vezetője szerint, a többi általam megkérdezett szakember véleményével ellentétben, az átlagolvasó egy az egyben elhiszi a pr-cikket, nem tesz különbséget az X-es anyagok és a közszolgálati cikkek között. A fogyasztótablettás hirdetések kétségtelenül azt mutatják, hogy elég egy híres ember, és neki az emberek mindent elhisznek.

A hőmezővásárhelyi önkormányzat pr-gyakorlatának sem része a pr-cikk. Aszódi Éva szerint, amennyiben a polgármesternek sikerül jó kapcsolatot kialakítani a lappal vagy a főszerkesztővel, akkor számíthat arra, hogy normálisan kezelik. Viszont nagyon sok múlik azon, milyen szerződések vannak a lappal – ha az önkormányzat megszüntetné a hirdetési szerződéseit, akkor Aszódi Éva szerint biztosan megváltozna a lap kapcsolata, hozzáállása a polgármesterhez, az önkormányzathoz.

A Hvg Online sem szereti a pr-cikkeket, ritkán hoznak le ilyen anyagokat, és akkor ragaszkodnak hozzá, hogy ott legyen az x a sarokban. A print HVG viszont annyira távol tartja magát az ilyen anyagoktól, hogy előfordul, információkat sem hoznak le, mert az valami céghez kötődik, mondta el Hirschler Richárd, a HVG Online főszerkesztője. Ilyen információ lehet például, hogy az IBM vagy a TATA kötött egy megállapodást valamelyik egyetemmel. Ez is mutatja, milyen nehéz eldönteni, mi az, ami reklám, és mi nem az, megtalálni a középutat, hogy a közvéleményt informálja a lap, de hiteles és független maradjon.

A HVG Online gyakorlata szerint kiválogatják a sajtótájékoztatók közül azt, ami hasznos tudnivaló, érdekli a közvéleményt, ezeket megfosztják a pr-ügynökségek mondataitól, és lehozzák a hírt, mint információt.

Ezzel ellentétben a Délmagyarország, a szegedi napilap szereti a pr-cikkeket, mert nem látszanak hirdetésnek. A szerkesztők azt nem szeretik, ha az újság úgy néz ki, hogy nagyon sok a hirdetés, és nagyon kevés a szöveg, de a pr-cikk meg alkalmas arra, hogy elsőre szövegnek látszon. Ezért komoly árengedmény is ad a lap, és Kovács András szerkesztő szerint minél több ilyen cikket szeretnének annak ellenére, hogy szerinte sem hisznek az olvasók ezeknek az anyagoknak. Kovács András szerint rétegeket lehet csak elérni a pr-cikkel, és csak egyszeri igényeket lehet vele kielégíteni. Ezzel szemben biztonságosabb a megrendelőnek, ha reklámat ad fel; akkor nem kell számolni azzal, hogy az újságíró hibázhat, pontatlan, vagy nem a célközönség igényeinek megfelelően ír.

A megkérdezett szervezetek tapasztalataival szemben az Index nagyon népszerű termék a pr-cikk, amelyet sales-zel lehet vásárolni. Alul egy kis keretben megjelenik az írás, és a megrendelő elégedettek, mert azt gondolják, többet olvassák, mint egy reklámat. Valóban lehet olyan címet adni, amiről sokan olvassák az anyagot, előfordult már, hogy egy pr-cikk majdnem elérte egy rendes cikk olvasottságát, azonban ez ritka kivételnek számít.

Az Indexnél egyértelműen elkülönítik a pr-cikkeket a szerkesztői anyagoktól, azonban léteznek olyan site-ok, amelyek kevésbé állnak stabil anyagi alapokon, ezért keverik a rendes anyagokat ezekkel a hirdetésekkel – tehát vagy éppen hogy csak megkülönböztethető a két műfaj, vagy egyáltalán nem.

Bár a sajtókapcsolat-tartás legfontosabb funkciója az, hogy a szervezet jó viszonyt ápoljon a sajtóval, amely a szervezetbe vetett bizalmát közvetíti a környezete felé, az egyes találkozások, interjúk, sajtótájékoztatók célja valamilyen üzenet eljuttatása a médián keresztül a közönséghez. Azonban nem minden sajtóorgánium vagy újságíró hajlandó üzenetet közvetíteni – a sajtó feladata információk közlése, a nyilvánosság tájékoztatása, és csak ezek mellett a saját értékrendjüknek és ízlésüknek megfelelő üzenetek közvetítése. Egy hírügynökség nem is teheti meg, hogy üzeneteket kommunikáljon, csak információkat adhat át. Azonban az erőteljes pr-tevékenységet alkalmazó szervezetek nagy részének az a célja, hogy minél többször bekerüljön a sajtóba, így gyakran nincs hírértékkel bíró információ, amit közvetíthetne a sajtó, csak üzenet. Legjobb példa erre a parlamenti választásokat megelőző kampányidőszak, amikor a politikusok egyetlen célja az, hogy képernyőn és címlapon legyenek, azonban nem tudnak, nem is lehet minden napra értékes információval előállni. Ennek eredményeként a 2006-os parlamenti választások előtt az MTI sem adta az összes sajtótájékoztatót, akkor sem, ha vezető politikusok tartották. Úgy tűnik, a celebrity-trendnél (hogy egy ismert ember megjelenése önmagában is hírértékkel bír, akkor is, ha nem mond vagy tesz semmi olyat, amelynek valóban hírértéke van) is erősebb az információra való igény. Ennek tükrében, a sajtókapcsolat-tartás egyik fontos dilemmája a szelektálás: mi az, ami érdemes a sajtó figyelmére, és mi az, aminek az egyetlen célja, hogy a szervezet neve megjelenjen a sajtóban, hogy ne feledkezzenek meg róla.

Az általam megkérdezett szervezetek képviselői mindannyian úgy nyilatkoztak, nem csak eseményorientált, hanem általános kapcsolattartás folyik náluk. Az SZDSZ-nél „állandó és általános kapcsolattartás van. A politikában, főleg kampányidőszakban az alapkövetelmény, hogy valamilyen esemény minden nap legyen – az SZDSZ-nek bele kell kerülnie az országos sajtóba minden áldott nap. Úgy csináljuk, hogy egy esemény, egy sajtó sajtótájékoztató vagy valami mindig be van tervezve, és emellett a reakció szintjén egy-két közlemény az, amit egy nap kiadunk.” – mondta el Győri Krisztina.

A szervezet által generált események, és a valós események alkotta képzeletbeli skála másik szélsősége a rendőrség áll, hiszen a mindennapos sajtókapcsolat-tartási munka nagy részét a történetekre való reagálás teszi ki. Tuczakov Szilvána, a Szegedi Rendőrfőkapitányság sajtóreferense szerint, a munka nagy részét valóban az teszi ki, hogy ha történik valamilyen esemény, akkor tájékoztatják az újságírókat, de adnak tájékoztatást a főkapitányságon történetekről, sikereikről, például épületavatásról, őrsvatásról is. A publikus eseményekre meghívják a sajtó képviselőit, akik tudósítanak, utána esetleg külön interjúkat, felvételeket is készíthetnek.

„A rendőrség rendkívül fontos hírforrás a média számára. Elég csak megfigyelni a híradókat – ha jól tudom, minden harmadik hír, valamilyen bűnügyi jellegű. Az embereket érdekli a környezetük, annak a közbiztonsága, másrészt van valamiféle viszolygáskényszerük is az extrább, véresebb dolgok iránt. Ez a médiumokban is megtalálható. A rendőrség munkája azért is központi területen van, mert akkor van hírértéke egy eseménynek, amikor kiderül, lelepleződik – ez nálunk történik. Utána folyik az eljárás, a nyomozás, a vizsgálati munka, vagy ha van gyanúsítottja az ügynek, akkor a kihallgatás – de akkor már nem igazán van hírértéke. Egy nagyobb ügynek esetleg lehet még hírértéke akkor is, amikor a bírósági tárgyalás véget ér, de a legnagyobb fontossága akkor van, amikor a tudomásunkra jut.” – mondta Tuczakov Szilvána.

A skála két szélsőértéke között közel hasonló rendszerességgel és módon jelenik meg a sajtóban a termék vagy szolgáltatás eladásával foglalkozó Microsoft és Sziget Iroda, illetve a közérdekű információkat gyártó önkormányzat. Az előbb említett két cég a „Milyen rendszerességgel kívánunk megjelenni a sajtóban?” kérdésre egyhangúan azt válaszolták, hogy minél gyakrabban, amilyen gyakran csak lehet.

Szücs Julianna, a Microsoft sajtóreferense szerint nagyon oda kell figyelni, főleg náluk, ahol rengeteg az információ és a hír, hogy ne teltsék túl a sajtót, mert akkor egyszerűen elveszik a fontos, és csak azt látják, hogy megint küldött a Microsoft valamit. Ennek nincs értelme, mert akkor már az igazán fontos sem fog kiütni a többi közül.

A Microsoftnak nem eseményorientált, hanem teljesen általános, napi szintű kapcsolattartása van, rengeteg hírrel. Ez fakad abból is, hogy széles a termékportfóliójuk; akár napi szinten tudnának kiküldeni közleményeket, mert annyi minden jön le nemzetközi szinten is. „De ennek nem lenne értelme. Mi szűrjük ezt az információrengeteget aszerint, hogy milyen termék van ezekből itthon, mi mennyire aktuális nálunk, mihez tudunk lokális tartalmat kapcsolni, mert az értékesebb. Ilyen szempontból sokkal kevesebbet adunk tovább, mint amit corporate szinten a cég kinyom magából, mert az, az információk tömkelege.” – tette hozzá a sajtóreferens.

A Microsoftnak Magyarországon nincs annyira sok eseménye, hogy csak eseményorientált módon tarthasson kapcsolatot, ezért szoktak kapcsolódni nagyobb, külföldi konferenciához, bejelentésekhez, de sokkal jellemzőbb és fontosabb az általánosabb kommunikáció. A politikai szervezetek, az SZDSZ és az önkormányzat célja, hogy minden nap sajtóba kerüljön - az önkormányzat ezt tudja is teljesíteni, a pártnak nehezebb.

„Kis párt vagyunk, és most nagyon ráállt arra a politika, hogy a két nagy párt a lényeg. Átjönni akkor tudunk, ha belerúgnak valamibe; jobban átjövünk, ha az MSZP-be, kevésbé, ha a FIDESZ-be. A hétvégék még mindig jók, mert akkor kevesebb az esemény, így akkor nagyobb anyagokkal is át tudunk jönni. Meg ha valami vizuálisan érdekes, és fotót tudnak csinálni az újságok, akkor az jobban megy. Nem szeretik a sima pogácsás sajtótájékoztatót, hanem ha kimegyünk a helyszínre, és ott van egy plakát, már a helynek is van valami mondandója, kapcsolódik a témához – dolgozni kell rajta. Nem lehet egyszerű sajtótájékoztatókat tartani, mert az nem jön át. A „tethely sorozatot”, mi találtuk ki annak idején, hogy kimenni az érintett intézmény elé.” – mesélte Győri Krisztina, a párt sajtóreferense.

A megkérdezett szervezetek közül egyedül a DÉMÁSZ képviselője nyilatkozott úgy, hogy nem céljuk rendszeresen a sajtóba kerülni: „Nincs bennünk olyan belső igény, hogy rendszeresen meg akarjunk jelenni, inkább projektszerűen – amikor egy probléma felmerül, tudjuk, hogy lesz valamilyen kampányunk, vagy valamilyen ügyfélszolgálati változás, akkor előzetesen felkészülünk rá, de ebben nincs igazán rendszeresség.” – mondta el Kecse Nagy Sándor.

3.8 Monitoring

A sajtókapcsolatok jó működésének elengedhetetlen feltétele azok ellenőrzése. Ennek két fő része van, a sajtófigyelés és a sajtóelemzés. A monitoringra szánt pénz és energia jól tükrözi, mennyire tartja fontosnak a szervezet vezetése a sajtókapcsolatokat – a megkérdezett szervezetek mindegyikénél nyomon követik valamilyen mértékben a sajtómegjelenéseket – arra mindenki kíváncsi, hogy szerepelt -, azonban nem mindenütt elemzik ezeket.

A megkérdezett cégek közül a Microsoft, az SZDSZ, a DÉMÁSZ és a Sziget is az Observerrel végezteti a sajtófigyelést. A hódmezővásárhelyi önkormányzat csak a kampány időszakára rendelte meg - szintén ettől az irodától - a szolgáltatást, különben maguk végzik a munkát, mint ahogy egész évben teszik ezt a Szegedi Rendőrfőkapitányságon.

A sajtófigyelő cég a szervezet által megadott kulcsszavakat keresi az ország összes sajtóorgániumában minden nap. Az így megtalált cikkeket küldik el a megrendelőnek, természetesen az adott sajtóorgánium nevével és a megjelenés dátumával együtt. Az elektronikus sajtó termékei esetén a sugárzásba került információk szövegleiratait helyezik a dokumentációba. Elektronikus adattárolás esetén beszkennek a cikkeket, majd az előbb említett információkkal együtt küldik el a megrendelőnek. A sajtófigyelő olyan információkkal is ellátja az összegyűjtött cikkeket, amelyek a későbbi visszakeresést és a több szempontú elemzést könnyítik meg (Nyárády-Szeles 2005, 167.).

A házilag végzett és a sajtófigyelővel végeztetett munka között az a legnagyobb különbség, hogy a szolgáltató az országban megjelent összes sajtóorgánomot szemmel tartja, ami fizikailag és anyagilag sokkal többbe kerülne a szervezetnek, ha maga végezné. Aszodi Éva, a vásárhelyi önkormányzat sajtószóvivője sokáig maga végezte ezt a munkát, és csak 2006. januárjától használják az Observer szolgáltatását.

„Olyan hírekhez jutunk így hozzá, és annyi helyen szerepel Vásárhely, hogy azt nem is gondoltam volna. Teljesen meglepődtem, hogy róluik majd minden nap ír a Népszabadság! Minden nap készítünk lapszemlét a kollégánommal, a polgármester postájába betesszük, hogy ő is tudja követni, hogy Vásárhely milyen fórumokon szerepel. Ezzel kezdjük a napot.” – mondta a hódmezővásárhelyi önkormányzat sajtóreferense.

Az SZDSZ sajtóosztálya maga is követi a megjelenéseket, és figyelteti is, mert számukra nagyon fontos, hogy mi jön le a sajtóban. Minden reggel terveket és reakciójavaslatokat készítenek arról, hogy mi lesz az aznapi saját sajtótájékoztatójuk, a saját témájuk, és hogy mire kellene reagálni, és mit kellene mondani. A nap végén összeszedik, hogy milyen közleményeket adtak ki, ezek hogyan jöttek át, mi lett a sajtótájékoztatóból, és másnapra összegyűjtik azt is, hogy az hogyan jött le az összes médiában – internetről, elektronikus sajtóból, írásvagy a napilapokból. Ezt elküldik az érintett politikusnak, a kampánystábnak, a stratégiai stábnak, és maga a sajtóosztály is megnézi, értékel, hogy mit tettek jól, mit kellene másképp, miért nem jött át egy-egy üzenet.

A sajtószemlézés gyakorlatilag a sajtófigyelés eredményeinek feldolgozása – kiválogatják a fontosabb megjelenéseket, néhány mondatban összefoglalják azokat, és ezt nyújtják át a vezetésnek. Ezzel azt az adathalmazt, amit a sajtófigyelő a szervezet asztalára tett, használható információvá alakítják át.

A sajtóelemzés ennél sokkal bonyolultabb, és sokkal könnyebben elhanyagolható. Azok a szervezetek, amelyek működéséhez elengedhetetlenül fontos a rendszeres sajtómegjelenés, komoly statisztikai, és akár nyelvészeti elemzéseket is végeznek vagy végeztetnek, míg vannak olyan cégek is, ahol egyáltalán nem foglalkoznak a publicitás mélyebb elemzésével.

A sajtókapcsolatok elemzése pedig elengedhetetlenül fontos a további munkához. Akkor lehet sikeresen elemezni a kapcsolattartást, ha annak egy részfolyamatának az elején pontos, így ellenőrizhető célokat tűzött ki a szervezet, amelyek ellenőrizhetők, mérhetők. Így a sajtóelemzéssel a szervezet megtudhatja,

- o adott üzenet mely sajtóorgánumban jelent meg,
- o melyik médiumot nem sikerült elérni,
- o kiket sikerült elérni a sajtón keresztül,
- o ez a megcélzott médiumok hány százaléka, és melyek azok,
- o mely médium mekkora terjedelemben, milyen helyen vagy milyen időpontban foglalkozott a témával,
- o adott időintervallumban egy-egy sajtóorgánumban mennyit foglalkozott a szervezettel,
 - ez több vagy kevesebb, mint előtte,
 - mely újságírók foglalkoztak a céggel,
 - mennyire hagyatkoztak a sajtóanyagra, háttérinformációkra, mennyire szereztek információkat máshonnan,
- o mely újságírók/ sajtóorgánumban lojálisak, semlegesek, ellenségesek a szervezettel szemben, így kikre kell nagyobb figyelmet fordítani,
 - mennyiben sikerült azt az üzenetet eljuttatni a közönséghez, amit a szervezet akart,
 - miben változott az üzenet,
 - mennyiben az újságíró miatt, mennyiben a kommunikáció hibája miatt nem ment teljesen át az üzenet
 - milyen információkat kell a továbbiakban hangsúlyozni,
- o hogyan ítélte meg adott újságíró/ sajtóorgánumban az üzenetet objektív és szubjektív szempontból,
- o milyen trendek jellemzőek mely médium témáira, formáira (képi, vágási, tördelési, stb.).

Ezeket a kérdéseket a konkurenciával kapcsolatban is fel lehet tenni, hogy a szervezet arra is választ kapjon, melyik sajtóorgánumban melyik vállalat irányában elkötelezett, semleges, ellenséges, a konkurencia mely üzenetei, hogyan jelentek meg a sajtóban, ki és miért időzített jobban, és így tovább.

Az általam megkérdezett szervezetek közül az SZDSZ-nél külön elemző csoport foglalkozik ezzel a feladattal, és a sajtóosztály a kész elemzést kapja meg. Ez eljut a stratégiai csoporthoz is, amely az üzenet tartalmával foglalkozik, és a továbbiakban az elemzés eredményeit figyelembe véve tervezik az üzeneteket.

A Sziget irodánál a sajtóosztály elemzi a sajtókapcsolatokat, azt vizsgálják, hány cikk jelent meg, ezek melyik időszakban, melyik témával kapcsolatban, melyik médiumban, tematikától függően elérték-e azt a célt, amit kiűztek – mondjuk, hogy a világszene az ezzel foglalkozó médiumokban vagy a kulturális rovatokban hangsúlyosabban megjelenjen, vagy 2005-ben a celebrity-konceptiót mennyire sikerült a bulvármédiában átvenni.

Ennek vannak mérőszámai, azonban a sajtó hatását nagyon nehéz mérni, mert annyi információ éri az embereket, hogy nem lehet pontosan tudni, ki honnan tud egy-egy információt – a szervezet által generált hírből, hirdetésből vagy máshonnan.

Bevett szokás a megjelent cikkeket hirdetésként számolni: egy adott felületen megjelenik egy cikk, kiszámolják, hogy ugyanott ugyanakkora felületen mennyibe kerülne egy hirdetés, majd megszorozzák hárommal, mert annyival hatékonyabb egy cikk, mint egy hirdetés. Ebből/kijön egy adat, ami hirdetési értéket jelent. Ez sem tevékenetlen a kommunikáció sikerességével kapcsolatban, de a Sziget esetében ez az összeg több százmillió forintnyi értékről árulkodik.

A DÉMASZ a kampányok végén tart kampányértékelést, ahol a médiamix hatékonyságát is elemzik - ez elsősorban tartalomelemzést jelent. „Próbálkoztunk országos tartalomelemzéssel is, ami óriási munka, és nem mindig hozza meg a gyümölcsét. Meg lehetne nézni azt is, hogy a nem általunk generált, hanem kívülről jövő hírekben milyen minőségjelzőket használnak, hol és így tovább, de eddig még nem jutottunk el.” – mondta el Kecse Nagy Sándor. A Microsoft külső ügynökséggel végezteti az elemző munkát, havi szinten kapnak elemzést arról, hogy darabszámra hol mennyi megjelenést generáltak, illetve havi szinten készül egy óriástáblázat, hogy milyen médiamegjelenést kapott a cég – az általuk és a nem általuk generált hírek alapján, valamint készül egy kitekintés arról, hogy a versenytársak, és az ő termékeik milyen médiamegjelenést kaptak vagy generáltak abban a hónapban.

Ezek mellett a pénzügyi év végén húznak egy vonalat, hogy megnézzék az eredményességüket. Ennek a vizsgálatnak a során kérdőíves megkérdezést alkalmaznak, hogy felmérjék a közönség elégedettségét, illetve összegzik, mennyire épült vagy stagnált a kapcsolatrendszerük, lettek-e újabb kapcsolataik, a meglévők mennyire voltak elégedettek, mennyi megjelenést generáltak, mennyire voltak nyitottak a Microsoft témáira. „Ez azért is nagyon fontos, mert ha keveset írtak róluik, akkor le kell üljek, és magamba forduljak, vajon miért nem tudtam olyat adni a sajtó kezébe, amiből dolgozni tudott volna.” – mondta el Győri Krisztina.

Sem a szegedi rendőrségnél, sem a hódmezővásárhelyi önkormányzatnál nem elemzik a sajtókapcsolatokat, a monitoring a sajtóreferensek végezte sajtófigyelésből, az anyagok archiválásából áll. Az elsőként említett szervezet esetében érthető, hogy nem fordítanak nagyobb figyelmet erre a tevékenységre, hiszen a rendőrség sajtó nélkül is tudná végezni a munkáját, nem nekik van szükségük a médiára, hanem annak a rendőrségre. Az önkormányzatnak, pontosabban a polgármesternek viszont elemi fontosságú a jó publicitás ahhoz, hogy a választásokon újra bizalmat szavazzanak neki.

3.9 A médiára gyakorolt nyomás és a sajtó hatalma

A sajtó és a cégek kiegyensúlyozott együttműködésének a legalapvetőbb feltétele a partneri kapcsolat, hogy egyik fél se gyakoroljon nyomást a másikra. A gyakorlatban azonban ez azt jelenti, hogy a folyamatos munka során egyikük se tudjon hosszasan nagyobb hatalmat gyakorolni a másik fölött. Feltételezésem szerint ennek a kooperációnak természetes velejárói a hatalmi harcok, különösen a kapcsolat elején, illetve amikor egyik vagy másik szervezet élére új vezető kerül.

Az általam megkérdezett szervezetek képviselői közül néhányan elutasítják, hogy nyomást gyakorolnak a sajtóra, vagy hogy megpróbálnak így tenni, a megkérdezett újságírók tapasztalatai szerint azonban a cégek a hirdetési szerződéseken keresztül rendszerint megpróbálják a média működését keretek közé szorítani. Ez az adott sajtóorgánium pénzügyi helyzetének stabilitásától függően működik vagy nem.

Abban viszont mind a sajtó, mind a szervezetek képviselői egyetértenek, hogy az utolsó szó általában az újságíróé, és ezzel élnek is a médiumok.

Az SZDSZ sajtókapcsolat-tartási gyakorlatának alapszabálya, hogy nem próbálnak meg nyomást gyakorolni a médiumokra, mondta el Győri Krisztina. A sajtószóvivő maga sem hajlandó erre, és a vezetés sem várja ezt el a sajtóosztálytól. Ha a média nem reagál valamire, akkor azt tudomásul veszik, és megpróbálják kideríteni az okait, hogy miért nem volt sikeres a kommunikációjuk, és ennek fényében próbálnak változtatni. Győri Krisztina véleménye szerint a két nagy párt nagyon keményen hat a médiára.

Egy párt számára a sajtó abszolút hatalom, mert a szervezetnek oda kell bejutni. A ciklus folyamán a pártok nagyban meg tudják határozni, mi jöjjön le a sajtóban, mert a médiumoknak szükségük van a hírekre. Kampányidőszakban viszont fordul a helyzet, ekkor a sajtó és a két nagy párt a meghatározó – hogy mire és hogyan reagál a szervezet. A 2002-es kampány utolsó másfél hónapja arról szólt, hogy legyen-e pártelnöki vita, hol legyen, mikor legyen, és ezen kívül semmi sem lehetett bekerülni a sajtóba.

Kecse Nagy Sándor, a DÉMÁSZ kommunikációs vezetőjének határozott álláspontja, hogy a sajtó diktálja a feltételeket; egyetlennyel megrendelő sem lehet olyan helyzetben, hogy egy újságírónak diktáljon, ezért a vállalat egyik alapelve a rendelkezésre állás, másrészt a szabad kérdéses jogának tiszteletben tartása. Ahhoz, hogy a szervezetnek ne kelljen azzal próbálkoznia, hogy nyomást gyakoroljon a médiára, a kommunikációs dolgozóknak rutinosnak kell lenni – olyan sajtóanyagokat kell írni, amely olyan kérdéseket generál, amelyeket a szervezet szeretne, ha feltennének. Ha azt el tudják érni, hogy az újságíró azt gondolja, ő tette fel a kérdést, akkor nagyon jó a sajtóanyag. Nem mindig sikerül nagyon jó sajtóanyagot írni, kreatívan kitalálni, de próbálkoznia kell, mondta el a szakember. Kecse Nagy Sándor szerint a sajtó visszaél a hatalmával – abban az értelemben, hogy a médiának mindig megvan a lehetősége arra, hogy az utolsó szó jogán hozzátegyen valamit egy anyaghoz. „Nem az a probléma, hogy a sajtó visszaél-e a hatalmával vagy sem, hanem hogy rádöbben-e a média arra, hogy neki milyen szerepe van az emberek gondolkodásmódjának megváltoztatásában.” – hangsúlyozta.

Szűcs Julianna, a Microsoft sajtóreferense is úgy gondolja, hogy inkább a sajtó gyakorol nyomást a cégre, mint fordítva. Ha a feltételeket nem is a média diktálja, de ő szabja az együttműködés kereteit. A szervezet aztán tudja a kereteket tágítani, de akkor is úgy működik a kapcsolat, ahogy a sajtó akarja.

Vető Viktória, a Sziget sajtófőnöke szerint a média tisztában van a jelentőségével, tudja, hogy ha valamit megírnak, annak súlya van. Véleménye szerint a médiában dolgozó újságírók személyiségének változása hozza ezt – vannak olyanok, akik tényleg azt gondolják, hogy, ami jó, az jó, ami rossz, az rossz. De vannak lapok, ahol ez nem így van; a bulvár médiánál ez másképp működik.

„Azt kell tudni, hogy a sajtónak nagyon nagy hatalma van, és a legkisebb hibát is ízekre szedje, és iszonyú következményekkel tud járni – egy rossz lépés rossz kommunikációja helyrehozhatatlan hibákat eredményezhet. Az az egy vigasztalja az embert, hogy minden elmúlik, és nem emlékeznek rá – ez nem jó stratégia, de akkor is tisztában kell lenni vele, ha jó hírt csinálsz.” – mondta el Vető Viktória.

„A cég meg annyira gyakorol nyomást a sajtóra, amennyire lehet. Eljuttatjuk mindenképp az információt, és amikor a kampányunk van, szinte hetente kapnak egy közleményt. Eleve van bennük érdeklődés, és mi is megpróbáljuk kitalálni, hogy melyik kultúra-rovatnak mi kell, leszerelnünk interjút. Úgy próbálunk nyomást gyakorolni, hogy megpróbálunk mindig jelen lenni, és teljes mértékben kiszolgáltatni őket.” – tette hozzá.

Az egymásra gyakorolt nyomás attól is függ, mekkora a szervezet, mekkora a médium, és melyiknek mekkora a hatóköre. Egy hódmezővásárhelyi városban az önkormányzat sajtóreferense is, a polgármester is személyes kapcsolatban van minden újságíróval. Ha az önkormányzat megpróbálna nyomást gyakorolni a sajtóra, akkor annak azonnal híre menne. Másrészt az önkormányzatot ezer szem figyeli, állandó beszámolóval tartoznak a megyei közgyűlésnek, az Állami Számvevőszéknek – minden a nyilvánosság előtt zajlik.

„Az megint más, ha valaki a törvény keretein belül megtalálja a kiskapukat.” – tette hozzá Aszódi Éva, a hódmezővásárhelyi önkormányzat sajtóreferense.

Kovács András, a Délmagyarország szerkesztője szerint az újságíróé az utolsó szó, de a hirdető is nyomatást gyakorolnak a lapra. Ha felmerül egy téma valamelyik nagy hirdetőjükkel kapcsolatban, akkor azt sokkal alaposabban körüljárják, leellenőrzik, mint egyéb esetekben. Nem létezik olyan szabály az újságnál, hogy ezekről a cégekről nem szabad rosszat írni, de minden újságíró tudja, hogy jobb nem keresni a bajt, és lehetőleg kerülni a problémás ügyeket. Ez alól egy kivétel van: a lap egyik legnagyobb hirdetője Szeged város, de az önkormányzatot és a polgármestert nem kíméli az újság. Ha valami rendkívül rosszat hozna a lap a városról, megtehetné, hogy az elviszi a hirdetési legnagyobb részét, de nem nagyon találna olyan másik médiumot, amely megfelelne azoknak az igényeknek, amiket ki kell elégíteni.

Másrészt, a helyi napilap szavának nagy a súlya a városban, és ezt ki is használja. Ha a lap helyreigazítást kap, akkor azt nem illik úgy lehozni, hogy a cikk írója ne tudjon róla. Az nagyon elegáns, ha valaki kibírja, hogy ne írjon hozzá, de Kovács András elmondása szerint a Délmagyarországnál ez nagyon ritka. „Vérmérséklettől függően lehetőségünk van nekünk a helyreigazítás végére odaírni valamit. Nagyon óvatosan kell írni, de a miénk az utolsó szó.” – mondta az újságíró. A főszerkesztő próbálja rábírnai az újságírókat, hogy hagyják érintetlenül a helyreigazításokat, de ez ritkán történik így.

Uj Péter, az Index.hu főszerkesztőjének tapasztalatai alapján a cégek minden erővel megpróbálnak nyomást gyakorolni, minden hónapban van valamilyen kísérlet. Különösen, hogy az Index elindított egy Tékozló Homár nevű fogyasztóvédelmi rovatot, ahova írhatnak az emberek, hogy hol hogyan csapták be őket. Ez dermesztő ellenállási hullámot váltott ki a sajtóorgánium hirdetőinél.

„Egyszerűen nincsenek hozzászokva a cégek, hogy van másik oldal is. Ahhoz vannak szokva, hogy ők uralkodnak a sajtón, és egyszerűen semmiféle ellenállás nincs.” – mondta Uj Péter. Ezekben az ügyekben a főszerkesztőnek rendre meg kell harcolni a sales-zel, de többnyire a szerkesztőség akarata győz, kevés olyan ügy volt, amikor meg kellett hátrálniuk. Uj Péter szerint a cégek kommunikációs eszközei változnak ezen a területen; felfedezték, hogyan kell hatékony ellenkommunikációt folytatni, ami talán sikeresebb, mintha zsarolni vagy fenyegetőzni kezdenének a vállalatok.

Az előzőekkel ellentétben Hirschler Richárd, a Hvg Online főszerkesztője szerint a cégeknek nem igazán van lehetőségük nyomást gyakorolni a sajtóra, illetve csak a bizonytalan anyagi helyzetben lévő sajtóorgániumoknál lehet ez sikeres. Sem a print, sem az online HVG nem hajlandó ilyen egyezkedésekre a hirdetővel – ha van valami rossz hír egy hirdetőről, akkor lehozzák. Abban Hirschler Richárd is egyet ért a többi megkérdezett újságíróval, hogy még akkor is az újságíróé az utolsó szó, ha cáfolatot kell megjelentetni.

„Az biztos, hogy az újságok nagyon ki tudnak készíteni embereket.” – tette hozzá a Hvg Online főszerkesztője.

4. A bulvár

4.1 A sajtó változása a rendszerváltás után

Magyarországon 1989 előtt gyakorlatilag nem létezett bulvársajtó, a rendszerváltást követően a Reform, majd később a Mai Nap – amelyek bulvárnak titulálták magukat – volt az, amelyek megpróbálták lazítani a szigorú politikai napilapok kialakította stíluson. Ez az akkori sajtópiacra nagy szenzációnak számított, pedig mai szemmel nézve, akár még a jelenlegi „mérvado” lapokhoz viszonyítva is konzervatívnak tűnik mindkét újság.

A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején a közép-kelet európai térség teljesen szűz piac volt a bulvársajtó számára, ennek eredménye, hogy hazánkban az igazi bulvárlapokat mind nyugati kiadók jelentetik meg. Minthogy Nyugat-Európában a bulvársajtó piaci részesedése csökkent, és most is csökken, ezt ellensúlyozni tudták azzal, hogy egy teljesen új piacot hódítanak meg Közép-Kelet Európában: minden újdonságnak megvan a maga varázsa, így még azok is megvették ezeket a lapokat, akik egyébként hosszú távon nem vevők erre.

„Én már a HVG megalapításakor is ott voltam, így pontosan emlékszem, hogy a pártállam idején mi volt a véleményünk a bulvárról, és egyáltalán a hírekről. A kommunista pártnak az volt az álláspontja, hogy jobb, ha nem informáljuk az embereket, mint ha téves információt kapnak.” – mesélte Hirschler Richárd, a HVG Online főszerkesztője. A téves nem azt jelentette, hogy ne az igazságot tudja meg a közönség, hanem azt, hogy ami a párt szempontjából nem volt hasznos. A szerkesztők részéről működött az öncenzúra; olyannyira, hogy nem csak bizonyos részleteket, hanem gyakran bizonyos híreket is elhallgattak, például a csernobili tragédiáról csak utóbb tudtunk meg információkat. A bulvárt ekkor gyanús elemnek tekintették – mert mi volt a bulvár: katasztrófák, szerencsétlenségek, váratlan események. Ezt a kommunista párt nagyon utálta, mert szerették előre tervezni, hogy ki mit fog írni, mit fog mondani. Nem is voltak bulvár újságok, az Esti Hírlap próbált Budapesten nagybetűs szedéssel hozni híreket, de az is pártkontroll alatt volt. Amikor jött a rendszerváltás, és a kommunista párt szorításából megszabadult a média, fellelegzett a sajtó is, a közönség is – ekkor indult el valamilyen bulvárosodás. Mindent meg lehetett írni, a híreket senki nem ellenőrizte, össze-vissza mindent megjelenhetett, amit meg akartak jelentetni. És kiderült, hogy tömegigény jelentkezik a bulvárhírekre, mesélte Hirschler Richárd.

2006-ban a Blikknek, a főszerkesztő állítása szerint, kétszázhatvan ezer az eladott példányszáma, ami óriási, ahhoz képest, hogy minden print újságnak esik a példányszáma – a Népszabadság is visszaesett százhusz-százharmincezerre, pedig valamikor majdnem háromszázezer volt. Ez ellen úgy próbálnak védekezni a lapok, mint például a Népszabadság is, hogy nyitott a bulvár felé az utóbbi időben, vagy a Magyar Hírlap is jó példa, amelynek már a kompakt formája, hatalmas headline címei, a virító képei és a tördelése is a bulvár stílusát követik, tehát még a „komoly” lapok is mennek ebbe az irányba. Ez nem csak a külalakjukra jellemző, hanem a belső tartalomra is: feldobnak bizonyos szenzációkat, és igyekeznek rövidre fogni az anyagokat.

Ez a trend azzal is összefüggésben van, hogy megváltozott az életmód, egyre kevesebb idő marad olvasásra. A fiatalok közül egyre kevesebben vásárolnak újságot, annál többen olvassák az online lapokat. Az ötven felettiek viszont megszokták az újság illatát; azt, hogy kézbe veszik, és a reggelinél elolvassák, de közülük is sokan inkább megszokásból fizetnek elő egy-egy lapra, mint valódi érdeklődés miatt.

4.2 A bulvár megítélése

Jose Ortega y Gasset a Tömegek lázadásában (1930) azt fejtette ki, hogy a gyermeteg lelkiületű tömeg képes rábírní az elitre, és így a magaskultúra feloldódik a tömegpiac áradatában.

Ma Magyarországon a bulvár szó pejoratív értelmű – jelentéséhez az értéktelenség és igénytelenség kapcsolódik. Én nem kívánom értékelni ezt a jelenséget, de jelenleg nincs a magyar nyelvben olyan kifejezés, amelyet a sajtó ilyen jellegű változásaira használnánk, bármiféle pozitív vagy negatív megkülönböztetés nélkül.

Ahhoz ugyanis, hogy maga az információ demokratizálódjon, nem elég azt mindenki számára hozzáférhetővé, de értelmezhetővé is kell tenni. Ennek eredményeként a társadalom egy része számára túlságosan leegyszerűsödik az anyag. Ez a réteg nem a társadalom legszelebb köre, de az, amelyik nemcsak a média fogyasztója, hanem gyakran az előállítója is.

Új Péter, az Index főszerkesztője ennél radikálisabban fogalmazta meg véleményét; „nekem meggyőződése, hogy van egy dekadencia-értelmségi attitűd, amelyik folyamatosan azt a képet próbálja fenntartani magában, és próbálja elhinteni a társadalomban – egyébként nagy sikerrel –, hogy régen minden jobb volt. Minden pusztul le, egyre rosszabbak az újságok, egyre rosszabb minden, egyre igénytelenebben az emberek – ez nem így van. A magyar sajtóban most kezd helyreállni a rend, ami '45 előtt is volt: az emberek szórakozni akarnak, senki nem kíváncsi arra, hogy százezer oldalon kétszáz ezer újságban nyomják ugyanazt a baromságot szociológusok, irodalomtörténészek és politikusok. Ennek az értelmiségnek ez borzasztóan fáj, hogy az emberek többsége erre nem kíváncsi.”

Új véleménye szerint olyan mértékben ivódik be a köztudatba, hogy itt valami szörnyű sekélyesedés folyik, annyira ebből az attitűdből beszél mindenki, hogy az emberek elhiszik. Vannak olyan társadalmi folyamatok, amelyekben az emberek bizonyos kulturális elemeket elhagynak, más kulturális elemeket felvesznek, ez természetes. Mint ahogyan a komolyzenei kultúra elhanyagoltságáról is divat panaszkodni, miközben soha ennyi komolyzenei lemezt nem vettek, mint most, hasonlóan vélekedik az értelmiség egy jelentős része a bulvárról is. Azt nem veszik figyelembe, hogy az utóbbi néhány évtizedben bekapcsolódott a világ médiafogyasztásába az emberek hatvan százaléka, tehát nem csak öt százalék fogyaszt médiát, és ennek a hatvan százaléknak nem Bach az ízlése, hanem más. De ez nem jelenti azt, hogy azok száma csökkenne, akik a magaskultúrára kíváncsiak.

A média tömegcikké válásával, illetve az utána megjelenő internettel, amelynek egész műfaja szinte vonzza a bulvárt; amikor az ember bárhova kattinthat az egérrel, lerövidül az attention spam (az az idő, amely alatt egy dologra figyel az olvasó). A neten nagyon kevesen olvasnak végig egy három-négy részes elemzést, amikor a hírekre kíváncsiak, mert a rendszeres online hírkövető többnyire egy adott idő alatt szeretné meg tudni, mi újság a világban, mi újság Magyarországon, s lázasan klikkel ide-oda, hogy mihamarabb, minél több forrásból megtudja ezeket. Az a húsz-huszonöt website, amit meg akar nézni, már előre a Kedvencek között van, így azzal sem kell időt tölteni, hogy beírja a böngészőbe a címet. De ha egy újság van az ember kezében, akkor ez képtelenség – bármennyire is időt akar spórolni valaki, legalább át kell futnia a sorokat, így az egész újságot ahhoz, hogy megtudja ugyanazokat az információkat.

„Maga az online olyan, hogy vagy el tudod mondani a leadben, hogy mit akarsz, és elég harsányan ahhoz, hogy ott tartsd az olvasót, vagy el is felejtheted. Ez már odáig megy, hogy mi már azt figyeltük meg, nem is nézik már meg a második réteget, csak az elsőt, ami rögtön megjelenik. Már lejjebb sem nagyon gördítenek. Nekem van egy véleményrovatom – ha nem teszem ki a fő anyagokat rögtön az öt vezető cikk közé, akkor nem nézik meg annyian.” – mondta el Hirschler Richárd, a HVG Online főszerkesztője. Ezért van óriási jelentősége a hírkereső vagy hírlista oldalaknak, akik gyakorlatilag abból élnek, hogy leszívják mások tartalmát. Mégis nagyon sokan itt kezdik a napot.

Amikor bulvársajtóról beszélünk, akkor Magyarország nagyon speciális helyzetben van; a magyar bulvársajtó amerikai értelemben nem is igazán az. Igaz, az USA-ban az európai fogalmak szerint vett bulvársajtó nem is volt soha, teljesen máshogy néz ki a szórakoztató tartalom, ott a televízió, meg a szórakoztatás többi formái folyamatosan vitték ezt a stílust.

„A magyar bulvár nagyon speciális képződmény lett, ami az egész magyar sajtó rettenetes szverilis és korrupt lelkiületét viszi tovább.

Az történt, hogy egy olyanfajta bulvársajtó lett sikeres, megy jól, amelyik semmifajta konfliktust nem vállal.” – véli Uj Péter.

Az igazi bulvársajtó olyan, hogy elmegy a sztár után, kikotorja a szemetesét, kémkedik utána. Magyarországon viszont arra alkalmazzák embereket, hogy előre kitalált történeteket tálalassanak barátságos hangnemben, illetve megjelenjenek családi eseményeken.

4.3 Bulvár = PR

A magyar bulvár maga a pr. Azok a sztorik, amelyek ebben a társasági bulvársajtóban megjelennek, kilencven százalékban kitaláltak. Már a kilencvenes évek elején dolgozott olyan ember az akkori Mai Lapban, aki az általa menedzselgetett középkelet-kategória alatti popsztárokról, mint az akkor Metállady néven futó Bíró Ica, írogatott. Ezek teljesen maga által kitalált történetek voltak, amiből egy szó nem volt igaz. Vannak olyan lapok, amelyek egy televízió csatorna műsorára építenek teljes egészében – a program szereplőinek magánéletéről írnak, álbotrányokat generálnak és csítítanak el. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a televízió és a lap teremtenek egy illúziót, egy nem létező valóságot, amit aztán azzal, hogy folyamatosan publikálnak létezővé tesznek.

Nézőpont kérdése, mennyire helyes vagy ártalmas ez a magatartás - Gózon István, az MTI főszerkesztő-helyettese szerint ez az emberek hülyének nézése, Uj Péter szerint szórakoztató irodalom. Mert kinek lesz abból baja, ha Bíró Icát nem akarták megerősíteni a parkolóban? Vagy ha Szandi gyereke nem fordult meg? Vagy nem sikerült jól Barabás Éva lakásfelújítása?

4.4 A bulvár jellemzői

Ahhoz, hogy a bulvár sajtókapcsolatokra gyakorolt hatását vizsgáljam, elengedhetetlen megfogalmazni, mit értek bulvár alatt. Bár a műfajnak tartalmi, formai és feldolgozásbeli jellegzetességei vannak, mindig viszonyítás kérdése, mi az, amit bulvárnak tekintünk, mi az, amit nem. Általánosan azonban minden ilyen jellegű anyagra jellemző, hogy a könnyebb, felszínesebb megértés irányába visznek, nem céljuk, hogy továbbgondolásra készítsék az olvasót, hanem „a feszültségektől való pszichológiai menekülés kényszere nyer kielégülést” (Császi 2002, 109).

Populáris média	Minőségi média
<i>Kikapcsol az érdemi folyamatokból</i>	<i>Bekapcsol az érdemi folyamatokba</i>
A forma és a tartalom az alsóbb rétegek értékrendjéhez, népszerűségi szempontjaihoz igazodik	A forma és a tartalom mércéje a magaskultúra, a professzionalizmus, a középosztály elvárása
Érzelmi azonosulásra építő, pletykákkal és botrányokkal való szórakoztatás	Távolságtartó, tényszerű tájékoztatás, tényfeltárás
Gyorsan megtérülő hírekre épít: bűnözés, szex, pénz	Lassan megtérülő hírekre épít: társadalmi, közéleti, gazdasági témák
A populáris kultúra extrém értékeinek és normáinak követése	A nemzeti kultúra kiegyensúlyozott értékeinek, normáinak követése

2. ábra A populáris és a minőségi média főbb jellemzői Domokos szerint (Domokos 2005, 157)

4.4.1 Tartalmi jellemzők

Bizonyos tekintetben egy sajtóanyag témája eleve meghatározhatja, hogy bulvár vagy nem bulvár cikk születik-e belőle. A Megasztár című produkció szereplőinek magánélete például nem alkalmas arra, hogy mélyebben elemző írás készüljön róla, mint ahogy az euró árfolyamára ható tényezőket nehéz bulvárként megírni. Viszont azt a tálalás határozza meg, hogy bulvár hír lesz-e abból az információból, hogy Izland már beenged magyarokat vendégmunkásnak, vagy nem.

A nemzetközi hírek iránt – kivéve a sztárpletykákat – teljes érdektelenséget mutat a bulvársajtó. Mindaz, ami az emberek zsebére megy, nagyon érdekli őket, és mint hírt is befogadják, így az olajár emelkedése fontos lehet a bulvárnak is, de valószínűbb, hogy csak a magyarországi benzinkutaknál kapható üzemanyag drágulását közlik, annak az okát nem.

Az egészségügy egyelőre örök témának tűnik a bulvár és a mértéktartó sajtó számára is. Egyrészt, mert a kérdés valóban mindenkit érdekel, másrészt, mert folyamatos híryanaggal látja el az egész magyar sajtót, így ha nincs más újság, akkor itt mindig lehet találni újdonságokat. Azonban nehéz szétválasztani a bulvárt és a nem bulvárt, mert percenként jelennek meg olyan hírek, hogy a C-vitamin mégiscsak ártalmas, majd mégsem, vagy hogy a gyömbér milyen jó a ráksejtek leküzdésében.

A bulvármédiumok egyik legjellemzőbb vonása, hogy a negatív hír nagyobb jelentőséggel bír, mint a pozitív. Kovács András, a Délmagyarország című napilap egyik szerkesztője mesélte a következő történetet: ugyanazon a napon zárta be a DÉGÁZ a csongrádi ügyfélszolgálatát, és nyitott egy irodát Szegeden. Ez azt jelentette, hogy a lap szolgálni tudta az olvasókat azzal, hogy kicsit megfricskázta a DÉGÁZ-t, és azt mondta, de jó lenne az olvasóiknak, ha továbbra is be tudnának menni a DÉGÁZ-hoz, hogy panaszkodjanak a gázóra-állásról, s nem kellene ezért átmenniük Szentésre. A lap szerkesztői nagyon jól tudták, hogy a DÉGÁZ egy piaci cég, amely méri a forgalmat, majd a veszteséges helyeket megszünteti, ugyanakkor több millió forintot fektettek az új szegedi ügyfélszolgálati irodába. A nagy cikket mégis arról írták, hogy a számítógépes kapitalista nagy szolgáltató bezárja a kisvárosi ügyfélszolgálatát, az új iroda – a befektetés, a haladás – mínuszos hírt érdemelt.

4.4.2 Forma

A bulvár formailag is különbözik a hagyományos megjelenéstől; a nyomtatott sajtó hatalmas headline-okkal, nagy és sok képpel, általában nagyobb betűkkel tördelve jelenik meg. A vizualitás rendkívül fontos, nemcsak a televíziók, de a print média számára is – a kép jobban eladja a lapot, mint a betű. Azonban a képnek is, ugyanúgy, mint a szövegnek, egyszerűnek és könnyen értelmezhetőnek kell lennie, hogy amikor a háziasszony sorban áll az élelmiszerpultnál, és oldalra pillant, akkor azonnal megragadja a tekintetét a fotó.

4.4.3 Feldolgozás

A feldolgozás alapvetően meghatározza, hogy egy cikk bulvár-e vagy sem. Például, a HVG Online megírta, hogy egy Hunvald

György nevű polgármester a barátaival a szánálásra váró házakat úgy adogatta el ír befektetőknek, hogy közben rengeteg pénzt zsebre tett, amit aztán offshore ciprusi cégekhez küldött el, majd ott eltűnt. Ez a szenzációt tekintve bulvár, mert leleplezték egy kerületi önkormányzatot, ami a velejéig korrupt. Valójában akkor lenne bulvár, ha nem dokumentumokkal nem alátámasztva egyszer csak megjelenne egy hír, hogy korrupt a polgármester, és a szeretőjéhez jártsza át a pénzt. Ilyenkor beperelik a bulvárlapot, de nekik erre van keretük. Azonban, ha mindez aprólékosan alá van támasztva, és megfelelő stílusban van megírva, hogy kiderül, ez az egész egy séma, akkor oknyomozó riport, és nem bulvár.

A feldolgozás mellett a szándék választja el a bulvárt a nem bulvártól. Természetesen minden lap, a HVG is, a Népszabadság is, a Figyelő is azt akarja, hogy minél többen megnézzék, de ezeknek az is szándéka, hogy a maga értékrendje szerint rendet próbáljon teremteni. A bulvár viszont csak azt akarja, hogy szenzáció legyen, hogy megvegyék és elolvassák.

Egy nem bulvár sajtóorgánumnál az is alapvető elvárás az újságírók irányában, hogy minden adat és név pontosan szerepeljen az írásokban, a bulvársajtó számára azonban ez nem hűsbavágóan fontos. Ezekben a médiumokban nem is gyakori, hogy egyáltalán adatokat jelentessenek meg, ha mégis szükség van rá, akkor általában körülbelüli számadatokat, arányokat hoznak.

Másrészt, egy-egy téma körülfárasztásának teljessége vagy részlegessége is jellemzi az adatfeldolgozást – hogy a másik fél megszólaltatását jognak vagy kötelességnek érzi-e a médium. Ha például egy napilap péntek délután kezd hozzá ahhoz, hogy utánajárjon egy KÖJÁL-lal kapcsolatos ügynek, valószínűleg nem tud alapos munkát végezni. Az állami hivatalokban általában péntek délután már kevesen vannak az irodákban – fel lehet hívni a KÖJÁL főorvosát vasárnap délelőtt, ha két órával előtte harminc ember megbetegedett és bevitték a kórházba, de a bulvár napilap gyakorlatába az is belefér, hogy pénteken délután vesznek elő egy ügyet, amiről már napok óta tudnak, mert éppen akkor nincs ütős anyag a másnapi számba. Ekkor azonban már ritkán tudnak utolérni illetékes szakembert a témában, viszont a cikk végére oda lehet írni, hogy adott szerv többszöri megkeresésük ellenére sem nyilatkozott az ügyben. Az nem szerepel az anyagban, hogy péntek délután fél három és fél négy között hívták kétszer az illetékest.

Az is gyakran előfordul, hogy ha megszólítják a másik felet, akkor az kioltja az alapinformációt. Ha egy cikkben, ami nem nagy ügy, az egyik oldal elmondja, hogy ez így van, a másik félt idő vagy energia hiányában nem tudták utolérni, akkor rutinosan a cikk végére írják, hogy a másik felet keresték, de nem reagált rá. Utána már nehéz a meg nem szólalt félnek megmagyarázni, mi történt.

„Sajnos, azt is mindenki tudja, hogy ha megszólaltatjuk a másik felet, akkor az a bulvárnak a száz egységnyi energiáját kioltja.” – mondta Kovács András, a Délmagyarország szerkesztője. Például a Greenpeace elkezdte megjelölni a Pick konzerveit Budapesten, hogy sok benne a génmanipulált szója, azt mondták, hogy három százalék fölött van. Éppen csak százszorosát tévedtek – mert a szójatartalom három százaléka volt génmanipulált. Másnap helyreigazították, de a Pick konzerveledása azóta sem tudta kiheverni. „Nagyon jó bulvárcikk volt, meglátuk az MTI-ben, és rohantunk utána.” – mesélte a szerkesztő. Ha akkor azonnal kiderült volna, hogy mi a helyes adat, és azt az összes ott lévő újságíró megtudja, nem lett volna belőle botrány.

4.5 Az információ hozzáférhetőségének hatása a közönségre

Ha kicsit tágabb értelemben véve megnézzük a történelmi fejlődést, akkor nehéz megmondani, hogy háromszáz évvel ezelőtt információ-szegényebb vagy információ-gazdagabb környezetben éltek az emberek. Nyilvánvalóan, egészen más az információszükséglet azzal, hogy változik az életünk. De attól, hogy technikailag lehetővé vált, hogy a világ összes könyvét elolvassa valaki, egy adott ember képtelen rá - a technika bizonyos biológiai korlátokat nem tud megoldani. Tény, hogy megszűnt az a helyzet, amikor a hírgyűnőség szállította a híreket az embereknek, szinte kizárólagosan, mert a technika azt tette lehetővé. Ma az emberek a hírekhez bárhol is hozzáférhetnek. A hírgyűnőség sokkal inkább az átláthatatlan információövezetben való eligazodásban segíthet – azzal, ha kiválogatja, rendezgeti, különböző szempontok szerint csoportosítja a híreket.

Az internet arra is lehetőséget ad, hogy az érdeklődő közvetlen információkhoz jusson, azaz a médiát kihagyva, adott esemény résztvevőtől tudjon meg információkat; a fórumok, blogok, ehat-ek, üzenetrendszerek egyre népszerűbbek, egyre többen, könnyebben és gyorsabban elérhetőek. Ezeknek az információknak azonban nem biztos, hogy nagyobb a valóságtartalma, mint a médiumok továbbította híreknek (Barbier-Lavenir 2004, 379).

Ez a rengeteg információ azonban hatással van az olvasási szokásokra, az elvárásokra és az igényekre is. A „homo informaticus-zá vált emberek” (Zsolt 2001, 160) híráradatban élnek, és van, aki ettől annyira megundorodik, hogy becsukja a szemét-fülét, mások élvezik a lehetőséget, és szelektálnak.

„Nekem, aki a kommunista érában éltem le életem jelentős részét, fantasztikus élmény, hogy nem mondja meg a párt, hogy milyen híreket hallgathatok, és mit nem, mit olvashatok, és mit nem. Én ebben jól érzem magam, és szerintem a legtöbb ember, főleg a news junky, aki a híreket nézi, hallgatja éjjel-nappal, az már tud szelektálni” – mondta Hirschler Richárd.

Az általam megkérdezett PR-szakemberek és újságírók egy része szerint az információk özöne igénytelenné tette a közönséget, majd ennek eredményeként csökken azoknak a száma, akik képesek értelmezni a nem bulvár híreket is. Mások szerint az olvasók igényesebbek lettek, jobban kiválogatják, honnan informálódnak, és még ezeket a híreket is szkeptikusan kezelik. Abban azonban a legtöbben egyetértettek, hogy az olvasók általában immunisabbak lettek a negatív hírek iránt – egyre több embert érintő és egyre véresebb katasztrófának kell történnie ahhoz, hogy felkeltse a figyelmet.

4.6 A bulvár hatása a „mértéktartó” újságírára

A bulvársajtó megjelenése és terjedése a mértéktartó újságírára is hatással van. Ezt támasztja alá az is, hogy az MTI, amely igyekszik mindenkit ellátni hírekkel, adja az anyagokat az Index-nek is - ha van piaci igény a hírességekkel foglalkozó hírekre, akkor ennek meg kell felelni. A Magyar Távirati Irodánál néhány éve egy külön szerkesztőség indult, hogy az ilyen könnyebb, bulvárosabb híreket gyártsa, és ajánlja a yevőknek.

„A határt mi ott próbáljuk meghúzni, hogy maradjunk kapcsolatban a valós világgal - mi azzal nem foglalkozunk, hogy a Való Világban mi történik. Ha megnézzük, olyan érdekes szimbiózisban élnek kereskedelmi tévék és bulvár lapok, hogy az egyik arról ír, hogy mi történik a másikkban, és nem arról, hogy mi van a világban. Mi azért megpróbálunk még itt maradni.” – mondta Gózon István, az MTI főszerkesztő-helyettese.

4.7 Bulvár: a közönség érdeklődésének változása vagy a média generálta átalakulás

A sajtóval foglalkozó szakemberek között is vita, hogy vajon a bulvármédia maga teremt-e igényt önmagára – tehát az, hogy a közönség akklimatizálódik a könnyen emészthető hírekhez, így egy idő után nincs igényük, vagy nem tudnak a mélyebb tartalommal mihez kezdeni -, vagy a közönségnek mindig is volt igénye a szórakoztató hírekre, csak ezt eddig nem szolgálták ki.

A kereskedelmi tévék nézettségét, a bulvárlapok népszerűségét tekintve tény, hogy nagy az igény erre a műfajra - ha hárommillió ember nézi Milót a Való Világban, akkor a helyi napilap is írni fog róla előbb-utóbb, mert az ő olvasóinak nagy része is benne van abban a hárommillióban.

Uj Péter, az Index főszerkesztője szerint nem az a baj, hogy változott a közönség érdeklődése, hanem az, hogy erre a magyar

sajtónak egy jelentős része nem tudott reagálni.

„A magyar sajtó tizenhat éve nem talált ki értelmes dolgot. Mit csinált egy Népszabadság tizenhat év alatt?” – nyilatkozta Uj Péter. „Lenne itt terep, meg lenne mit kitalálni, de lusták az emberek, vagy képtelenek rá, aztán hibáztatják a saját közönségüket – ahogy a futballban, minden másban szokták – és a körülményeket.”

Uj Péter szerint az emberek érdeklődése a szórakoztató jellegű tartalmak felé fordult a magaskultúrától, a politikától vagy az egész társadalomtudománytól – ez kétségtelen trend. Ezt mutatják a különböző olvasottsági statisztikák is. Az internetes médiumoknak annyi előnye van a printtel szemben, hogy percről percre tudják, mit olvasnak, a saját közönségük milyen irányba fordul éppen. A hagyományos sajtónál évekre telik, mire ezt fel tudják mérni különböző közvélemény kutatásokkal és egyéb eszközökkel, de addigra olvasóik többségét elveszítik. Ezek a statisztikák azt támasztják alá, hogy bizonyos témák előretörően vannak, vagyis nagyon nagy az érdeklődés. Ennek nem csak az lehet az oka, hogy a közönség változott, hanem az is, hogy a sajtó felfedezte, ilyen témákkal is lehet foglalkozni.

5. A bulvárosodás hatása a PR-re

Ahhoz, hogy egy szervezet üzenetével egyáltalán foglalkozzon a média, és minél inkább a szervezet elképzelése szerint közvetítse az üzenetet, a cégnek pontosan ismernie kell a sajtót és az újságírást jellemző aktuális trendeket, hogy ahhoz igazítsa kommunikációját.

Az általam megkérdezett szervezetek képviselői egyértelműen érzik a sajtó változását mindennapi munkájuk során. Ennek az átalakulásnak az egyik legegzegettebb jelzője a nézettségi, olvasottsági adat, amely azt mutatja, hogy a legkedveltebbek a bulvárlapok és -műsorok – a Blikk, a Színes Bulvár Lap, a hírműsorok közül a kereskedelmi csatornák híradói.

Győri Krisztina, az SZDSZ sajtóreferense szerint azt tudomásul kell venni, hogy ezek a lapok sosem fognak hosszán SZDSZ-programról, elvekről és liberalizmusról írni. Persze a többi pártról sem. „Ha el akarunk jutni ahhoz a közönséghez, akik ezeket a lapokat olvassák, akkor le kell mennünk arra a szintre, ahol arról kell nyilatkoznunk” – mondta a szakember. Ezért olvashatunk arról, hogy Kuncze Gáboréknál milyen a karácsony, hogy Fodor Gábor két gyereke melyik iskolába jár, ki hol nyaral a nyáron. És akkor néha-néha belefér egy-egy politikai ügy is.

Ahhoz, hogy ezekkel a médiumokkal bármiféle kapcsolatot alakítson ki a szervezet, bulváros információkkal is el kell látnia a sajtóorgánumot. Ha nem teszi, nem remélheti, hogy az általa kommunikálni kívánt üzenet figyelmet érdemeljen. Ezt az üzenetet is felszínesebben, felületesebben, egyszerűbben jelentetik meg, de kölcsönös kommunikáció esetén legalább van rá esély, hogy megjelenjen. Bármilyen üzenetet még ekkor sem lehet ezeken az eszközökön keresztül kommunikálni, szelektálni kell, mi az, amit elbírn még egy-egy ilyen médium közönsége. Például drogtémában az SZDSZ álláspontja érdekes, az bekerülhet, de a környezetvédelemmel vagy a génmódosított gabonával kapcsolatos véleményük nem valószínű. Ezek a témák a bulvármédia számára nem létező dolgok, így nincs értelme a szervezetnek energiát fektetni abba, hogy itt próbálja meg nyilvánosságra hozni ilyen üzeneteit.

A legtöbb embert a kereskedelmi csatornák híradói érnek el ma Magyarországon – körülbelül 1,6 millió embert naponta –, így egy szervezet kommunikációja akkor a legsikeresebb, ha ide sikerül bekerülnie. Ahhoz, hogy ezeknek a műsoroknak a szerkesztői érdekesnek találjanak egy hírt arra, hogy adásba kerüljön, a szervezetnek minden tekintetben a televízió keze alá kell játszani. Tudni kell, hogy ezekben a műsorokban hosszú anyagot sosem fognak csinálni – mint ahogy a kereskedelmi csatornák más programjaiba sem –, tehát hosszán beszélni nem lehet. Harminc másodperc lesz a szervezetnek arra, hogy elmondja, mit akar, de azt az egy mondatot a csatorna választja ki. Csak érdekes anyagot lehet átnyomni, olyat, amire aztán reagálhatni lehet valaki mást is, aki lehetőleg ellent fog mondani. Csak és kizárólag látványos események szerepelhetnek egy híradóban, és a látványt a szervezetnek kell biztosítani, mert a híradósoknak nincs arra idejük, hogy illusztrációkat készítsenek egy anyaghoz.

A bulvársajtó egyik aktuális irányvonala a celebrity-trend – egy híres emberrel a címlapon el lehet adni a lapot. Nem kell, hogy bármi történjen a sztárral vagy bármit csináljon, elég az arca a címlapon. Egyre jobban összefonódik az elektronikus és a print média tartalma, mert egyre jobban meghatározza az ismert arcokat a televízió meg a rádió, és egyre jobban ez generálja az újságok tartalmát is. Ez a szimbiózis olyannyira működik, hogy vannak olyan lapok, amelyek egy-egy kereskedelmi csatorna műsorának szereplőiről írnak. Azzal, hogy ezek a fiatalok a tévében is, és a lapokban is szerepelnek, a média sztárokat gyárt belőlük, s mert a sztárokkal bármi eladható, így a saját műsoruk, lapjuk is jobban fogy.

5.1 Sajtótájékoztató

Az általam megkérdezett médiumok és szervezetek képviselői egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy a klasszikus sajtótájékoztatók ideje lejárt – nem elég, hogy valaki, aki üzenetet akart eljuttatni a közönséghez, leül a sajtóval szemben, és elmondja, amit akar. Ez a világ megszűnt. Akkor lehet a média érdeklődését felkelteni, ha igazi kérdéseket tesz fel a szervezet a sajtóanyagban, ha a sajtótájékoztatón valami látványos dolog történik, vagy látványos helyen van. „Sőt, a kereskedelmi televíziók érdeklődését csak és kizárólag akkor lehet felkelteni, ha az élők helikopterrel érkeznek, csörlővel eresztik le, sisak van a fején, és ásó van a kezében.” – tette hozzá Kecse Nagy Sándor. Ilyen szempontból a kommunikációs osztályok kreativitásának működnie kell, ha ki szeretnének emelkedni a rengeteg hiranyagból.

5.2 Önállóság

„Teljes függetlenségről álmodtunk valamikor, és ezen egyszerre értettük azt, hogy az újságíró korlátlan fantáziája és (korlátlan?) igazságérzete szabadon érvényesülhet – és azt is, hogy az óhatatlanul egybeesik a közérdeklődéssel.

Talán, ha a sajtóban nem lenne pénz” – írja Bodor Pál kiábrándultán (Bodor 1999, 218)

A mai trendek szerint a szerkesztőségek egyre jobban függetlenednek a kiadótól, így egyre inkább törekszenek arra, hogy megvalósuljon Bodor generációjának álma. Azonban az én generációm már tökéletesen tudatában van annak, hogy ez nem valósulhat meg teljes mértékben – aki pénzt rak a sajtóba, az valamit vissza akar kapni.

A szervezetek számára problémát jelent ez a tisztázatlan helyzet – hogy ki van a másikért, a sajtó a szervezetekért – mert a hirdetési bevételek miatt léteznek a sajtóorgánumok -, vagy a szervezetek a sajtóért – mert szükségük van a nyilvánosságra.

Az általam megkérdezett szervezetek képviselői úgy érzik, hogy a sajtóorgánumok szerkesztőségei egyre függetlenebbek kívánnak lenni a kiadótól, így egyre kevésbé engednek bármilyen beleszólást vagy tanácsot abba, hogy miről írjanak.

„Ez kimondva, leírva nagyon helyes.” – mondta Szűcs Julianna, a Microsoft sajtóreferense. „Viszont, szerintem, sokszor átesnek a ló túloldalára, és gyakorlatilag nem hajlandók semmire sem eljönni, semmiről sem írni. Számomra érthető, hogy én tálcán kínálok egy jó lehetőséget – persze, lehet, hogy én elfogult vagyok -, és mintha szemellenzős módon nem látnák meg az előttük heverő témát. Fájjalom, hogy ez így működik, és szerintem, ez az ő szakmaiságukat is jelzi. Ilyen nyomtatott médianál is van, illetve az online-nál a csúcspélda, a rossz példa az Index. Ha nem folyik vér, akkor valami olyan fordulatot tesznek bele a címbe vagy a cikkbe, amin megakad az olvasó szeme, és bár nem igaz, vagy a fele sem igaz, de nagyon hatásos. Szerintem, ez már hírhajzás. Igen negatívnak tartom. Ha én defaultban nem tudok bele vérfolyást rakni, akkor nem is érdeklő. Ők azok, akik hajlamosak kicsit negatívba, vagy nagyon negatívba

átfordítani címeket, kontextusból kiemelni egy-egy félmondatot, ami úgy teljesen mást jelent.” – fűzte hozzá a sajtószóvivő.

A botrány és a szenzáció elvileg a bulvárra jellemző témák felkutatása, a magyar bulvársajtó azonban a készen kapott botrányokat használja, ez a dosszié-újságrés. A szerkesztőséghez beérkezik egy szépen összerakott anyag egy témáról, és a médiumnak nincs más dolga, mint közzé tenni azt.

Aszódi Éva, a hódmezővásárhelyi önkormányzat sajtóreferensre szerint a közönség sokkal érzékenyebben reagál a botrányokra, mint régebben; Vásárhely az elmúlt félévben botrányoktól volt hangos, ami megbolygatta az ötvenezer fős kisvárosnak az életét. Azonban egy idő után már nem fogékonyak rá – minden csoda három napig tart –, ezek a hírek lefutnak egy hét alatt. Ebben a sajtónak is szerepe van, nemcsak annak, hogy ez emberek egyre immunisabbá válnak a szenzációkra, mert tizenöt-húsz évvel ezelőtt egy fontosabb ügygel tovább foglalkozott a sajtó mind időben, mind terjedelemben. „Felszínesebb lett a sajtó is, meg a közönség is.” – tette hozzá Aszódi Éva.

A kommunikációval foglalkozó szakemberek közül többen panaszkodtak arra, hogy a minimális kommunikációs kooperációs nyitottság sincs meg sok online médiában. „En arra várok, amikor a cégek összefognak az Index ellen, minden szereplő, és azt mondják, hogy próbáljuk meg negligálni, és ellehetetleníteni, és erősítsük az Origót vagy egy új portált, mert botrányos, amit ők művelnek.” – summázta véleményét Szűcs Julianna.

5.3 A közönség változása

A sajtótermékek szaporodása, és az információhoz való szinte korlátlan hozzáférés hatással van az olvasási szokásokra, a közönség érdeklődésére, fogékonyságára is. Az talán örök kérdés marad, hogy a média változása generálta-e a közönség változását, vagy a médiafogyasztók arányának növekedése, és az ő ízlésük változására alakult a sajtó.

Kecse Nagy Sándor, a DÉMASZ kommunikációs vezetője szerint a közönség érdeklődése és fogékonysága sokkal jobban szegmentálódott. Míg régebben, főleg az előző rendszerben mindenki homogén masszának tekintette az olvasótábort, már nagyon fontos, hogy a célközönséghez jussanak el üzenetek. Miután válogatnia kell a hírek között, és ráadásul nem csak egy csatornán tudja ellenőrizni ugyanazt a hírt, a közönség igényesebb lett. Az internet megjelenésével nyitottabbak lettek az emberek, de szkeptikusabbak is. Nem fogadnak el feltételek nélkül egy hírt, megpróbálják saját maguk ellenőrizni.

A társadalom egy része napi rendszerességgel fordít időt és energiát arra, hogy több forrásból tájékozódjon az eseményekről, miközben egy nagyon széles réteg nem foglalkozik az információkkal, csak a pletykákkal. Egy szociológiai felmérés szerint a Szigeten a látogatók java része felsőoktatási intézményben tanul, inkább a középosztály felsőrétegéhez tartozik, ennek ellenére a Szigetre látogatók nagy többsége Rtl Klubot néz. Ami nyilván lehet adottság is, mert azt mindenhol lehet fogni, de hogy az Rtl Klub híradójából tájékozódik, egyre kevesebben olvasnak napilapot – az már nyilván szociológiai probléma.

„Ez eredménye egy elbutulási folyamatnak. Aki közélettel, kultúrával foglalkozik, a dolgok mögé akar látni, az nyilván nem az Rtl Klub híradóját nézi. De azt mindenféleképpen figyelembe kell vennünk, hogy mennyire alaposak, és mennyire igényesek az emberek a hírekre; merthogy egy-egy bulvárosabb műsorral nagyobb réteget lehet elérni. De az már nagy dilemma, hogy egy ilyen csatornán mennyire vagy hiteles egy-egy témában.” – elemzte Vető Viktória, a Sziget Kulturális és Fesztiválszervező Iroda sajtófőnöke.

A paradoxon: a Szigeten vannak olyan értékek, amelyek a magaskultúrához tartoznak – létrejönnek új produkciók, premierek, operák, amelyekkel képtelenség a bulvármédiába kerülni, miközben az viszi a hírt. Közben az értékeket is el kell juttatni ahhoz a közönséghez, aki ezért jönne ki, de nem figyeli a mértéktartó sajtóorgánumokat.

Az a lehetőség, hogy az online média esetében gyakorlatilag mindent lehet mérni – nemcsak azt, hogy mit hányan néztek meg, hanem azt is, mennyi időt fordítottak egy-egy cikkre, a jövőben pontos információkat adhat arról, adott választékból mi érdekli az olvasót. Ezzel még mindig csak viszonyban lehet felmérni az olvasói érdeklődést, de azt alaposan, mert a közvéleménykutatások hibalehetőségeit kiküszöböli ez az egzaktt mérce.

Az online médiumok látogatottságának figyelői valóban azt támasztják alá, hogy bizonyos témák előretörőben vannak, nagyon nagy az érdeklődés irántuk, mások háttérbe szorúlnak. De nem tudni, hogy a közönség változott-e, a sajtó fedezte-e fel, hogy ilyen témákkal is lehet foglalkozni, vagy a médiafogyasztók bővülése miatt mások az igények.

5.4 Üzenet változása

Feltevésém szerint, nemcsak a kommunikációs eszközök változtatásával igyekeznek lépést tartani a kommunikációs szakemberek, hanem a sikeres kommunikáció érdekében az üzeneteket is módosítani kell.

Győri Krisztina tapasztalatai alapján öt-hat évvel ezelőtt nem volt ritka, hogy egy komolyabb sajtótájékoztató akár negyven percig is tartson, az eltelt idő alatt viszont felgyorsult a kommunikáció – egyre több szervezet szeretne egyre nagyobb nyilvánosságot, így egyre több az esemény, az elektronikus sajtónak és az online médiumoknak nincs ennyi idejük. Egy hosszú sajtótájékoztatót megírni, megvágni is több időbe telik, viszont minél rövidebb idő alatt adni kell az anyagot. Így egy átlagos sajtótájékoztató nem tart tovább tizenöt-húsz percnél. A politikus is olyan háttéranyagot kap, amelyből láthatja, mi az a három üzenet, amit el kell mondania. Az ő feladata az, hogy ez a három üzenet átjőjön, nem érdemes mellé kétórás szöveget írni, mert akkor az üzenetek el fognak elveszni.

Abban is változtak a sajtótájékoztatót az SZDSZ-nél is, és általában is, hogy mindig van plakát vagy valamilyen kép a teremben, ahol az értekezletet tartják. Az utóbbi időben egyre inkább elterjedt a kivetítő használata is, hogy a sajtótájékoztatón beszélő szakemberek prezentációt is tarthassanak. Így képben érdekessé válik a sajtótájékoztató, amitől nagyobb az esélye annak, hogy bekerüljön az újságba a hír.

Kecse Nagy Sándor szerint is jóval célirányosabbak az üzenetek most, mint néhány éve voltak – az adott célközönség minőségéhez, mennyiségéhez mérten kell az üzenetet eljuttatni. A nagyobb sajtókinálat miatt sokkal jobban meg kell keresniük a szervezeteknek, melyik az a médium, amelyik a leginkább eljuttatja az üzenetünket a célközönséghez – l’art por l’art nem érdemes üzeneteket adni, sokkal jobban oda kell figyelni, hogy mennyire hatékony a médiamix.

A Microsoft tapasztalatai alapján az is fontos, hogy hol rendezik meg a sajtótájékoztatót – minél extrább, attraktívabb, kellemesebb helyszínrre hívják az újságírókat, annál valószínűbb, hogy elmennek – így a Spoon hajó vagy valamelyik jobb belvárosi étterem szokott otthont adni a sajtóértekezleteknek. A helyszín különlegessége mellett az is fontos szempont, hogy BKV-val is megközelíthető legyen, de parkolni is lehessen. Ha olyan a mondanivaló, akkor általában állófogadással vagy reggelivel köik össze a találkozót, ha kötetlenebb, akkor kerekasztal-megbeszélést tartanak, hivatalos sajtótájékoztató esetén pedig a szokásos elnöki asztallal szemben ülő újságírók felállást követik, anyagokat szolgáltatnak, fotóztatnak, utána pedig minden esetben biztosítunk arra lehetőséget, hogy a sajtó munkatársai csevegjenek, vegyüljenek, és legyen lehetőségük arra, hogy beszélgessenek. Ilyenkor van alkalmuk az újságíróknak kérdezni a Microsoft munkatársait. Ez nagyon fontos, mert ha valóban irnak hírt a sajtótájékoztató anyagából, akkor minden médium olyan információkat is akar, amelyeket a másik nem tud, ezért nem szívesen tesznek fel kérdéseket mindenki előtt.

A Sziget iroda sajtóosztályán az üzenetet mindig az adott sajtóorgánumhoz igazítják. Az üzenet mindig az éves tervhez kapcsolódik: a marketinghez és a programhoz, valamint vannak aktuális kérdések, mint a környezetvédelem vagy az új helyszínek. Ezeknek a témáknak egy része olyan, amit azért akar az iroda kommunikálni, mert újak, nem ismeri a közönség, másokat pedig azért találnak ki, hogy érdekesekek legyenek, és felkeltsék az érdeklődést.

5.5 Értékes üzenet – kell-e tuszkolni?

Az általam megkérdezett szervezetek képviselői egyhangúan úgy gondolják, az értékes témákat tuszkolni kell ahhoz, hogy a sajtó foglalkozzon vele. Mindannyian arról panaszkodtak, hogy csak a negatív információ hír, és a progresszió, a befektetések, a fejlesztések nem érdeklik a médiát. Azt is nagy problémának érzik a sajtókapcsolat-tartással foglalkozó szakemberek, hogy egyre kevesebb üzenetet tudnak csak kommunikálni, mert ha többet próbálnak adni, akkor azok kioltják egymást. Egy olyan nagy szervezetnek, mint az SZDSZ vagy a Microsoft azonban nehéz három üzenetre redukálni a mondanivalójukat.

Győri Krisztina elmondta, hogy egy jó kampányban már nem szabad hat-nyolc-tíz üzenetet közvetíteni, mert a közönség nem képes ennyit befogadni. Az lenne a lényeg - amit nagyon nehéz megvalósítani -, hogy ha valaki akárhol nézi a tévét, és meglátja Kuncze Gábort, akkor az jusson róla eszébe, hogy ő fogja csökkenteni az adót, vagy ő építette a autópályát, vagy majd ő kisebb parlamentet csinál, és olcsóbb lesz. Ez lenne a cél, azonban a közönség túlterheltsége mellett az is nehezíti a munkájukat, hogy a média munkatársai unják ugyanazokat a mondatokat adni, és nem is tehetik meg, hiszen másodjára már nincs hírértéke ugyanannak az üzenetnek, nemhogy három hónapon keresztül. Ekkor kell a sajtókapcsolat-tartónak kreatívnak lenni, hogy ugyanazt a témát többféleképpen be tudja csomagolni, és megpróbálja újként eladni – plakátokat gyártani, különböző helyszíneken – APEH, piac, minisztériumok, kórházak – különböző ismert emberekkel elmondani az üzeneteket.

„Bulvárosítani kell, képek kellene.” – hangsúlyozta Győri Krisztina. „Nem szép, de jó példa volt erre, amikor elmentünk, először egy rossz állapotban lévő állami kórház elé mentünk, és ott tartottunk sajtótájékoztatót nagykabátban a bejárat előtt, utána meg elmentünk egy magánklinikára, és megmutattuk, az milyen. Imádták a sajtó. A betegekhez, aki vállalta, oda mehettek az újságírók, és megkérdezhették őket, hogy tetszik lenni, és mennyivel jobb itt, és ilyen lehetne másutt is. Ez kellett.”

A Microsoft annyiban könnyebb helyzetben van, hogy arra a szakterületre, az IT-re, amivel foglalkoznak, épültek sajtóorgánumok - ha valaki IT lapot csinál, akkor miről írna, ha nem erről? De minden egyes témánál végig kell gondolni, hogy amit a cég érdekesnek gondol, az vajon érdekli-e az újságírókat, majd az ő olvasóit. Ezek után azt is el kell dönteni, kinék a szemszögéből vagy a száje szerint adagolja vagy formálja a cég az üzenetet, mikor veszi jobban át. Ha nem kell az újságíróknak semmit sem csinálnia az emailen átküldött anyaggal, és ready-made kis kompakt csomagot kap, vagy az a jobb, ha teret hagynak neki, hogy a kreativitását és az érdeklődését kiélje. Szűcs Julianna hajlamos szűrni – ha valakiről tudja, hogy lelkes, lelkiismeretes, érdeklődő, utána megy a témának, visszamegy a céghez kérdezni, akkor neki olyan témát ad, akiről tudja, hogy lusta vagy ki sem látszik a munkából, annak meg megpróbál kész anyagot adni. A kész anyagok mindig nehezebbek, mert ahhoz is kell, hogy meglássa benne az újságíró a jót.

A cég és a sajtó sikeres együttműködéséhez szükség van arra, hogy a vállalat részéről fel tudják mérni, mi az, ami érdemes a nyilvánosságra, de a sajtókapcsolat-tartónak szüksége van az újságíró vagy a szerkesztő segítségére, hogy ő úgy formálja meg az anyagot, ami egyrészt illik az újság stílusához, illetve abban is, hogy az olvasóközönségük milyen találásban szeret dolgokról olvasni, hallani.

„Ez úgy működne nagyon rugalmasan és flottul, ha meg lenne mindenki ez a kapcsolat. Egymásért vagyunk, a nap végén valaminek be kell kerülni abba az újságba.” – tette hozzá Szűcs Julianna.

A Microsoft saját, belső tréningjein is sok időt szentelnek annak, hogy megtalálják az üzenetek közvetítésének legsikeresebb eszközeit, az egyik ilyen alkalommal a klasszikus példáján keresztül próbálta bemutatni a Microsoft nemzetközi pr-jának főnöke, hogyan kell egy történetet felépíteni. Egy jó sztorihoz szükség van egy hősrre, egy antihősrre, valami nagy történése, akadályokra, egy tiszteltetreméltó bölcsre, aki védelmez és sugall, és valakire, aki megpróbál eltántorítani. A résztvevőktől azt várták el, hogy ezt az analógiát alkalmazzák a szervertermékek esetére is.

Szűcs Julianna nem ért teljes mértékben egyet azzal, hogy minden üzenetet bulvárosítani kell, mert akkor nemcsak a cég válhat hiteltelenné, de önmaga előtt az is, aki ezeket a híreket gyártja.

A hódmezővásárhelyi önkormányzat próbál ellenállni ennek az általános bulvárosítási tendenciának, mert ezzel fontos részletek veszhetnek el az üzenetből. Ennek a szervezetnek olyan szigorú jogszabályi normáknak kell megfelelni, amelyek nem engedik a lazítást. Másrészt, mivel a város legnagyobb munkaadója az önkormányzat, így abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy az embereket érdekli, mi történik Hódmezővásárhely legmagasabb háza táján, mert az a saját életükre is hatással van.

A megkérdezett szakemberek tapasztalati alapján az a feltételezésem, hogy a sajtó változása miatt a szervezeteknek változtatniuk kell a közvetíteni kívánt üzenetek tartalmán és formáján, igazoltnak tekinthető. Válaszaik azt is alátámasztják, hogy a sajtó bulvárosodásának hatására az értékes témákat tuszkolni kell ahhoz, hogy sajtó közlésre érdemesnek tarssák.

6. Összegzés

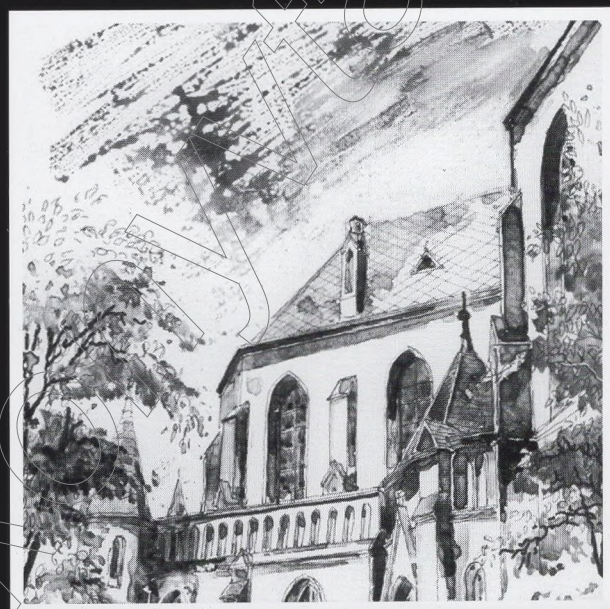
A sajtó változásával párhuzamosan a pr-tevékenység eszközei is változnak. A sajtókapcsolat-tartásra, a külső pr egyik legfontosabb elemére, különösen nagy hatással van a média popularizálódása. Ennek eredményeként az eszközök változnak, használatukban hangsúlyeltolódás megy végbe. A pr-cikk egyre kevésbé alkalmas arra, hogy üzenetet közvetítsen, vagy hogy bizalmat építsen ki, tartson fenn, mert az olvasók számára nem hitelesek ezek az anyagok. Sajtótájékoztatót viszont egyre szívesebben és gyakrabban tartanak a szervezetek, éppen emiatt vesztik el jelentőségét a médiumok számára. A szervezetek szempontjából a sajtótájékoztató elsődleges feladata nem az információközlés, hanem a személyes találkozás az újságírókkal.

A sajtó változásának hatására az értékes üzeneteket tuszkolniuk kell a szervezeteknek, mert a negatív tartalmú információk nagyobb érdeklődésre tartanak számot. A szervezeteknek egyszerűbbé, színesebbé és látványosabbá kell tenniük az üzeneteket ahhoz, hogy bekerülhessenek a sajtóba.

A sajtó és a szervezetek kölcsönösen próbálnak nyomást gyakorolni egymásra – a szervezetek a hirdetési szerződésekkel, illetve azok visszavonásával próbálják elérni, hogy a sajtó közvetítse üzeneteiket. A sajtó viszont él azzal a lehetőséggel, hogy az újságíróé az utolsó szó, így a helyreigazítás csak elvben tölti be szerepét.

Felhasznált irodalom:

- Barát Tamás (2000) *Public Relations munkafüzet*, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.
 Barbier, Frédéric - Lavenir, Catharine Bertho (2004) *A média története*, Osiris Kiadó, Budapest.
 Bodor Pál (1999) *A kíváncsiság mestersége*, HQD Média és Menedzsment Szolgáltató BT, Pilisszentiván.
 Császi Lajos (2002) *A média ritusai*, Osiris Kiadó, Budapest.
 Dilenschneider, Robert L. - Forrestal, Dan. J. (1990) *The Dartnell Public Relations Handbook*, Dartnell Press Inc., Chicago.
 Domokos Lajos (2005) *Press & PR*, Domokos Press & PR Kft., Budapest.
 Nyárády Gáborné – Szeles Péter (2004) *Public Relations II.*, Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Rt., Budapest.
 Sándor Imre (1999) *A marketingkommunikáció kézikönyve*, BKE Marketing tanszék Marketingkommunikációs Alapítvány, Budapest.
 Sipos Balázs (2005) A tradíció szerepe a globalizálódás korának magyar sajtójában. Bayer József – Lázár Péter szerk. *Globlaizáció, média, politika*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 158-175.
 Zsolt Péter (2001) *Médiabármuszög*, EU-Synergion Kft., Vác.

Somoskövi Sándor Szegedi tornyok című sorozatából

Somoskövi Sándor: A zsinagóga
(A szegedi tornyok című sorozatból)

HU ISSN 0239-1384

07002

9 770239 138003

Borító grafika és előkészítés:

Nyomdamester RePro Studio
alkotó technológia